

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση –
MA in Drama and Performing Arts in Education and Lifelong Learning»
(ΠΜΣ – ΔΡΑ.ΤΕ.Π.Τ.Ε.)**

ΘΕΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το κουκλοθέατρο ως μέσο ενδυνάμωσης παιδιών προσφύγων

Μάγια Μύριαμ Παπαγεωργίου

Αρ.Μητρ.: 5052201801025

Επιβλέπων καθηγητής:

Κωνσταντίνος Μάγος

Μέλη συμβουλευτικής-επιβλέπουσας επιτροπής:

Άλκηστις Κοντογιάννη, Αικατερίνη Κωστή

ΝΑΥΠΛΙΟ, 2023

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας ολοκληρώνεται και ένας κύκλος που αφορά την ακαδημαϊκή εκπαίδευση της ερευνήτριας πάνω στην δραματική και τις παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση. Παρά τις δυσκολίες εντοπισμού θέματος και πραγματοποίησης της έρευνας, όλα τα στάδια της διαδικασίας μόνο οφέλη μπόρεσαν να προσφέρουν ιδίως σε σχέση με το πεδίο στο οποίο έλαβε χώρα.

Η διαδικασία της πραγματοποίησης μιας τέτοιας έρευνας μόνο μοναχική δεν είναι. Για αυτό το λόγο θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όσους συνέβαλαν στην περάτωση της. Αρχικά τις Κατερίνα Τ. και Βάνα Σ. οι οποίες προσέφεραν την πρόσβαση στο πεδίο, την Ουρανία αλλά και όλους τους εργαζόμενους της ΕΛΙΞ για τη συνεργασία και την ανατροφοδότηση κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων. Την φίλη και κουκλοπαίκτρια Στεφανία Α. η οποία προσφέρθηκε να παρουσιάσει δύο παραστάσεις στα παιδιά που συμμετείχαν στις παρεμβάσεις προσφέροντας τους χαρά και έμπνευση. Την Αθηνά, τη Χρυσή και τη Βάνια οι οποίες προσέφεραν την πραγματικά πολύτιμη βοήθειά τους και όλους τους υπόλοιπους φίλους που στάθηκαν εμπνευστές κατά τη διαδικασία της έρευνας.

Βέβαια το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή μου Κωνσταντίνο Μάγο, ο οποίος με υπομονή και πάντα καλή διάθεση ήταν πάντα διαθέσιμος να καθοδηγήσει και να βοηθήσει με σκοπό το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα της έρευνας.

*Σε όλα τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα,
σε εκείνα που έπαιζαν δίπλα μας
και σε εκείνα που δεν είχαν καν το κουράγιο να παίζουν,
με μια ευχή
να βρουν έναν τόπο ασφαλή που να τους προσφέρει χαρά και ηρεμία*

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	v
ABSTRACT	vi
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	4
1.1 Παιδική προσφυγική εμπειρία	4
1.1.1 Παιδιά Πρόσφυγες	4
1.1.2 Προσφυγική Εμπειρία	5
1.1.3 Η λειτουργία των Δομών Φιλοξενίας προσφύγων στην Ελλάδα	9
1.1.4 Οργανισμός ΕΛΙΞ	11
1.2 Εκπαίδευση και Τέχνες στην παιδική προσφυγική εμπειρία	12
1.2.1 Πρόσφυγες και διαπολιτισμική εκπαίδευση	12
1.2.2 Η συμβολή της τέχνης στην ενδυνάμωση παιδιών προσφύγων	16
1.3 Το εφαρμοσμένο κουκλοθέατρο στην προσφυγική εμπειρία	21
1.3.1 Το κουκλοθέατρο ως παιδαγωγικό μέσο	21
1.3.2 Η συμβολή του κουκλοθεάτρου στη διαπολιτισμική εκπαίδευση	24
1.3.3 Το κουκλοθέατρο στην προσφυγική εμπειρία	26
1.3.4 Ενδυνάμωση παιδιών προσφύγων μέσω κουκλοθεατρικών δραστηριοτήτων	29
1.3.5 Εργασία με τη χρήση κουκλοθεάτρου με παιδιά πρόσφυγες	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	35
2.1 Στάδια Έρευνας	35
2.1.1 Επιλογή θέματος	35
2.1.2 Ερευνητικό ερώτημα	36
2.1.3 Πεδίο έρευνας/Διαδικασία εισόδου στο πεδίο/ συμμετέχοντες	37
2.1.4 Παρεμβάσεις	38
2.2 Μεθοδολογία και εργαλεία έρευνας	40
2.2.1 Ποιοτική έρευνα	40
2.2.2 Συλλογή ποιοτικών δεδομένων	41

2.3 Πρόγραμμα παρεμβάσεων	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο - ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	54
3.1 Εξέλιξη γνωστικών δεξιοτήτων και κίνητρο εκμάθησης γλώσσας του τόπου διαμονής	56
3.2 Ενεργοποίηση φαντασίας, δημιουργικότητας και έκφρασης	59
3.3 Ανάπτυξη δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων	65
3.4 Ανάπτυξη κοινωνικών και συνεργατικών δεξιοτήτων	68
3.5 Κινητοποίηση παρακολούθηση μιας εβδομαδιαίας δράσης με συνέπεια	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	77
4.1 Συζήτηση / συμπεράσματα	77
4.2 Περιορισμοί και δυσκολίες της έρευνας – Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	80
4.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	82
Ελληνόφωνη βιβλιογραφία	82
Αγγλόφωνη βιβλιογραφία	84
Ιστότοποι	87
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	89
ΕΙΚΟΝΕΣ	89
ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ	97
ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	101
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	103

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει εάν η τέχνη και οι τεχνικές του κουκλοθέατρου μπορούν να επηρεάσουν στην ενδυνάμωση παιδιών προσφύγων. Στην έρευνα συμμετείχαν παιδιά ηλικίας 6-12 ετών τα οποία διέμεναν στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας Ελαιώνα, στην οποία και πραγματοποιήθηκαν 12 παρεμβάσεις στα πλαίσια του προγράμματος μη τυπικής εκπαίδευσης του φορέα ΕΛΙΞ. Κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με το κουκλοθέατρο κατασκευάζοντας τα ίδια τις δικές τους κούκλες αλλά και εμπυχώνοντας τις δικές τους παραστάσεις. Η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή των δεδομένων ήταν η ποιοτική έρευνα δράσης στο πεδίο ενώ τα εργαλεία συλλογής δεδομένων ήταν οι συνεντεύξεις, το ημερολόγιο, οπτικοακουστικό υλικό και η θεματική ανάλυση τα οποία σε συνδυασμό με την βιβλιογραφική έρευνα έφεραν το αποτέλεσμα της έρευνας.

Λέξεις κλειδιά:

Παιδιά πρόσφυγες, δομή φιλοξενίας, κουκλοθέατρο, ενδυνάμωση

ABSTRACT

This thesis examines whether the art and techniques of puppet theater can influence the empowerment of refugee children. The research involved children aged 6-12 years who lived in the Eleonas open accommodation structure, in which 12 interventions were carried out as part of the non-formal education program of the ELIX organization. During the interventions, the children had the opportunity to get in touch with the puppet theater by making their own dolls and animating their own performances. The research method used to produce the data was qualitative action research in the field while the data collection tools were the interviews, the diary, audio-visual material and the thematic analysis which in combination with the bibliographic research brought the result of this thesis.

Keywords:

Refugee children, refugee camp, puppet theater, empowerment

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το 2015 η Ελλάδα αποτελεί χώρα υποδοχής χιλιάδων προσφύγων, ανθρώπων που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους. Ένα σημαντικό ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού αποτελείται από παιδιά. Τα παιδιά πρόσφυγες και οι νέοι ζουν μια ζωή σε μετάβαση διότι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις χώρες τους λόγω πολέμου, φτώχειας ή πολιτικής δίωξης για να αναζητήσουν προστασία και νέες επιλογές για μια καλύτερη ζωή (Chayder, 2019: 69).

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα με παιδιά πρόσφυγες ηλικίας 6-12 ετών. Είχε διάρκεια 3 μήνες και σκοπός της ήταν να διερευνηθεί κατά πόσο το κουκλοθέατρο μπορεί να συμβάλει στην ενδυνάμωση των παιδιών προσφύγων. Αποτελεί μια ποιοτική έρευνα με τη μορφή έρευνας δράσης η οποία βασίζεται στη συλλογή δεδομένων μέσω παρατήρησης συμμετεχόντων, ημερολογίου και συνεντεύξεων.

Το κουκλοθέατρο είναι μια πολύ αρχαία μορφή τέχνης, και πιστεύεται ότι ξεκίνησε πριν από περίπου 3000 χρόνια. Οι κούκλες χρησιμοποιούνται από τα πρώτα χρόνια για να εμψυχώσουν και να επικοινωνήσουν τις ιδέες και τις ανάγκες των ανθρώπινων κοινωνιών. Χρησιμοποιούνταν σχεδόν σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες ως ψυχαγωγία -παράστασις- αλλά και ως τελετουργικά μέσα σε τελετουργίες και γιορτές (Μαρκόπουλος, 2013: 27).

Καθώς το κουκλοθέατρο αποτελεί – συνήθως- την αφήγηση μιας ιστορίας, έχει τη μοναδικότητα να ενώνει τους ανθρώπους του κόσμου μέσα από την δική του γλώσσα, η οποία συνδυάζοντας χειρονομίες και λέξεις μεταφέρει συναισθήματα, ιδανικά και πάθη. Οι κούκλες ζωντανεύουν ως χαρακτήρες που μπορούν να απεικονίσουν διαφορετικές προσωπικότητες και διάφορα χαρακτηριστικά και διασχίζουν όλους τους πολιτισμούς. Μπορούν να μοιράζονται τη χαρά ή τη λύπη τους, μπορεί να είναι άτακτες ή καλές, αναιδείς ή ντροπαλές με αποτέλεσμα οι άνθρωποι και κυρίως τα παιδιά που σχετίζονται με τις κούκλες να μπορούν να μπουν στη διαδικασία εμψύχωσης και αβίαστης μάθησης(Çağanağa, 2015).

Το κουκλοθέατρο έχει υπάρξει από το παρελθόν καταπραϊντική παρέα σε ανθρώπους επηρεασμένους από τον πόλεμο. Βιβλιογραφικές αναφορές δείχνουν την επιβίωση και τη χρήση του κουκλοθεάτρου σε χώρες όπως η Αγγλία κατά τη διάρκεια

του πολέμου, η Πολωνία κατά την εξέγερση της Βαρσοβίας, η Ισπανία κατά τον εμφύλιο πόλεμο και η Ελλάδα. Συγκεκριμένα όπως αναφέρει ο Μαρκόπουλος (2013) στην Ελλάδα ο κουκλοθίασος της Ελένης Περάκη έδινε παραστάσεις με τον Μπάρμπα Μυτούση, τον Κλούβιο και τη Σουβλίτσα σε τραυματίες και σε παιδιά στα νοσοκομεία κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής ενώ η Ευγενία Φακίνου μετά τη δικτατορία δημιούργησε την αντιπολεμική παράσταση Ντενεκεδούπολη. Όλα τα παραπάνω δείχνουν πόσο επουλωτική και καταπραϋντική μπορεί να φανεί η τέχνη του κουκλοθεάτρου στο τραύμα του πολέμου και άλλων δυσχερών συνθηκών.

Τα παραπάνω παραδείγματα καταδεικνύουν την άμεση χρήση του κουκλοθεάτρου σε κοινωνικά πλαίσια και την πολιτιστική αξία της κούκλας σε ακραίες κοινωνικές στιγμές. Όπως υποστηρίζει και ο Smith (2018) αυτές οι κουκλοθεατρικές παραστάσεις έδωσαν ελπίδα και διαφυγή στους απελπισμένους και τραυματισμένους ανθρώπους.

Βασικό σκοπό της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της τέχνης και των τεχνικών του κουκλοθεάτρου σε σχέση με την ενδυνάμωση των παιδιών προσφύγων στο πλαίσιο την διαβίωσής και της κοινωνικοποίησης τους στη δομή φιλοξενίας που ζουν μέσα από ένα περιβάλλον μη τυπικής εκπαίδευσης. Όσο αυξάνεται η προσφυγική κρίση και δεν υπάρχουν δείγματα μείωσης των εκτοπισμένων ανθρώπων, τόσο περισσότερο χρειάζεται από την ερευνητική κοινότητα να γίνονται προσπάθειες εύρεσης λύσεων που θα κάνουν τους ανθρώπους αυτούς και κυρίως τα παιδιά να νιώθουν όσο το δυνατόν πιο ήρεμα στις καταστάσεις που βιώνουν. Ένας βασικός λόγος που επιλέχθηκε αυτό το θέμα έρευνας είναι η προηγούμενη ενασχόληση της ερευνήτριας με το κουκλοθέατρο και η εφαρμογή του σαν εμψυχωτικό και παιδαγωγικό εργαλείο με διάφορες κοινωνικές ομάδες.

Στους στόχους συμπεριλήφθηκαν η εκμάθηση μιας τέχνης/τεχνικής όπως αυτή του κουκλοθεάτρου η οποία θα μπορεί να απασχολεί τα παιδιά δημιουργικά και μετά το πέρας των παρεμβάσεων, η καλλιέργεια σεβασμού μεταξύ των συμμετεχόντων και η βελτίωση ικανοτήτων επικοινωνίας και σύναψης διαπροσωπικών σχέσεων και συνεργασίας όπως επίσης και η ανάπτυξη δημιουργικότητας και έκφρασης, η αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων και προβληματισμών προς τον εαυτό τους

αλλά και προς το σύνολο και τέλος η δημιουργία των δικών τους παραστάσεων με σκοπό την αυτοέκφραση σε έναν ασφαλή για εκείνα χώρο.

Η δομή της έρευνας αναπτύσσεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση στα πεδία που αφορούν την έρευνα. Παρουσιάζονται στοιχεία που αφορούν τα παιδιά πρόσφυγες και τις συνθήκες διαμονής τους στην χώρα πραγματοποίησης της έρευνας, αλλά και την συμβολή των τεχνών και συγκεκριμένα του κουκλοθεάτρου σε σχέση με την εκπαίδευση και την ενδυνάμωσή τους. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας. Παρουσιάζονται αναλυτικά τα στάδια, ο τρόπος επιλογής του πεδίου και των συμμετεχόντων της έρευνας, αναλύονται οι παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν και παρουσιάζονται τα ερευνητικά εργαλεία αλλά και ο τρόπος με τον οποίο αξιολογήθηκαν. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανάλυση των θεματικών αξόνων που προέκυψαν και παρουσιάζονται ενδεικτικά κάποια από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν.

Τέλος, στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο ερμηνεύονται τα αποτελέσματα και καταγράφονται τα συμπεράσματα της έρευνας. Αναφέρονται οι περιορισμοί και οι δυσκολίες που προέκυψαν κατά την ερευνητική διαδικασία και παρατίθενται προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1.1 Παιδική προσφυγική εμπειρία

1.1.1 Παιδιά Πρόσφυγες

Περίπου 82,4 εκατομμύρια άνθρωποι (πάνω από το 1% δηλαδή του ανθρώπινου πληθυσμού του πλανήτη) ζουν εκτοπισμένοι καθώς έχουν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τις εστίες τους λόγω βίας, συγκρούσεων ή φόβου δίωξης. Στον πληθυσμό αυτό περίπου 26,4 εκατομμύρια άνθρωποι είναι πρόσφυγες και ανάμεσά τους τα μισά είναι παιδιά εκ των οποίων περίπου τα δεκάδες χιλιάδες είναι ασυνόδευτα (Στατιστικά ιστότοπου UNHCR GREECE). Από το 2015 έχει αυξηθεί ο αριθμός των προσφύγων που προσπαθούν να μπουν στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο από την Ελλάδα ή και να μετακινηθούν μέσα σε αυτήν (περίπτωση Ουκρανών πολιτών) αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον. Η καταγωγή τους είναι κυρίως από χώρες της μέσης Ανατολής και της βόρειας Αφρικής ενώ η χώρα έχει ήδη δεχθεί πρόσφυγες/μετανάστες από την Ουκρανία λόγω της σύγκρουσης που ξέσπασε τον Φεβρουάριο του 2022 (Manan, 2022). Πιο συγκεκριμένα το ένα τρίτο των προσφύγων και μεταναστών που φτάνουν στην Ευρώπη είναι παιδιά. Τα παιδιά πρόσφυγες ανήκουν στην ομάδα των παιδιών που μετακινούνται, δηλαδή των παιδιών που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο που συνήθιζαν να κατοικούν, βρίσκονται στο μέσο της μετακίνησής τους προς νέο προορισμό ή έχουν φτάσει σε αυτόν. Μπορεί να είναι συνοδευμένα αλλά και ασυνόδευτα (Σουλελέ, 2016: 6). Σύμφωνα με τη UNICEF GREECE η Ελλάδα είναι μία από τις βασικότερες εισόδους στην Ευρώπη με στοιχεία να δείχνουν πως από τις αρχές του 2015 έχει δεχτεί περισσότερα από ένα εκατομμύριο ανθρώπους εκ των οποίων το 37% παιδιά. Είναι δύσκολο να υπάρξει σαφής αριθμός των παιδιών προσφύγων στην Ελλάδα λόγω της συνεχούς κινητικότητας του πληθυσμού αλλά και λόγω της δυσλειτουργίας της καταγραφής τους, καθώς πέρα από τις δομές φιλοξενίας υπάρχουν αρκετά άτομα που φιλοξενούνται σε ιδιωτικές κατοικίες, καταλήψεις κ.ά. Επίσης πολλά κέντρα φαίνεται να έχουν κάποιον αριθμό παιδιών χωρίς όμως να υπάρχουν σαφή δημογραφικά στοιχεία (Σουλελέ, 2016: 32). Ωστόσο σύμφωνα με στοιχεία από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α.), εκτιμάται πως περισσότερα από 28.000 παιδιά

πρόσφυγες βρίσκονταν στην Ελλάδα στο τέλος του 2021, από τα οποία τα 2.225 ήταν ασυνόδευτα. Τα περισσότερα παιδιά πρόσφυγες που βρίσκονται στην Ελλάδα είναι έως 11 ετών. Τα ασυνόδευτα παιδιά είναι πάνω από το 90% άνω των 14 ετών. Το 23% μένει ή έχει μείνει σε ανοιχτές δομές φιλοξενίας, ένα 20% σε σπίτια μέσω του προγράμματος ΕΣΤΙΑ ενώ το 4% βρίσκεται στα ΚΥΤ (κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης). Ευτυχώς σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια το ποσοστό αυτό έχει μειωθεί κατά πολύ καθώς τα κέντρα αυτά δεχόντουσαν έως και δωδεκαπλάσιο αριθμό παιδιών από αυτόν που προβλεπόταν πως μπορούσαν να φιλοξενηθούν.

Οι πρόσφυγες αδιακρίτως του αν είναι ενήλικες ή παιδιά, έχουν εκτεθεί σε πολλούς κινδύνους, κάποιοι εκ των οποίων η βία, η εκμετάλλευση, η έλλειψη προστασίας και κακοποίηση στην χώρα καταγωγής τους αλλά και κατά τη διάρκεια του προσφυγικού ταξιδιού τους καθώς και στην άφιξή τους στις χώρες υποδοχής.

Σχεδόν τα μισά παιδιά που είναι πρόσφυγες στον κόσμο βρίσκονται ή έχουν βρεθεί για αρκετά χρόνια εκτός σχολείου ή δεν έχουν υπάρξει ποτέ στα πλαίσια της τυπικής εκπαίδευσης, κάτι που αυξάνει τους κινδύνους μη ένταξης στην κοινωνία αλλά και εκμετάλλευσής τους (UNICEF GREECE, 2022). Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια γίνονται πολλές προσπάθειες από τις Δομές υποδοχής σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων εθνών, τη Unicef και το κράτος τα παιδιά αυτά να εισέρχονται στην εκπαίδευση με σκοπό την ομαλή τους ένταξη τους στο ευρύ κοινωνικό σύνολο.

1.1.2 Προσφυγική Εμπειρία

Τα παιδιά πρόσφυγες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα καταγωγής τους, είτε μαζί με τις οικογένειές τους, είτε μόνα τους λόγω των δύσκολων και σκληρών συνθηκών που βίωσαν ή πρόκειται να βίωναν εκεί. Μόνο κάποιες από αυτές τις συνθήκες είναι η διάλυση της οικογένειάς τους, εξαιτίας θανάτου μέλους ή μελών, ή φυγής των γονιών τους, της εκμετάλλευσής τους, ακόμα και του κινδύνου βίαιης στρατολόγησής τους (Σγούρα κ.ά., 2018: 110). Περισσότερα από το 70% των παιδιών προσφύγων έχουν βιώσει τρόμο, φόβο καθώς έχουν έρθει αντιμέτωπα με τον θάνατο οικείων ανθρώπων τους, συχνά με σκληρό τρόπο ενώ πάνω από τα μισά έχουν υπάρξει

μάρτυρες βίαιων πράξεων όπως πυροβολισμών και σωματικής βίας (Άλκηστις, 2008: 93).

Ειδικά τα πρώτα χρόνια της πρόσφατης μεγάλης προσφυγικής εισροής στην Ελλάδα δεν υπήρχαν οι πιο κατάλληλες συνθήκες υποδοχής των ανθρώπων. Όπως αναφέρει ο Ακτύπης (2016) ανεπαρκής πρόσβαση για όσους το είχαν ανάγκη, κυρίως για τις ευάλωτες ομάδες, σε ιατρική φροντίδα, η χαμηλή ποιότητα των τροφίμων και μάλιστα πολύ διαφορετικών από αυτά που υπήρχαν στην καθημερινή τους δίαιτα, η έλλειψη ιδιωτικότητας, η έλλειψη αγαθών όπως αυτή των σκεπασμάτων αλλά και η έλλειψη υπηρεσιών ψυχικής υγείας είναι μόνο κάποιες από τις δυσκολίες που αναγκάστηκαν να βιώσουν οι πρόσφυγες, ενήλικες και παιδιά.

Τα παιδιά πριν την μεταφορά τους σε ειδικά ανοιχτά κέντρα φιλοξενίας ή σε ειδικές δομές, εάν πρόκειται για ασυνόδευτα, έχουν αναγκαστεί μετά την δύσκολη άφιξή τους στην χώρα να κρατηθούν ανάμεσα σε χιλιάδες ανθρώπους μέσα σε φράχτες και αγκαθωτά συρματοπλέγματα κάτω από αυστηρούς ελέγχους (Ακτύπης, 2016: 9), με περιορισμό της ελευθερίας των κινήσεών τους και απομονωμένα από τη σύγχρονη ζωή των πόλεων ή των χωριών που διαμένουν. Παράλληλα, ζουν σε διάφορες δομές προσωρινής στέγασης, τις οποίες συχνά καλούνται να αλλάξουν, χωρίς να γνωρίζουν ποτέ με σιγουριά ποιος θα είναι ο επόμενος χώρος στέγασής τους και ποια θα είναι η συχνότητα μετακίνησής τους (Παπαδοπούλου, 2019: 73).

Η προσφυγική εμπειρία από μόνη της συνεπάγεται δυσκολίες για όλους όσους εγκατέλειψαν τον τόπο τους και προσπαθούν να κάνουν ένα νέο ξεκίνημα σε ένα άγνωστο περιβάλλον με εντελώς διαφορετικές συνθήκες και ρουτίνες της καθημερινότητας (διαφορετική γλώσσα, γραφειοκρατία, φαγητό, αξίες, τρόπος σκέψης κ.ά.) (Τσακίρογλου, 2021: 24).

Τα παραπάνω μπορεί να προκαλέσουν στα παιδιά αρκετές δυσκολίες στην κοινωνικοποίησή τους. Παράλληλα μπορεί να προκληθούν συναισθηματικές διαταραχές και να παρουσιάσουν συμπτώματα μετατραυματικού στρες και κατάθλιψης, ψυχοσωματικούς πόνους ενώ πολλά από τα παιδιά έχουν πολύ συγκεκριμένες ανάγκες που αφορούν τη σωματική τους υγεία οι οποίες μπορεί να αφορούν ακόμα και κάποιες μορφές αναπηρίας (Σγούρα κ.α, 2018: 111).

Η έκθεση των παιδιών προσφύγων στη βία είναι μεγάλη. Ανεξαρτήτως του χώρου, δημόσιου ή μη, πολλά από τα παιδιά έχουν βρεθεί σε ένα άλλο φάσμα κινδύνων όπως αυτό της σεξουαλικής βίας, της ψυχολογικής και της σωματικής βλάβης με συνέπεια να δυσχεραίνει η ήδη βεβαρημένη σωματική και ψυχική τους υγεία παρουσιάζοντας πολλά συμπεριφορικά, γνωστικά και κοινωνικά προβλήματα αλλά και σωματικά συμπτώματα (Kotsiou κ.α, 2018: 5).

Ένα άλλο βασικό ζήτημα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά πρόσφυγες είναι η πρόσβαση στην εκπαίδευση και η αποτελεσματική ένταξη σε ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα όταν αυτά τα παιδιά πηγαίνουν πράγματι στο σχολείο.

Ακόμη και όταν τελικά τα παιδιά πρόσφυγες εγγράφονται στα σχολεία, τα περισσότερα από αυτά αντιμετωπίζουν πολλές προκλήσεις για την προσαρμογή τους σε ένα νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους, όπως οι κακές συνθήκες μάθησης, οι ψυχολογικές δυσκολίες, τα γλωσσικά εμπόδια και η απομόνωση και ο αποκλεισμός, που όλα επηρεάζουν την ευκαιρία των παιδιών για μια αποτελεσματική εκπαιδευτική εμπειρία (El Souki, 2019: 17)

Ένας επιπλέον παράγοντας που αυξάνει το φόβο και το άγχος των προσφυγικών οικογενειών είναι αυτός της σύλληψης και κράτησης. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις προσφύγων που δεν έχει γίνει η καταγραφή των αιτημάτων τους, δηλαδή δεν έχει υπάρξει η διαδικασία προκαταγραφής αιτήματος ασύλου με αποτέλεσμα οι άνθρωποι αυτοί να μπορεί να διαμένουν σε δομές φιλοξενίας αλλά να μην μπορούν να κυκλοφορήσουν ελεύθεροι στην ενδοχώρα. Έχουν καταγραφεί ακόμα και περιστατικά που μπορεί να βρέθηκαν παιδιά μόνα τους έξω από κάποια δομή φιλοξενίας και να μπαίνουν σε προστατευτική φύλαξη ως ασυνόδευτα καθώς δεν μπορούσε λόγω φόβου σύλληψης κάποιος από τους γονείς τους να εμφανιστεί στις αρχές (Σουλελέ, 2016: 41). Το άγχος ενισχύεται με τις συνθήκες διαβίωσης να μην είναι ασφαλής. Υπάρχουν παραδείγματα από καταλύματα κοντέινερ που έπιασαν φωτιά λόγω βραχυκύκλωσης με αποτέλεσμα παλαιότερα να χαθούν ζωές και πιο πρόσφατα να κινδυνεύσουν άνθρωποι αλλά και περιπτώσεις βίαιων περιστατικών όπως αυτή που συνέβη στην Μόρια με ένα 15χρονο παιδί να μαχαιρώνει μέχρι θανάτου ένα συνομήλικό του σε ένα περιβάλλον που θεωρητικά βρίσκεται στην «ασφαλή ζώνη» (Eliassen & Malichudis, 2020).

Επίσης πολλά παιδιά μπορεί να ζουν με τους γονείς τους οι οποίοι μπορεί να έχουν υποστεί και εκείνοι μετατραυματικά σοκ ή να ζουν σε κατάθλιψη με αποτέλεσμα να μην έχουν κίνητρο και εκείνα για να δράσουν ή να μην υπάρχουν όρια και πρόγραμμα στα θέματα του σχολείου, του φαγητού, του ύπνου κλπ. (Erden, 2017: 13).

Η εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει βασικό ψυχοκοινωνικό εργαλείο για τα παιδιά. Αποτελεί βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, που κατοχυρώνεται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989 και στη Σύμβαση του 1951 για τους Πρόσφυγες, ενισχύει την ανθεκτικότητα της κοινότητας. Ενδυναμώνει τους πρόσφυγες δίνοντάς τους τις γνώσεις και τις δεξιότητες για να ζήσουν παραγωγική, ικανοποιητική και ανεξάρτητη ζωή. Τους διαφωτίζει δίνοντάς τους τη δυνατότητα να μάθουν για τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους, ενώ προσπαθούν να ξαναχτίσουν τις ζωές και τις κοινότητές τους και όπως αναφέρεται στη σελίδα της UNHCR σε άρθρο σχετικά με την εκπαίδευση, το βασικότερο είναι πως προστατεύει τα παιδιά και τους νέους πρόσφυγες από καταστάσεις εκμετάλλευσης όπως η αναγκαστική στρατολόγηση σε ένοπλες ομάδες, η παιδική εργασία, η σεξουαλική εκμετάλλευση και τους γάμους παιδιών.

Ο αντίκτυπος αυτών των σκληρών συνθηκών καθιστά εξαιρετικά περίπλοκες συνέπειες για τα μικρά ευάλωτα παιδιά που δεν έχουν ακόμη τη σωματική και ψυχολογική ωριμότητα για να επεξεργαστούν τέτοιες προκλήσεις. Επιπλέον, αυτές οι συνθήκες συχνά συνοδεύονται από έναν συνδυασμό οποιουδήποτε –ή όλων– των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών και κοινοτικών παραγόντων που συμβάλλουν περαιτέρω στις περίπλοκες ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει ο εκτοπισμός στα μικρά παιδιά και τις οικογένειές τους.

Η διεθνής και τοπική βοήθεια από τις κοινότητες υποδοχής παρέχει συνήθως τροφή, στέγη, ρούχα και ιατρικές υπηρεσίες, αλλά οι συναισθηματικές και ψυχολογικές ανάγκες των παιδιών προσφύγων συχνά παραβλέπονται, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρές μακροπρόθεσμες συνέπειες αν δεν ικανοποιηθεί. Οι στρεσογόνοι παράγοντες από τις βιωμένες εμπειρίες τους μπορούν να εμποδίσουν σημαντικά τη συναισθηματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, η οποία με τη σειρά της επηρεάζει τις προοπτικές τους για τη μελλοντική τους ζωή στο σύνολό της. Τα σπίτια δεν είναι το μόνο πράγμα που χάνουν αυτά τα μικρά παιδιά, στερούνται επίσης την οικογένεια, τους συγγενείς και τους φίλους τους, το οικείο περιβάλλον, τη ρουτίνα ενός

εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, το κοινωνικό δίκτυο και τα συνήθη πρότυπα οικογενειακής ζωής μεταξύ άλλων. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν στρέβλωση της ισορροπίας της κοινότητας, αυξημένη προκατάληψη προς άλλες κοινωνικές ομάδες και ζητήματα ένταξης στο νέο περιβάλλον φιλοξενίας (El Souki, 2019: 16). Ωστόσο, τα σχολεία παραμένουν το βέλτιστο μέρος όπου τα παιδιά πρόσφυγες μπορεί να έχουν την ευκαιρία να αποκτήσουν ουσιαστικές συνδέσεις με άτομα στην τοπική κοινότητα υποδοχής και ευκαιρίες για την οικοδόμηση σχέσεων σημαντικές για την ένταξη (El Souki, 2019: 17)

1.1.3 Η λειτουργία των Δομών Φιλοξενίας προσφύγων στην Ελλάδα

Λόγω των πολυάριθμων και μαζικών προσφυγικών ροών τα κράτη υποδοχής δημιούργησαν δομές φιλοξενίας ή αλλιώς προσφυγικούς καταυλισμούς (refugee camps) οι οποίες πρόκειται για προσωρινές εγκαταστάσεις με σκοπό να υποδέχονται τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη να διαμείνουν σε αυτές. Οι δομές αυτές κατασκευάστηκαν από τις τοπικές κυβερνήσεις, τα Ηνωμένα Έθνη, διεθνείς οργανισμούς, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) και διαχειρίζονται από τις παραπάνω με στόχο να καλυφθούν βασικές ανάγκες διαβίωσης των ωφελούμενων. Δεκάδες εκατομμύρια πρόσφυγες φιλοξενούνται παγκοσμίως στις διάφορου τύπου δομές. Οι περισσότεροι ζουν σε καταυλισμούς και προσφυγικές εγκαταστάσεις, σε σκηνές, καλύβες ή προκατασκευασμένα σπίτια, ενώ άλλοι διαμένουν σε κοινοτικά κέντρα και αυτοσχέδια ή μη στρατόπεδα (Κουίνογλου, 2017: 36). Παρακάτω αναλύονται οι συνθήκες φιλοξενίας των προσφύγων στην Ελλάδα.

Σκοπός των δομών φιλοξενίας που βρίσκονται στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην ενδοχώρα, είναι να παρέχουν προσωρινή διαμονή σε πολίτες που έρχονται από τρίτες χώρες ή σε ανιθαγενείς που έχουν υποβάλει αίτημα διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα και να φιλοξενούνται μέλη της οικογένειας των αιτούντων διεθνούς προστασίας, ασυνόδευτοι ή μη ανήλικοι και όσοι ανήκουν σε ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες.

Οι ωφελούμενοι συνήθως έχουν περάσει πρώτα από Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ) και Κλειστές Ελεγχόμενες Δομές Νήσων (Κ.Ε.Δ.Ν.) και αν έχει

αποδειχθεί η ευαλωτότητα τους (ΑΜΕΑ, εγκυμονούσες, ασυνόδευτοι ανήλικοι, ηλικιωμένοι, οικογένειες με πολύ μικρά παιδιά κ.ά.), έχουν μεταφερθεί στις δομές της ενδοχώρας (Ακτύπης, 2016: 2). Σκοπός των δομών είναι η παροχή ενός σταθερού πλαισίου διαμονής που να καλύπτει τις βιοτικές και κοινωνικές ανάγκες των φιλοξενούμενων. Οι υπηρεσίες που προβλέπεται να προσφέρονται σχετίζονται με τη στέγαση και σίτιση, την ενημέρωση και πληροφόρηση τους για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις στη χώρα υποδοχής, την ψυχοκοινωνική υποστήριξή τους, τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και την παροχή βασικών ειδών ατομικής υγιεινής, ένδυσης και υπόδησης. Επίσης έχουν σκοπό να καλύπτουν παιδαγωγικές και μαθησιακές ανάγκες των φιλοξενούμενων καθώς και να γίνεται εκμάθηση της ελληνικής και αγγλικής γλώσσας, των μαθηματικών αλλά και άλλα προγράμματα εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων.

Στα Κ.Υ.Τ και τις Κ.Ε.Δ.Ν. οι εισερχόμενοι πολίτες τελούν σε καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους μέχρι την ταυτοποίησή τους ή τη λήψη διεθνούς προστασίας, και ενώ είναι δομές στις οποίες νομικά δεν μπορεί να διαμείνει κάποιος περισσότερο από 25 ημέρες έχουν καταγραφεί εκατοντάδες περιπτώσεις παιδιών που αναγκάστηκαν να μείνουν για μήνες αντιμετωπίζοντας σοβαρούς κινδύνους για τη σωματική και ψυχική τους υγεία (Σουλελέ, 2016: 93). Αντιθέτως στις Δομές Φιλοξενίας οι διαμένοντες τελούν υπό καθεστώς ελεύθερης διαβίωσης με την υποχρέωση να τηρούν τους εσωτερικούς κανονισμούς προκειμένου να μην παρεμποδίζεται η εύρυθμη λειτουργία της Δομής. Σε περίπτωση αναγνώρισης παροχής καθεστώτος διεθνούς ή επικουρικής προστασίας (άσυλο) οι φιλοξενούμενοι των δομών οφείλουν να αποχωρήσουν από αυτές μέσα σε διάστημα τριάντα ημερών από την έκδοση της απόφασης. Στην περίπτωση που οι φιλοξενούμενοι είναι ασυνόδευτοι ανήλικοι η παραπάνω προθεσμία ξεκινά από την ενηλικίωσή τους.

Οι βασικές υπηρεσίες που προβλέπεται να παρέχονται στις παραπάνω δομές σύμφωνα με τη Σουλελέ (2016) αφορούν:

- τη στέγαση και σίτιση
- την ενημέρωση και πληροφόρηση των φιλοξενούμενων για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους
- την υποστήριξη στις διαδικασίες έκδοσης νομιμοποιητικών εγγράφων

- την ψυχοκοινωνική υποστήριξή τους
- την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας
- την πρόσβαση σε προγράμματα εκπαίδευσης, ανάπτυξης δεξιοτήτων και προσόντων
- την αγορά εργασίας όταν οι φιλοξενούμενοι έχουν σχετικό δικαίωμα.

Ωστόσο έχει παρατηρηθεί αρκετά και κυρίως τα πρώτα χρόνια της μεγάλης άφιξης των προσφύγων πως οι δομές αυτές υπολειπούνταν και οι άνθρωποι να αναγκάστηκαν να διαμείνουν σε σοβαρά δύσκολες συνθήκες όπως σε σκοτεινές χωρίς ρεύμα πάνινες σκηνές κατά τη διάρκεια του χειμώνα και ελλιπείς δομές σε τουαλέτες και ντους (Eliassen & Malichudis, 2020). Συνθήκες που επιδεινώνουν το άγχος που φέρουν αθροιστικά με τα προηγούμενα βιώματά τους. Πολλοί πρόσφυγες μάλιστα αφηγούνται ιστορίες απίστευτων συνθηκών που έχουν βιώσει, για να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους ένα καλύτερο μέλλον ενώ κάποιοι δηλώνουν πως έχουν καταλήξει σε ένα μέρος που για κάποιους από αυτούς είναι ακόμα χειρότερο από αυτό που άφησαν» (Eliassen & Malichudis, 2020).

Τα τελευταία χρόνια στις ανοιχτές δομές -όπως αυτή στην οποία πραγματοποιήθηκε η έρευνα αυτής της εργασίας- που φιλοξενούν ευάλωτες ομάδες δραστηριοποιούνται διάφοροι φορείς και οργανώσεις κυρίως κάτω από την ομπρέλα της *UNICEF*, με σκοπό να καλύψουν τα κενά του κράτους ή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης παρέχοντας υπηρεσίες που καλύπτουν βιοποριστικές, εμψυχωτικές και νομικές ανάγκες των παιδιών προσφύγων.

1.1.4 Οργανισμός ΕΛΙΞ

Η συμβολή πολλών Μ.Κ.Ο όπως αναφέρθηκε και παραπάνω έχει βοηθήσει σημαντικά στο προσφυγικό σε πολλούς τομείς όπως η ανθρωπιστική αποκατάσταση, η υγεία και η στέγαση. Αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό των ατόμων αυτών, ελέγχουν όσο μπορούν τον πληθυσμό και μεριμνούν για φυσικούς πόρους που προορίζονται για εκείνα με αποτέλεσμα να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην κοινωνική τους ανάπτυξη και ευημερία (Τσακίρογλου, 2021: 48).

Η οργάνωση ΕΛΙΞ δημιουργήθηκε το 1987 με πρωτοβουλία της κας Ελένης Γαζή με στόχο εθελοντικές δράσεις που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος

την διατήρηση της πολιτιστική κληρονομιάς, την προώθηση της μη τυπικής εκπαίδευσης και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής σε Ελλάδα και εξωτερικό. Τα τελευταία χρόνια σχεδιάζει και υλοποιεί προγράμματα με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων, την ένταξη και την εξυπηρέτηση αναγκών ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων. Με την υποστήριξη της UNICEF και τη χρηματοδότηση της DG ECHO έχει υλοποιήσει στην Ελλάδα μία πληθώρα εκπαιδευτικών προγραμμάτων τα οποία απευθύνονται σε παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες 2,5 -17 ετών.

Πιο συγκεκριμένα στη δομή του Ελαιώνα δημιούργησε ασφαλής χώρους και προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης για παιδιά 2,5-4,5 ετών και υλοποίησε το πρόγραμμα ACE (All Children in Education – Όλα τα παιδιά στην Εκπαίδευση) για παιδιά 5-17 το οποίο είχε σαν σκοπό τη διασφάλιση της πρόσβασης και την υποστήριξη των παιδιών σχολικής ηλικίας στην επίσημη εκπαίδευση, την ομαλή ένταξη τους στο σχολικό περιβάλλον και την προσπάθεια εκμηδένισης της σχολικής διαρροής το οποίο περιλάμβανε καθημερινή διδασκαλία ελληνικών και αγγλικών, μαθηματικών και φυσικών επιστημών καθώς και ενισχυτική διδασκαλία για παιδιά με πρόσβαση στο ελληνικό σχολείο αλλά και ψυχοκοινωνικές δραστηριότητες. Για αναλυτικότερη παρουσίαση των παραπάνω πληροφοριών βλέπε: Όλα τα Παιδιά στην Εκπαίδευση (ACE Project) διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο της ΕΛΙΕ.

Μέχρι τον Μάιο του 2022, εκτιμάται ότι συνέβαλε στην υποστήριξη και διευκόλυνση της ομαλής ενσωμάτωσης 13.196 προσφύγων μαθητών στα ελληνικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 2021-2022. Η ΕΛΙΕ μαζί με άλλες οργανώσεις όπως η ΑΡΣΙΣ, η SolidarityNow, η ΜΕΤΑδραση κ.ά. είναι ένας από τους εταίρους της UNICEF που με τη βοήθεια της χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσφέρουν ποιοτική μη τυπική εκπαίδευση στα παιδιά μέσω των δεκάδων “Κέντρων Μελέτης και Δημιουργικών στα παιδιά που μένουν στα Κ.Υ.Τ. και στις Κλειστές Δομές σε όλη τη χώρα. Πέρα από την εκπαίδευση στα παιδιά αυτά παρέχεται και ψυχοκοινωνική υποστήριξη από ειδικούς (Manan, 2022).

1.2 Εκπαίδευση και Τέχνες στην παιδική προσφυγική εμπειρία

1.2.1 Πρόσφυγες και διαπολιτισμική εκπαίδευση

Η ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών τρόπων εκπαίδευσης των νέων προσφύγων αυξάνεται καθώς αυξάνεται ο αριθμός των νέων που εκτοπίζονται από τις χώρες καταγωγής τους (Lammers, 2017: 11). Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της 26ης Ιουνίου 2013 εξέδωσε την οδηγία 2013/33/ΕΕ που σχετίζεται με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των ανθρώπων που αιτούντα διεθνή προστασία, καθιερώνοντας μια σειρά δικαιώματα ένα από τα οποία είναι το δικαίωμα εκπαίδευσης των παιδιών (Ακτύπης, 2016: 8).

Η εκπαίδευση μπορεί να ενδυναμώσει τα παιδιά πρόσφυγες δίνοντάς τους τις γνώσεις και τις δεξιότητες για να ζήσουν μια παραγωγική, ικανοποιητική και ανεξάρτητη ζωή. Είναι βασικό ανθρώπινο δικαίωμα, που κατοχυρώνεται και στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του 1989 και στη Σύμβαση του 1951 για τους πρόσφυγες. Ενισχύει την ανθεκτικότητα της κοινότητας, τα δια φωτίζει δίνοντάς τους τη δυνατότητα να μάθουν για τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους, ενώ προσπαθούν να ξαναχτίσουν τις ζωές και τις κοινότητές τους και το βασικότερο προστατεύει τα παιδιά και τους νέους πρόσφυγες από καταστάσεις εκμετάλλευσης όπως η αναγκαστική στρατολόγηση σε ένοπλες ομάδες, η παιδική εργασία, ή η σεξουαλική εκμετάλλευση. Στην περίπτωση των κοριτσιών με την εκπαίδευση μπορεί να αποφευχθούν οι πρόσθετοι για εκείνα κίνδυνοι όπως παιδικοί γάμοι η πορνεία, η εφηβική εγκυμοσύνη ή η οικιακή εργασία (UNHCR, 2016: 21).

Καθώς λοιπόν αυξάνεται ο αριθμός των εκτοπισμένων νέων που φτάνουν σε χώρες υποδοχής όπως η δική μας, η κοινωνία μας διαμορφώνεται και περιλαμβάνει μια πληθώρα διαφορετικών πολιτισμών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών τρόπων εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση χρειάζεται να προσαρμόζεται και να προσφέρει σε όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως προελεύσεως την ευκαιρία να φοιτούν με σκοπό να ενταχθούν, να αναπτύξουν την προσωπικότητα, τις ικανότητες και τις δεξιότητές τους (Κωνσταντίνου, 2020: 1).

Αυτοί οι νέοι τρόποι εκπαίδευσης πρέπει να ταιριάζουν με τα δεδομένα που εμποδίζουν τα παιδιά στην ένταξη τους στην εκπαίδευση, όπως ότι τα παιδιά αυτά έχουν αδυναμία κατανόησης και χρήσης της γλώσσας της χώρας υποδοχής αλλά και

πως δεν υπάρχει δυνατότητα διερμηνείας (Σγούρα, κ.ά., 2018: 112). Επίσης πρέπει να υπολογίζονται τα στάδια που περνούν οι οικογένειες προσφύγων και μεταναστών κατά την άφιξη και εγκατάστασή τους στην χώρα υποδοχής καθώς επηρεάζουν την εξέλιξη και την σχολική ένταξη των παιδιών τους (Μάγος, 2022: 340).

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο σχεδιασμός αυτού του εκπαιδευτικού έργου δεν είναι μόνο χρήσιμος για να βοηθήσει τα παιδιά πρόσφυγες να ενσωματωθούν στην τάξη αλλά μπορεί να εφαρμοστεί και σε άλλα άτομα περιβάλλοντα εκτός σχολείου, όπου η λειτουργία του είναι εξίσου σημαντική για την ένταξη των παιδιών και για την ενίσχυση της δημιουργικότητάς τους (Ibáñez, 2017: 39). Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία έχουν και οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι είναι από τους βασικότερους βοηθούς στην διαδικασία του επιπολιτισμού. Όπως αναφέρει ο Μάγος (2022) νιώθοντας τα παιδιά ασφάλεια αλλά και υποστήριξη από τους εκπαιδευτικούς μπορούν ευκολότερα να ανταποκριθούν στους καινούργιους κοινωνικούς και πολιτισμικούς κώδικες της χώρας υποδοχής αλλά και να βοηθηθούν έτσι ώστε να ξεπεράσουν το τραύμα του πολέμου.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί το ιδανικό μοντέλο για την περίπτωση των παιδιών προσφύγων. Πριν από αυτήν υπήρξαν διάφορα μοντέλα εκπαίδευσης και διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας που συνεπάγεται λόγω των προσφυγικών και μεταναστευτικών εισροών. Από τα πρώτα μοντέλα ήταν αυτό της αφομοίωσης, έπειτα της ενσωμάτωσης, και στη συνέχεια το πολυπολιτισμικό και το αντιρατσιστικό. Τα δύο τελευταία κατάφεραν τα άτομα διαφορετικών πολιτισμών να αποδέχονται, να σέβονται και να αλληλοκατανοούν το ένα άτομο το άλλο. Τα μοντέλα αυτά εξελίχθηκαν σε ένα μέσο ομαλής συνύπαρξης διαφόρων πολιτισμικών ομάδων δίνοντας βάση στην ισότητα των δικαιωμάτων και στην πρόληψη των λανθασμένων κατηγοριοποιήσεων των ανθρώπων (Μάγος, 2022: 43) χωρίς όμως να υπάρχει ουσιαστική αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτισμών με αποτέλεσμα να χρειαστεί να δημιουργηθεί ένα νέο μοντέλο, αυτό της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (Τσακίρογλου, 2021: 58).

Στα πλαίσια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης δημιουργούνται συνθήκες στις οποίες τα παιδιά με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο αναγνωρίζουν, κατανοούν και αποδέχονται τις διαφορές και τις ομοιότητες τους και προχωρούν σε μία πολυπολιτισμική ανταλλαγή εμπλουτίζοντας τα βιώματα της σχολικής τους ζωής

(Μάγος, 2022: 46).

Οι αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης αφορούν την ικανότητα ενός ατόμου να είναι ανοιχτό στη διαφορετικότητα, να μην επηρεάζεται από στερεότυπα ή προκαταλήψεις και να συνυπάρχει αρμονικά και αποτελεσματικά σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία παρά τις διαφορές που ενδεχομένως να προκύπτουν καθώς έχει την δεξιότητα να τις κατανοεί και να τις διαχειρίζεται με σεβασμό (Μάγος & Τριανταφυλλίδη, 2014: 268). Αποτελούν δηλαδή ένα κοινωνικό σύνολο ίσων ευκαιριών για όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως από την εθνική, πολιτισμική θρησκευτική ή κοινωνικοοικονομική τους καταγωγή. Το μοντέλο αυτό δεν αρκείται απλά στην διδακτική μεθοδολογία αλλά προωθεί κατά βάση το σεβασμό, τη συνεργασία και την αλληλεπίδραση. Δίνει τη δυνατότητα αναγνώρισης των ομοιοτήτων και των διαφορών, των δυνατών και των αδύνατων σημείων των πολιτισμών καταπολεμώντας έτσι το ρατσισμό, εφοδιάζοντας το κάθε παιδί ξεχωριστά με ικανότητες και δεξιότητες που του επιτρέπουν να εκφράζει προσωπικές απόψεις και προβληματισμούς με τους διαφορετικούς από εκείνο συμμαθητές καταφέροντας να συνεργάζονται και να βρίσκουν λύσεις σε προβλήματα συλλογικά (Κιοσσέ, 2019: 367).

Στην διαπολιτισμική εκπαίδευση η αποδοχή της μητρικής γλώσσας των παιδιών προσφύγων και ο σεβασμός της από την κυρίαρχη ομάδα παιδιών που αποτελούν την κοινότητα του σχολείου βοηθά σημαντικά στην ενδυνάμωση τους ενώ παράλληλα ενισχύει την αυτοεικόνα τους και τα κάνει να νιώθουν ισότιμα και αποδεκτά. Παράλληλα τους δίνει κίνητρο να συμμετέχουν ενεργά στην μαθησιακή διαδικασία, να επικοινωνούν με τους συμμαθητές τους και να εκφράζονται δημιουργικά (Κοντογιάννη, 2008: 77).

Το μοντέλο αυτό η διαδικασία της διδασκαλίας έχει σαν βάση το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ιδέας τους αυτοπροσδιορισμού και κυρίως της ελευθερίας. Στοχεύει σε ένα σχολείο για όλους όπου η κοινότητα της οποίας η συμπερίληψη αποτελεί βασικό άξονα και η διαφορετικότητα αποτελεί μεγάλο μέρος του συνόλου (Σγούρα, κ.ά, 2018: 112). δημιουργώντας νέους δρόμους οι οποίοι ξεπερνούν την εθνοπολιτισμική ετερότητα (Μάγος, 2022: 58) .

Σε αυτήν την εκπαιδευτική διαδικασία ο ρόλος του διαμεσολαβητή/ εκπαιδευτικού θεωρείται ακρογωνιαίος λίθος για την ομάδα καθώς συντονίζει και εμπνυχώνει τα παιδιά σε όλες τις διαδικασίες που χρειάζονται για να λειτουργήσει αυτή. Στηρίζει τον σχεδιασμό αλλά και την υλοποίηση των σχεδίων και των προγραμμάτων που έχουν τεθεί και ενθαρρύνει την ομάδα να δράσει με βάση την επικοινωνία τη συνεργασία (Άλκηστις, 2008: 160).

Βέβαια υπάρχουν εκπαιδευτικοί που θεωρούν πως η διαπολιτισμική εκπαίδευση έχει συγκεκριμένα καλούπια και αφορά παιδιά πρόσφυγες/ μετανάστες, μειονοτικής προέλευση ή θεωρούν πως η συμπεριληπτική είναι η εκπαίδευση που δέχεται στο σύνολο τα παιδιά με αναπηρίες ή μαθησιακές δυσκολίες. Παρ'όλα αυτά είναι φυσικό μία κατηγορία να υπάρχει μέσα σε μία άλλη. Όπως για παράδειγμα ένα παιδί πρόσφυγας να είναι παράλληλα ένα παιδί με αναπηρία ή μαθησιακές δυσκολίες Έτσι οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αντιλαμβάνεται πως να συνδυάζουν αυτά τα δύο εκπαιδευτικά μοντέλα έτσι ώστε να έχουν ως στόχο την αποδοχή αλλά και την ένταξη (Μάγος, 2022: 58).

Ωστόσο καθώς δεν περιλαμβάνεται εκπαίδευση συγκεκριμένα για τους πρόσφυγες στα εθνικά αναπτυξιακά σχέδια ή στον προγραμματισμό του επίσημου εκπαιδευτικού τομέα, σε πολλές χώρες, αρκετές από εκείνες που φιλοξενούν την πλειονότητα των εκτοπισμένων λαών, λαμβάνονται μέτρα για να συμπεριλάβουν τα κατάλληλα μοντέλα εκπαίδευσης από την UNHCR, την UNESCO και τη UNICEF. Όταν αυτό δεν επιτυγχάνεται στα τυπικά περιβάλλοντα εκπαίδευσης, συνήθως η εκπαίδευση των παιδιών και εφήβων προσφύγων εκτός σχολείων παρέχεται σε μη τυπικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα από Μ.Κ.Ο., μη κερδοσκοπικούς και πολυμερείς οργανισμούς ή ανεξάρτητες προσπάθειες που καθοδηγούνται από καταρτισμένους ή έμπειρους δασκάλους (Lammers, 2017: 5).

1.2.2 Η συμβολή της τέχνης στην ενδυνάμωση παιδιών προσφύγων

Οι πολλαπλές επιπτώσεις του πολέμου στα παιδιά παραμένουν ένα ιδιαίτερα σύνθετο παγκόσμιο ζήτημα (Akesson, κ.ά, 2014: 75) τόσο σε σχέση με τις συνεχιζόμενες συγκρούσεις σε όλο τον κόσμο, όσο και σε σχέση με την αναγκαστική

μετανάστευση και τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά πρέπει να ενταχθούν σε νέες κοινότητες των χωρών υποδοχής (Lammers, 2017: 10).

Ο πόλεμος εκθέτει τους ανθρώπους σε καταστάσεις που κανένας ενήλικας, πόσο μάλλον ένα παιδί, δεν θα έπρεπε ποτέ να βιώσει. Τα παιδιά πρόσφυγες συχνά εγκαταλείπουν τα σπίτια τους έχοντας βιώσει μια σειρά από τραυματικά γεγονότα και φτάνουν στη χώρα υποδοχής νιώθοντας μία πληθώρα συναισθημάτων από τα οποία κυριαρχούν η θλίψη και η απομόνωση (El Souki, 2019: 18). Όπως υποστηρίζει και η Άλκηστις (2008), το χάος, το τραύμα και η κατάσταση αβεβαιότητας που βιώνουν επηρεάζουν βαθιά τα παιδιά και παρεμποδίζουν την απόκτηση υγιών ενδοπροσωπικών και διαπροσωπικών δεξιοτήτων σε πολλές περιπτώσεις και για όλη την υπόλοιπη ζωή τους. Μερικά παιδιά μαθαίνουν επιθετικές ή βίαιες συμπεριφορές, οι οποίες όχι μόνο επηρεάζουν αρνητικά την ευημερία τους, αλλά βλάπτουν και την ικανότητά τους να προσαρμοστούν και να συνεισφέρουν σε μια υγιή, παραγωγική κοινωνία.

Το τραύμα και η διαταραχή μετατραυματικού στρες (PTSD) είναι οι πιο συνηθισμένες περιγραφές που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν την ψυχική υγεία των προσφύγων (Lammers, 2017: 10). Λαμβάνοντας υπόψη τις οδυνηρές συνθήκες που περνούν τα μικρά παιδιά πρόσφυγες από πολύ νωρίς στη ζωή τους και τα αναπτυξιακά στάδια που μπορεί να έχουν μπλοκαριστεί λόγω των βιωμάτων τους (El Souki, 2019: 18). Επίσης συχνά είναι άτομα τα οποία δεν έχουν αρκετά στηρίγματα μέσα τους για να καταφέρουν να διεκδικήσουν την ταυτότητά τους, την κουλτούρα, την εκπαίδευση τους ακόμα και το δικαίωμα για ελεύθερη έκφραση, όμως είναι άτομα που έχουν στην κατοχή τους εργαλεία όπως η φαντασία, η ενεργή γλώσσα και το σώμα (Άλκηστις, 2008: 93).

Η ενασχόληση με τις τέχνες μπορεί αξιοποιώντας τα παραπάνω εργαλεία να χρησιμεύσει ως μέσο αντιμετώπισης του μετατραυματικού στρες, της κατάθλιψης και του άγχους που προκύπτουν από βία και τραύματα (El Souki, 2019: 18) αλλά και ως μέσο ενδυνάμωσης των προσφύγων.

Οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται με εργαλείο τις τέχνες δεν μπορούν να διαγράψουν τις επιπτώσεις του πολέμου και τις οδυνηρές αναμνήσεις, όμως μπορούν να δώσουν την ευκαιρία στα παιδιά να αφηγηθούν τις ιστορίες τους σε ένα περιβάλλον αποδοχής και να προσφέρουν εργαλεία για την αντιμετώπιση του πόνου τους, ενώ τα

βοηθούν να αναπτύξουν θετικές κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες (Tillman, 2012: 375). Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη πως οι νέοι πρόσφυγες μπορεί να χρειαστούν αρκετό καιρό πριν μπορέσουν να κατακτήσουν την γλώσσα της νέας χώρας υποδοχής αλλά και τα πολύ μικρά παιδιά τα οποία έχουν περιορισμένο λεξιλόγιο (Tillman, 2012: 377), οι τέχνες μπορούν να χρησιμεύσουν σημαντικά ως μέσο έκφρασης έτσι ώστε να βοηθηθούν να επικοινωνήσουν τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους (El Souki, 2019: 18).

1.2.2.1 Ενδυνάμωση

Η ενδυνάμωση είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας άνθρωποι σε μειονεκτική θέση αυξάνουν την πρόσβασή τους στη γνώση και ενισχύουν τις ικανότητες τους σε σχέση με τη λήψη αποφάσεων αλλά και την ενεργή συμμετοχή τους στις κοινότητες τους προκειμένου να φτάσουν σε ένα επίπεδο ελέγχου του περιβάλλοντός τους (UNHCR, 2001: 3). Τα θεμέλια της βασίζονται στην αυτογνωσία, την ενίσχυση ταυτότητας, τις ηγετικές ικανότητες, την εμπιστοσύνη και σε έννοιες όπως η ικανότητα δημιουργίας κοινωνικών δικτύων και επίλυσης προβλημάτων με δημιουργικούς και εποικοδομητικούς τρόπους (Lammers, 2017: 7).

Η θεωρία ενδυνάμωσης (Θ.Ε) επινοήθηκε το 1977 από τον Julian Rappaport κατά την ανάπτυξη του τομέα της κοινοτικής ψυχολογίας. Περιγράφεται ως μεταβίβαση «τόσο μιας ψυχολογικής αίσθησης προσωπικού ελέγχου όσο και μιας ανησυχίας για την πραγματική κοινωνική επιρροή, την πολιτική δύναμη και τα νόμιμα δικαιώματα. Είναι μια πολυεπίπεδη θεωρητική κατασκευή που διαμορφώνεται ανάλογα το πλαίσιο και τον πληθυσμό και που λαμβάνει διαφορετικές μορφές για διαφορετικούς ανθρώπους σε διαφορετικά πλαίσια. Εφαρμόζεται δηλαδή σε μεμονωμένους πολίτες καθώς και σε οργανισμούς και γειτονιές και προτείνει τη μελέτη των ανθρώπων στο πλαίσιο».

Υπάρχει διαφορά στις διαδικασίες ενδυνάμωσης από τα αποτελέσματά της. Οι διαδικασίες ενδυνάμωσης περιλαμβάνουν την προσπάθεια ενός ατόμου να αποκτήσει τον έλεγχο, να αποκτήσει τους απαραίτητους μηχανισμούς και να κατανοήσει κριτικά το κοινωνικό του περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, η ενδυνάμωση ως αποτέλεσμα επιτυγχάνεται εάν ένα άτομο μπορεί να γίνει ανεξάρτητο σε θέματα επίλυσης προβλημάτων και λήψης αποφάσεων. Επιπλέον, τα αποτελέσματα της ενδυνάμωσης

αντικατοπτρίζονται στις συνέπειες των προσπαθειών του ατόμου να αποκτήσει μεγαλύτερο έλεγχο, όπως η εκμάθηση νέων δεξιοτήτων ή οι προληπτικές συμπεριφορές. Η θεωρία ενδυνάμωσης λειτουργεί σε τρία επίπεδα: ατομικό (ονομάζεται επίσης ψυχολογική ενδυνάμωση), οργανωτικό και κοινοτικό (Lammers, 2017: 12).

1.2.2.2 Ενδυνάμωση των παιδιών προσφύγων

Υπάρχουν πολλές συμμετοχικές προσεγγίσεις που βασίζονται στις τέχνες για την εργασία με παιδιά που έχουν πληγεί από τον πόλεμο. Το Suitcase Project, για παράδειγμα, που ξεκίνησε από την Clacherty (2006) στην εργασία της με παιδιά πρόσφυγες στη Νότια Αφρική δείχνει πώς η χρήση των τεχνών και η εργασία με τον υλικό πολιτισμό μπορεί να βοηθήσει στο πλαίσιο της υποστήριξης για παιδιά που έχουν πληγεί από τον πόλεμο και να προσφέρει υποστήριξη σε εκείνα που αγωνίζονται καθημερινά με ζητήματα ταυτότητας, αφωνίας, ξενοφοβίας και περιθωριοποίησης στη χώρα υποδοχής τους και ψυχολογικά τραύματα από προηγούμενες εμπειρίες πολέμου και μετατόπισης (Akesson κ.α, 2014: 75).

Η ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν όντας μέρος μιας κοινοτικής οργάνωσης συμβάλλει στην ικανότητα των παιδιών προσφύγων να οικοδομούν πολιτιστικούς και κοινωνικούς δεσμούς με την κοινότητα υποδοχής (Erden, 2016: 4). Η ενδυνάμωση των προσφύγων αντιμετωπίζει την άμεση ανάγκη τους για γνώση, δύναμης λήψης αποφάσεων και κοινωνικής ένταξης. Μπορεί επίσης να βοηθήσει στην πρόληψη μελλοντικών εκτοπισμών, εμπλέκοντας τους στην οικοδόμηση κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δομών που περιέχουν βιώσιμες λύσεις για τους εκτοπισμένους (UNHCR, 2001: 3).

Η El Souki (2019) αναφέρει πως οι εικαστικές τέχνες έχουν αποδειχθεί ότι έχουν θετικό αντίκτυπο στη ζωή των μικρών αναπτυσσόμενων παιδιών γενικά, αλλά και συγκεκριμένα στον πληθυσμό των παιδιών προσφύγων των οποίων συνθήκες που περνούν μπορεί να αφήσουν πολλές αρνητικές επιπτώσεις στην παρούσα και τη μελλοντική τους ζωή. Παρακάτω εξετάζεται ο ρόλος των τεχνών σε σχέση με την ενδυνάμωση των παιδιών αυτών.

Η ευκαιρία που δίνεται στα παιδιά που έχουν βιώσει τον πόλεμο και τις αντιξοότητες που τον συνοδεύουν (Akesson, κ.ά, 2014: 83) να εκφραστούν μέσω της τέχνης ή μίας δημιουργικής εργασίας συμβάλλει σημαντικά στην ενδυνάμωση τους. Η Chayder (2019) υποστηρίζει πως δίνεται η ευκαιρία στο καθένα να μιλήσει για πράγματα σημαντικά χωρίς να χρειάζεται απαραίτητα να μιλά για τον εαυτό του και η Tillman (2012) πως μπορεί εκφράσει μέσω των τεχνών δύσκολα γεγονότα που έχει ζήσει κατά τον πόλεμο ή το μεταναστευτικό ταξίδι και το αποτέλεσμα του έργου να συζητηθεί με έναν φυσιολογικό και ήρεμο τρόπο από την ομάδα καθώς εκείνο επί της ουσίας αποστασιοποιείται από το βίωμα. Επί της ουσίας οικοδομείται μια “γέφυρα” στις σκέψεις και τα συναισθήματα των παιδιών που στόχο έχει να εμπνεύσει να βρουν νέους τρόπους να σχετίζονται με τις δυσκολίες της ζωής τους. Μερικές από τις “γέφυρες” συνίστανται στο να δίνουν την ευκαιρία να βυθιστούν εκείνα σε δημιουργικές δραστηριότητες που θα τους επιτρέπουν να ξεκλειδώσουν, να εστιάζουν και να εκφράζουν τα συναισθήματά που πιθανόν να μην ήταν εύκολο να εκφραστούν διαφορετικά (Chayder, 2019: 75).

Ωστόσο στην εργασία με παιδιά πρόσφυγες με εργαλείο τις τέχνες πρέπει να υπάρχει ισορροπία μεταξύ της δημιουργίας συνάφειας με τη συμμετοχή των ιστοριών των παιδιών και ταυτόχρονα να διασφαλιστεί ότι η διαδικασία θα συνεχίσει να προσφέρει έναν χώρο ελευθερίας που επιτρέπει στους συμμετέχοντες να εκφραστούν μέσω της τέχνης χωρίς να διακινδυνεύσουν να πλησιάσουν πολύ τα συναισθήματα. αναμνήσεις και καταστάσεις που μπορεί να είναι τραυματικές (Chayder, 2019: 73).

Επίσης χρειάζεται προσοχή καθώς ο εμπυχωτής/ερευνητής δεν είναι επαγγελματίας ψυχολόγος και δεν είναι εξοπλισμένος να συμβουλευεί τους συμμετέχοντες εάν κάποιος καταφέρουν να μοιραστούν αναλυτικά προηγούμενα τραύματά τους. Αν συμβεί αυτό, θα χρειάζεται να ενεργήσει διαισθητικά και με ευαισθησία και να ενθαρρύνει τους υπόλοιπους συμμετέχοντες να συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο (Lammers.2017: 10).

Συνεπώς οι τέχνες δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά να εκφράσουν ή να επεξεργαστούν αρνητικά συναισθήματα καθώς και να διευκολύνουν τη βελτίωση της συναισθηματικής κατανόησης και ρύθμισης. Επίσης βλέποντας ότι τα μικρά παιδιά

πρόσφυγες μπορεί να χάσουν πολλές ευκαιρίες εκπαίδευσης νωρίς στη ζωή τους, οι τέχνες μπορούν να προσφέρουν διάφορα μέσα με τα οποία αυτά τα παιδιά μπορούν να εμπλακούν σε αναπτυξιακά κατάλληλες εμπειρίες που προάγουν τη μάθησή τους και γεφυρώνουν το χάσμα μεταξύ του περιβάλλοντος διαβίωσής τους και του σχολικού περιβάλλοντος. προσφέρουν χώρο μάθησης και ανάπτυξης.

Η αποτελεσματικότητα των πρακτικών ενδυνάμωσης μέσω των τεχνών εξαρτάται από την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και διαφάνειας με τους συμμετέχοντες (Akesson, κ.ά, 2014: 83). Είναι σημαντικό να γίνονται δραστηριότητες που βασίζονται τόσο σε πρακτικά όσο και σε μη λεκτικά στοιχεία έτσι ώστε να μπορούν να γίνονται από όλους, ενώ ταυτόχρονα αφήνουν χώρο για πιο αφηρημένα επίπεδα για εκείνους που θέλουν να δημιουργήσουν και να πάνε σε ένα παραπάνω επίπεδο το βασικό ερέθισμα (Chayder, 2019: 70). Επίσης το πλαίσιο στο οποίο οι τέχνες χρησιμοποιούνται ως μέσο ενδυνάμωσης μπορεί να οριστεί ως ένα εμπλουτιστικό σκηνικό όπου δεν υπάρχει κρίση, δεν υπάρχει ντροπή και όλοι οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζονται δίκαια και ισότιμα (Lammers, 2017: 11).

Οι διάφορες διαδικασίες που εμπλέκονται στη δημιουργία και την εκμάθηση των τεχνών επιτρέπουν στα παιδιά να ανταποκριθούν στις αναπτυξιακές τους ανάγκες παρέχοντάς τους ευκαιρίες να εξερευνήσουν νέα υλικά και μέσα έκφρασης κοινωνικοποιώντας τα με άλλα παιδιά στο παιχνίδι και δημιουργώντας προσωπικές σχέσεις δημιουργώντας έργα τέχνης τα οποία μπορούν να μοιραστούν με τους συμμαθητές τους και την κοινότητά τους. Η ανοικτή πρόσβαση σε υλικά, και η χρήση τεχνών ως γλώσσα έκφρασης δίνει στα παιδιά αυτονομία στις επιλογές και τις προσεγγίσεις τους στην επίλυση προβλημάτων και ανεξαρτησία (El Souki, 2019: 23).

1.3 Το εφαρμοσμένο κουκλοθέατρο στην προσφυγική εμπειρία

1.3.1 Το κουκλοθέατρο ως παιδαγωγικό μέσο

Οι τέχνες είναι ένα μέσο έκφρασης για τα μικρά παιδιά που όχι μόνο γίνεται γλώσσα της σκέψης τους, αλλά διευκολύνει επίσης τους ενήλικες να κατανοήσουν την εξέλιξη των παιδιών τόσο από αναπτυξιακή όσο και από αισθητική και δημιουργική άποψη. Αποτελούν ένα εργαλείο για τη διερεύνηση της προληκτικής λειτουργίας, τόσο

για τη μέτρηση της ψυχολογικής ευεξίας όσο και για την αλληλεπίδραση με τον εσωτερικό τους κόσμο μέσω των αυθόρμητων δυνατοτήτων έκφρασης (El Souki, 2019: 2).

Πρακτικές των τεχνών μπορούν να εξελιχθούν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, όσο παρουσιάζονται από μια παιδαγωγική οπτική, δηλαδή από μια ολιστική προσέγγιση αλλά και με τη βοήθεια δραστηριοτήτων που βασίζονται στο παιχνίδι. Η μάθηση ολοκληρώνεται τότε από κάθε άποψη. Όσο τα παιδιά ασχολούνται με μια καλλιτεχνική δραστηριότητα βρίσκουν τις δικές τους δυσκολίες και προκλήσεις, από τις οποίες επιτυγχάνουν συλλογικά τα καλύτερα αποτελέσματα και εκτιμούν ο ένας τη συνεισφορά του άλλου (Corbucci, 2022: 88).

Το κουκλοθέατρο συγκεκριμένα μπορεί να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέσο στην διαδικασία της μάθησης και της διδασκαλίας κυρίως στα μικρά παιδιά. Σύμφωνα με τον Μάγο (2022) τα ερεθίσματα που προσφέρει μπορούν να βοηθήσουν στην διαμόρφωση ενός βιωματικού και αλληλεπιδραστικού περιβάλλοντος στο οποίο εκείνα θα μπορέσουν να αλληλεπιδράσουν και να προβληματιστούν πάνω σε σενάρια διαφόρων κοινωνικών και άλλων καταστάσεων.

Υπάρχει μια σημαντική διαφορά στην προσέγγιση μεταξύ του κουκλοθέατρου και του εφαρμοσμένου κουκλοθέατρου, αν και τα δύο είναι εξίσου πολύτιμα. Σε αντίθεση με μία επίσημη δομημένη κουκλοθεατρική παράσταση οι κούκλες δεν εμφανίζονται μπροστά στο κοινό σε έναν αποκλειστικά καλλιτεχνικό ρόλο, αλλά σε πολλούς ρόλους (Kroflin & Amsden, 2022: 9) ανάλογα τη θεματική και το πλαίσιο και είναι έτοιμες να εμπνευσθούν και να αναπαραστήσουν ανά πάσα στιγμή νέες και διαφορετικές ιστορίες και γεγονότα (Smith, 2022: 21).

Το εφαρμοσμένο κουκλοθέατρο ως παιδαγωγικό μέσο συμβάλει σε μία ολοκληρωμένη βιωματική εμπειρία και όχι μόνο διδακτική. Χρησιμοποιώντας αυτό το καλλιτεχνικό εργαλείο, μπορούν να αναδυθούν ορισμένοι τρόποι έκφρασης και δημιουργίας όπως φαντασία, παιχνίδι, δημιουργικότητα, χειροτεχνία, αφήγηση, μυθοπλασία κ.λπ (Corbucci, 2022: 87). Μπορεί να εξελιχθεί η ευρηματικότητα και η λεπτή κινητικότητα των παιδιών καθώς εμπλουτίζεται και βελτιώνεται η εργασία με τα χέρια ενεργοποιώντας άμεσα τον εγκέφαλο και ένα μοναδικό και ολοκληρωμένο

εκφραστικό κανάλι με την εμπύχωση της κούκλας αλλά και η κατασκευή της να μετατρέπεται σε καρπός μιας γνήσιας εφευρετικότητας.

Οι κούκλες σε όλες τις εκδοχές τους, ως προς τη χρήση τους δεν έχουν ιδιαίτερες δυσκολίες. Στην πραγματικότητα, μπορούν να κινηθούν και να ζωντανέψουν με απλές τεχνικές οι οποίες είτε μπορεί εύκολα να διδαχθούν ή ακόμα και να ανακαλυφθούν από το παιδί κουκλοπαίκτη κατά τη διάρκεια της εξερεύνησης τους καθώς δεν χρειάζονται κάποιον τέλειο χειρισμό με την έννοια ότι δεν υπάρχει απολύτως σωστός ή λάθος τρόπος εμπύχωσης (Corbucci, 2022: 90).

Τα παιδιά χρειάζεται μέσω των συνθηκών/ σεναρίων που επινοούν να κάνουν τις κούκλες να συγκρουστούν, να μονιάσουν, να αποκτήσουν προβλήματα και να βρουν λύσεις. Έτσι αυτές γίνονται αφορμή ανάπτυξης ποικίλων τρόπων επικοινωνίας καθώς κατά την εμπύχωση τους δημιουργούνται προτάσεις, διάλογοι, ακόμα και νέες λέξεις (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2022: 3) βοηθώντας τα στη γλωσσική ανάπτυξη. Πέρα από τη λεκτική επικοινωνία μπορεί να αναπτύξουν και τη μη λεκτική ανακαλύπτοντας συγκεκριμένα νεύματα και συμβολισμούς. Η χρήση μιας μαριονέτας μπορεί να βοηθήσει στη δημόσια ομιλία, ειδικά για τον ντροπαλό ή φοβισμένο μαθητή (Reidmiller, 2008: 6). Μέσα από την κούκλα τα παιδιά θα νιώσουν ασφάλεια στην έκφραση της γλώσσας και δεν θα ντραπούν στην περίπτωση που κάνουν για παράδειγμα κάποιο εκφραστικό λάθος. Επίσης είναι πολύ πιο εύκολο και οικείο να απαντήσουν μία εκπαιδευτική ερώτηση σε μία κούκλα παρά σε έναν/μία εκπαιδευτικό καθώς νιώθουν πως δεν κρίνονται από κάποιον από το σύνολο της τάξης τους (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2022: 4) ενώ παράλληλα δίνεται η δυνατότητα ενδυνάμωσης της σχέσης τους με τον/την εκάστοτε εκπαιδευτικό. Όπως ανέφερε και ο παιδαγωγός Gianni Rodari, θέλοντας να αναδείξει το πόσο σημαντικό εργαλείο είναι η κούκλα όταν χρησιμοποιείται από εκπαιδευτικούς: «Τα παιδιά έλεγαν ό,τι δεν θα τολμούσαν ποτέ να πουν στον αληθινό τους δάσκαλο» (Λενακάκης & Λουλά, 2014: 1071). Οι κούκλες σπάνε τα εμπόδια και δημιουργούν ένα οικείο διασκεδαστικό προς τα παιδιά περιβάλλον ενώ τα κάνει να αισθάνονται πιο χαλαρά και με κίνητρα, με αποτέλεσμα να μειώνεται το «συναισθηματικό φίλτρο» που εμποδίζει τη μάθηση (Çağanağa, 2015: 3). Τα παιδιά έλκονται και έχουν μια ιδιαίτερη έφεση προς τις κούκλες. Αυτές έχουν τη δύναμη και τη μαγεία να ενισχύσουν και να τονώσουν τη μάθηση. Καθώς η δημιουργία

μιας κουκλοθεατρικής παράστασης δεν είναι ο μοναδικός στόχος είναι πολύ σημαντικό όταν τα παιδιά θα έρθουν σε επαφή με τις κούκλες, ο δάσκαλος/παιδαγωγός/εμπυχωτής να καθορίσει τους στόχους και τι να περιμένουν τα παιδιά από μία συνάντηση με βασικό εργαλείο τις αυτές (O'Hare, 2005: 64).

Πέρα από την εμπύχωση της κούκλας, η διαδικασία της κατασκευής κουκλών από τα ίδια τα παιδιά είναι εξίσου σημαντική. Όταν τα παιδιά εργάζονται βήμα-βήμα για να δημιουργήσουν τις κούκλες, να αναπτύξουν τη γραμμή της ιστορίας και το σενάριο, να αποφασίσουν πώς και πότε οι χαρακτήρες θα μιλήσουν και θα κινηθούν, να λύσουν προβλήματα και να παρουσιάσουν το έργο, εμπλέκονται σε μια εκπαιδευτική διαδικασία. Η επιτυχία της διαδικασίας θα επηρεάσει την ποιότητα του αποτελέσματος και είναι σίγουρα πολύ πιο σημαντική από αυτό. Η καλλιτεχνική ποιότητα του αποτελέσματος αντικατοπτρίζει την ηλικία, το αναπτυξιακό επίπεδο και τις συσσωρευμένες εμπειρίες των παιδιών που είναι παρόντες στο παιχνίδι (O'Hare, 2005: 67).

Βέβαια πέρα από τις κούκλες μπορεί να αξιοποιηθούν και καθημερινά αντικείμενα όπως ένα χαρτί, μία κόλλα, μία ταινία ένα παπούτσι και έτσι το θέατρο των αντικειμένων να αξιοποιηθεί στην παιδαγωγική διαδικασία (Smith, 2022: 19) βοηθώντας τα παιδιά να διευρύνουν την φαντασία τους.

Η χρήση της κούκλας, δίνει την ευκαιρία στο συνεσταλμένο ή μη επικοινωνιακό παιδί να εκφραστεί μέσω ενός μεσάζοντα. Το επιθετικό παιδί μπορεί να βρει μια αποδεκτή διέξοδο για επιθετική συμπεριφορά εκφράζοντας ανησυχίες σε παραστάσεις κουκλοθέατρου ακόμα και να γίνει μια παρατήρηση για μια άσχημη συμπεριφορά που εξέφρασε η κούκλα χωρίς να απειλεί το παιδί (Lockhart, 2022: 55). Είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη πως κάποιοι μαθητές χρειάζονται χρόνο για να μπου στο πνεύμα της κούκλας και να συνδεθούν με τον χαρακτήρα τους (Arts, 2020: 105). Επίσης πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη και η αρνητική επίπτωση που μπορεί να έχει μία κούκλα/μαριονέτα σε ένα παιδί. Για παράδειγμα σε ένα παιδί με αυτισμό μπορεί να φαίνεται υπερφυσικό το φαινόμενο της εμπύχωσης ενός άψυχου αντικειμένου (Smith, 2022: 21). Όταν ο στόχος είναι η εκπαίδευση, οι κούκλες γίνονται όχημα έκφρασης της κατανόησης της ζωής του παιδιού, όχημα επικοινωνίας και προσωπικής

αλληλεπίδρασης μέσω του παιδικού δράματος και η θεατρική παράσταση γίνεται δευτερεύουσα (O'Hare, 2005: 64).

Συνεπώς η τέχνη του κουκλοθεάτρου ειδικά συμπληρωματικά με τεχνικές της Δ.Τ.Ε (δραματική τέχνη στην εκπαίδευση) μπορούν να συνδυαστούν και να λειτουργήσουν με σκοπό την κατανόηση και επεξεργασία των θεμάτων των στόχων της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Μάγος, 2022: 514) αλλά και να αποτελέσουν σημαντικά θεμέλια στην ανάπτυξη του παιδιού (O'Hare, 2005: 67)

1.3.2 Η συμβολή του κουκλοθεάτρου στη διαπολιτισμική εκπαίδευση

Οι τέχνες προσφέρουν στα παιδιά ένα χώρο όπου μπορούν να συμμετέχουν σε κοινωνικά διαδραστικές δραστηριότητες είτε με άλλα παιδιά της ηλικίας τους είτε με ενήλικες, όπως δασκάλους ή φροντιστές. Ειδικά στα παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες, αναπτύσσουν τις εκφραστικές, γλωσσικές και επικοινωνιακές δεξιότητες τους δίνοντάς τους τη δυνατότητα να γνωρίζονται καλύτερα μεταξύ τους, κάνοντάς τα να έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και να δημιουργούν φιλίες (Chayder, 2019: 74) γεφυρώνοντας παράλληλα το χάσμα μεταξύ της κουλτούρας της χώρας προέλευσης και της νέας χώρας υποδοχής (El Souki, 2019: 19).

Η κούκλα του κουκλοθεάτρου ή ακόμα και η φιγούρα του θεάτρου σκιών μπορεί να θεωρηθεί ένα μοντέλο ρόλου που έρχεται σε όλες τις εθνικότητες, ηλικίες και φύλα (Jarrett, 2021: 89), μπορεί να προσφέρει μια γέφυρα όταν ο διυποκειμενικός διάλογος είναι δύσκολος λόγω γλωσσικών φραγμών ή της διαφορετικής συνείδησης σε έναν δημιουργικό χώρο (Smith, 2022: 19) και το βασικότερο μπορούν να αξιοποιηθούν σαν εργαλεία αφήγησης, διαχείρισης και ενδυνάμωσης και συνεργασίας (Jarrett, 2021: 89). Οι κούκλες και οι φιγούρες παρέχουν έναν κώδικα για τη μετάδοση της γλώσσας μέσω εικόνων χρησιμοποιώντας μια καθολική μορφή που διευκολύνει την κατανόηση και την επικοινωνία του κειμένου μέσω της αλληλεπίδρασης των παιδιών που συμμετέχουν ενεργά σε μια ιστορία. Το μοντέλο αυτό αποτελεί μια άυλη πολιτιστική κληρονομιά και μεταδίδει συγκεκριμένα πολιτιστικά χαρακτηριστικά κάθε χώρας (Ibáñez, 2017: 42) με αποτέλεσμα να αποτελεί άξιο διδακτικό μέσο προώθησης των αξιών της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Αυτό διότι οι τεχνικές αυτές και κυρίως του θεάτρου σκιών συναντώνται στους περισσότερους πολιτισμούς του κόσμου με

διαφορετικές φιγούρες που σχετίζονται με τις παραδόσεις του κάθε τόπου, με τα παιδιά και κυρίως εκείνα καταγωγής από τη νοτιοανατολική Ασία να μπορούν ενδεχομένως να νιώθουν οικεία αναγνωρίζοντας και μιλώντας για τους ήρωες που αφορούν την κουλτούρα της χώρας προέλευσής τους αλλά και φτιάχνοντας νέες ιστορίες και μεταφέροντας μηνύματα με αφορμή τις φιγούρες αυτές (Μάγος, 2022: 515).

Το κουκλοθέατρο αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο που αφορά μια παγκόσμια γλώσσα και το οποίο θα μπορούσε να ενταχθεί στο βασικό πρόγραμμα σπουδών των σχολείων των παιδιών στις χώρες υποδοχής (Ibáñez, 2017: 47) καθώς η πλειοψηφία των παιδιών προσφύγων είτε μαθαίνουν αγγλικά είτε δεν είναι εξοικειωμένα ούτε με την αγγλική γλώσσα (El Souki, 2019: 13). Βέβαια είναι πολύ σημαντικό να αποκτήσουν την κυρίαρχη γλώσσα, χωρίς να ξεριζωθούν από τη γλώσσα κληρονομιάς τους ή από τον πολιτισμό τους.

Οι Al-Jubeih και Vitsou (2021) αναφέρουν πως η κούκλα μπορεί να ενεργοποιήσει τη φαντασία των παιδιών, να τα βοηθήσει να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους, να παρακινήσουν τη συμμετοχή τους και να γεφυρώσουν τις διαφορές τους ως προς τον πολιτισμό, τη φυλή, τη θρησκεία και τη γλώσσα. Ενώ η El Souki (2019) προσθέτει πως στη συνθήκη όπου οι συνομιλητές μέσα στην ομάδα έχουν λίγους κοινούς γλωσσικούς κώδικες, τα παιδιά μπορούν να υπερβούν αυτό το εμπόδιο χωρίς να χάνουν την αυτοπεποίθησή τους βοηθώντας τα μέσα από δράματα στην αλληλεπίδραση, στις επικοινωνιακές δεξιότητες, στη διευκόλυνση της μαθησιακής διδασκαλίας και στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου.

Μέσα από την εμπύχωση της κούκλας και της θεατρικής δράσης τα παιδιά κατακτούν γνώσεις και ικανότητες στα πλαίσια ενός μη συμβατού μαθήματος χωρίς το άγχος της σχολική επίδοσης. Αλληλεπιδρώντας σε διάφορα επίπεδα ξεπερνούν όλα τα γλωσσικά και πολιτισμικά σύνορα και ξεκινούν να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους καθώς ενισχύουν τομείς όπως αυτοί της κριτικής σκέψης και της αυτοέκφρασης (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2022: 5). Οι ιστορίες των παραστάσεων που παίζονται απαιτούν λύσεις στο «εδώ και τώρα» τα παιδιά συμμετέχοντας ενεργά σε αυτές καλούνται άμεσα να σκεφτούν, να εκφράσουν και να μοιραστούν τη γνώμη τους με το υπόλοιπο κοινό κ.ά. Έτσι αντιλαμβάνονται πως η άποψή τους έχει βαρύτητα καθώς συμβάλλουν με την κρίση τους στην εξέλιξη μιας δράσης (Μάγος, 2022: 514).

Ειδικά μελέτες πάνω στην τεχνική κουκλοθεάτρου Persona Doll, διερεύνησαν πως η χρήση της μπορεί να προκαλέσει αλλαγές σε στερεοτυπικές αντιλήψεις των παιδιών, στις συμπεριφορές αποκλεισμού και στη στάση απέναντι στην αδικία. Επιπλέον, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά μη πρόσφυγες να αγκαλιάσουν την ταυτότητα της κληρονομιάς τους, να αναγνωρίσουν τις άδικες συμπεριφορές μειώνοντας τις συμπεριφορές αποκλεισμού και να υιοθετήσουν θετικές στάσεις απέναντι στους πρόσφυγες (Al-Jubeih & Vitsou, 2021: 211). Απολαμβάνοντας με ενεργητικό τρόπο την τέχνη τους δίνεται η ευκαιρία σε όλα τα παιδιά πρόσφυγες και μη να γνωρίσουν τον πολιτισμό αλλά και την πολιτισμική τους κληρονομιά ενδυναμώνοντας την ταυτότητά τους αλλά και τον σεβασμό για τους λοιπούς πολιτισμούς (Αλκηστις, 2008: 161).

Συνεπώς το κουκλοθέατρο μπορεί να βοηθήσει σημαντικά τα παιδιά να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους, να βελτιώσουν τη συμπεριφορά τους, να αναλάβουν πρωτοβουλίες, να φέρουν εις πέρας μία δραστηριότητα από την αρχή έως το τέλος και γενικότερα να ενεργοποιήσουν ανώτερα επίπεδα σκέψης (Λενακάκης & Λουλά, 2014: 1071). Οι κουκλοθεατρικές ιστορίες μπορούν να οδηγήσουν στην εξέταση απόψεων, στάσεων, αντιλήψεων και αναστοχασμού (Κοντογιάννη, 2008: 83).

Τέλος σε ομαδικό επίπεδο μέσα από τις δράσεις, τη συλλογική δουλειά και τις συζητήσεις αναπτύσσονται οι ικανότητες που αφορούν την συνεργασία, τον σεβασμό του ενός ατόμου προς το άλλο, την αποδοχή και την αλληλεγγύη (Λενακάκης & Λουλά, 2014: 1071). Καθώς οι συμμετέχοντες ενδυναμώνονται η ενδεχόμενη επικοινωνιακή περιθωριοποίηση μειώνεται δημιουργώντας γόνιμο έδαφος σε σχέση με τη συμπερίληψη, ενώ αυξάνεται η συμμετοχή στις σχολικές και λοιπές εκπαιδευτικές και κοινωνικές δραστηριότητες (Παπαδοπούλου κ.α, 2022: 12).

1.3.3 Το κουκλοθέατρο στην προσφυγική εμπειρία

Όσον αφορά τα παιδιά πρόσφυγες με καταγωγή κυρίως από τη Συρία ή το Αφγανιστάν, πολλά είναι εκείνα που γεννήθηκαν μετά το ξέσπασμα του πολέμου. Αυτό σημαίνει ότι όσον αφορά τον τόπο τους, δεν γνώρισαν τίποτα άλλο εκτός από σύγκρουση ή εξορία (Alfakih & Kabbara, 2018). Από αυτά τα παιδιά λίγα είναι εκείνα που έχουν πρόσβαση σε μαθησιακές ή/και ψυχαγωγικές εμπειρίες, ιδιαίτερα στην περίπτωση των νεαρών προσφύγων που περνούν τα πρώτα χρόνια της ζωής τους σε

περιβάλλοντα στα οποία δεν είναι εξοικειωμένα. Συνήθως σε αυτήν την περίπτωση νιώθουν ανασφάλεια, ψυχολογική πίεση και άγχος σε σχέση με το μέλλον και την εξέλιξή τους. Μπορεί ακόμη και να μην έχουν τις κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες που απαιτούνται για να ενσωματωθούν λειτουργικά στην κοινωνία που εμπεριέχονται (El Souki, 2019: 3), ενώ παράλληλα έχουν να διαχειριστούν τα ενδεχόμενα τραύματα που μπορεί να τους έχουν αφήσει οι εμπειρίες από την χώρα καταγωγής τους ή το προσφυγικό τους ταξίδι.

Καθώς η ανάπτυξη των μικρών παιδιών καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τα είδη των εμπειριών που συναντούν στο κοινωνικό και πολιτιστικό τους περιβάλλον νωρίς στη ζωή τους, οι εικαστικές τέχνες και το κουκλοθέατρο μπορούν να παίξουν καθοριστικό ρόλο διότι μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλείο που φέρνει τα παιδιά πρόσφυγες πιο κοντά σε ουσιαστικές και καλλιεργητικές εμπειρίες με νόημα για εκείνα και μπορούν να διευκολύνουν την ένταξή τους στα νέα δεδομένα (El Souki, 2019: 1).

Κάποιες από τις περιπτώσεις που το εφαρμοσμένο κουκλοθέατρο έχει συμβάλλει ουσιαστικά στην βελτίωση της ζωής των παιδιών που έχουν βιώσει τον πόλεμο και την προσφυγική εμπειρία είναι φαίνονται στις παρακάτω δράσεις.

Ήδη από το 1943 η ίδρυση της Εκπαιδευτικής Ένωσης Κουκλοθεάτρου Educational Puppetry Association (E.P.A) επιβεβαιώνει μια σημαντική στιγμή στην ιστορία του κοινωνικού κουκλοθεάτρου στο Ηνωμένο Βασίλειο. Κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά τη μεταπολεμική περίοδο, η EPA παρουσίασε ένα πολύ ελπιδοφόρο όραμα καθώς χρησιμοποίησε το κουκλοθέατρο σαν ένα πολύ σημαντικό εργαλείο σε εκπαιδευτικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Επίσης δημιούργησε το The Puppet Book το 1953 στο οποίο αναγνώρισαν τον μαζικό, κοινωνικό και πολιτικό σκοπό του κουκλοθεάτρου (Smith, 2016: 19). Στην Ελλάδα οι ιστορίες του Καραγκιόζη αλλά και άλλες ιστορίες λαϊκών παραμυθιών σχετίζονταν συχνά με προσφυγικά και μεταναστευτικά θέματα προσφέροντας ένα μέσο σχολιασμού στο κοινό για τον προσφυγικό πληθυσμό από την Μ. Ασία αλλά και τους Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό (Μάγος, 2022: 515).

Στο πρόσφατο παρελθόν η ομάδα Dafa Puppet Theatre ιδρύεται το 2009 στην Ιορδανία από τους Husam A. και Reka D. με σκοπό να δουλέψει με παλαιστίνιους πρόσφυγες που βρίσκονταν εκεί. Πλέον εδρεύει στην Πράγα πραγματοποιώντας

προγράμματα σε Ευρώπη και Δυτική Ασία για ομάδες παιδιών, νέων και ενηλίκων. Η ομάδα Dafa βλέπει το θέατρο ως μια δημόσια πρακτική, που προσκαλεί μέλη της κοινότητας, αφού τους δώσει τις τεχνικές και εργαλεία, να εκφράσουν και να αντιμετωπίσουν ζητήματα και ανησυχίες που αντιμετωπίζει η κοινότητά τους. Σκοπός τους να διαδοθεί η τέχνη του κουκλοθέατρου, να προωθηθεί το θέατρο στην εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση, να αμφισβητήσει τα στερεότυπα και να συνδέσει τους ανθρώπους μέσω του θεάτρου (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2022: 4). Απευθύνεται σε κάθε παιδί, νέο και ενήλικα που θέλει να φανταστεί, να ονειρευτεί, να δράσει και να δώσει το καλύτερο δυνατό για τη βελτίωση των κοινοτήτων τους.

Αξιοσημείωτη είναι η πιο πρόσφατη περίπτωση του Σύριου πρόσφυγα πρώην καθηγητή φυσικής αγωγής Jassem στον Λίβανο ο οποίος συνειδητοποίησε πως τα παιδιά πρόσφυγες που βρίσκονταν εκεί γνώριζαν τον τόπο τους μόνο μέσα από άσχημες και αιματηρές εμπειρίες και δεν ήξεραν βασικές πληροφορίες για την χώρα καταγωγής τους (Alfakih & Kabbara, 2018). Ο Jassem αποφάσισε να χρησιμοποιήσει το κουκλοθέατρο κάνοντας παραστάσεις και εργαστήρια τα οποία θα βοηθούσαν τα παιδιά να γνωρίσουν την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2022: 4) παρουσιάζοντας μνημεία παραδόσεις και χορούς από τις επαρχίες της Συρίας. Οι παραστάσεις αυτές φέρναν ενθουσιασμό και ερωτήσεις στα παιδιά ενώ πολλές φορές φέρναν μνήμες και συγκίνηση στους γονείς των παιδιών δίνοντας ερεθίσματα για να ξεκινούν συζητήσεις μεταξύ των παιδιών και των γονιών για τον τόπο καταγωγής τους (Alfakiz & Kabbara, 2018).

Το Arab Puppet Theatre Foundation είναι ένας οργανισμός που ιδρύθηκε το 2008 και πραγματοποιεί εργαστήρια διδάσκοντας μεθόδους σχετικά με την κατασκευή, εμπύχωση και εφαρμογή του κουκλοθεάτρου. Ιδρύθηκε στο Λίβανο αλλά πλέον έχει ως βάση το Λονδίνο. Ωστόσο τα κεντρικά γραφεία συνεχίζουν να βρίσκονται στο Λίβανο που λειτουργούν ως κόμβος των δραστηριοτήτων για τις περιοχές όπως η Παλαιστίνη, η Ιορδανία κλπ. καθώς ειδικεύεται στην εκπαίδευση κουκλοθεάτρου για περιοχές όπου υπάρχουν πολεμικές συγκρούσεις. Ενσωματώνοντας δραστηριότητες προσανατολισμένες στο παιχνίδι έχει στόχο να βοηθήσει τα παιδιά να ξεπεράσουν τραυματικές εμπειρίες (Ibáñez, 2017: 42).

Η Carol Smith, εκπαιδεύτρια της μεθόδου PD, πραγματοποίησε έρευνες για να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της PD τόσο σε μικρά παιδιά όσο και στους δασκάλους τους στη Νότια Αφρική, σε φτωχές περιοχές με υψηλά ποσοστά διακρίσεων. Μέσω της PD προσέγγισης επιλεγμένες ιστορίες πραγματεύονταν ζητήματα όπως ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η κακοποίηση, η ανισότητα, η προκατάληψη, η διαφορετικότητα, η ένταξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι έρευνες της είχαν ως στόχο να εγείρουν ζητήματα ταυτότητας και αυτοεκτίμησης, να αναπτύξουν ενσυναίσθηση και συναισθηματική νοημοσύνη, να σταματήσουν τις αρνητικές συμπεριφορές προς τη διαφορετικότητα και να προωθήσουν μια ακτιβιστική προσέγγιση (Al-Jubeh&Vitsou,2021: 212).

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί κουκλοθεατρικές δράσεις από την ερευνήτρια Μ. Βίτσου και τους συνεργάτες της στο προσφυγικό πλαίσιο με τη χρήση της τεχνικής κουκλοθεάτρου Persona Doll με στόχο την ενδυνάμωση και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση (Al-Jubeh & Vitsou, 2021: 211). Οι παρεμβάσεις της επικεντρώνονται στην ψυχοκοινωνική υποστήριξη, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας και προβλημάτων, στην αμφισβήτηση διακρίσεων και την ενίσχυση τους για ενεργή συμμετοχή στο σχολικό περιβάλλον.

Το κουκλοθέατρο μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να μάθουν να χρησιμοποιούν το παιχνίδι ουσιαστικά, ενώ αλληλεπιδρούν με άλλα παιδιά, να ξεπεράσουν ορισμένους φόβους και να αναπαραστήσουν χαρακτήρες που παράγουν διεγερτικές και θετικές αναμνήσεις στη ζωή τους μέσα από μια θεατρική παράσταση (Ibáñez, 2017: 46).

Επιτρέπει σε εκείνα να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους προκειμένου να αντικειμενοποιήσουν και να μεταδώσουν τις αρνητικές εμπειρίες τους. Εμπλέκει κυρίως τα μικρά παιδιά σε ένα διασκεδαστικό παιχνίδι που τα βοηθάει να βρουν εναλλακτικές μεθόδους για να εντοπίσουν και να εξωτερικεύσουν τα προβλήματά τους μέσα από την κούκλα (El Souki, 2019: 21) και να δώσουν φωνή σε ότι τα απασχολεί. Η ίδια η διαδικασία δημιουργίας τέχνης ενθαρρύνει τη λεκτική έκφραση όπου τα παιδιά μπορούν να περιγράψουν αυτό που κάνουν, να ζητήσουν υλικό, να παρατηρήσουν έργα άλλων παιδιών και να δείξουν τη δική τους δουλειά σε άλλους (El Souki, 2019: 21).

Η δυνατότητα που δίνεται στα παιδιά αυτά να έρθουν σε επαφή με αυτού του τύπου δημιουργικές εργασίες δημιουργεί έναν ελεύθερο χώρο στα παιδιά πρόσφυγες

που τους προτείνει να πειραματιστούν και να εστιάσουν και ίσως για λίγες ώρες να αισθάνονται απλά σαν «κοινοί» νέοι (Chayder, 2019: 74).

1.3.4 Ενδυνάμωση παιδιών προσφύγων μέσω κουκλοθεατρικών δραστηριοτήτων

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι πολύ πιθανό πολλά από τα παιδιά να δυσκολεύονται να εκφραστούν λεκτικά καθώς μπορεί να μην έχουν ακόμη τις γλωσσικές και επικοινωνιακές δεξιότητες που απαιτούνται για κάτι τέτοιο (El Souki, 2019: 26). Σωστά σχεδιασμένες δραστηριότητες του εφαρμοσμένου κουκλοθεάτρου μπορούν να βοηθήσουν και να ενθαρρύνουν τα παιδιά να εκφράσουν τις σκέψεις τους και να μοιραστούν τις ιστορίες τους όχι μόνο λεκτικά αλλά και οπτικά ή κινησιολογικά μέσω της κατασκευής και εμπύχωσης κουκλοθεατρικών φιγούρων και ιστοριών, με αποτέλεσμα να μπορούν να εμπλακούν σε ουσιαστικές μαθησιακές εμπειρίες και άλλες εποικοδομητικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (El Souki, 2019: 26). Οι κούκλες και τα αντικείμενα μπορούν να λειτουργήσουν ως γέφυρες, καλύπτοντας το κενό μεταξύ των μελών μιας ομάδας, παρέχοντας παράλληλα βοήθεια στην εξερεύνηση της ετερότητας και των προβλημάτων (Smith, 2022: 25). Η μεταμορφωτική τους ποιότητα τους μπορεί να προσφέρει στα παιδιά την αφορμή να κάνουν πράγματα που έως τότε δεν είχαν ξανακάνει, όπως η εξερεύνηση και η έκφραση του εαυτού τους και να φτάσουν ακόμα και σε μία ατομική ή κοινωνική αλλαγή (Lockhart, 2022: 55). Μέσω του κουκλοθεάτρου η ενσυναίσθηση και η αποστασιοποίηση μπορούν να συνδυαστούν και να παραχθεί ένας χώρος όπου οι ιδέες και τα συναισθήματα μπορούν να συζητηθούν, όχι απαραίτητα μόνο με λόγια (Smith, 2022: 23).

Σύμφωνα με την Βίτσου (2014), παρακολουθώντας ιστορίες με πρωταγωνιστές τις κούκλες, δημιουργείται ένα δίκτυο που προστατεύει τα παιδιά συναισθηματικά διότι μπορούν να νιώσουν ασφαλείς στην περίπτωση ταύτισης της ιστορίας που παρακολουθούν με την δική τους μιας και δεν χρειάζεται να γίνουν τα ίδια άμεσα αποδέκτες των προβλημάτων που μπορεί να εμφανιστούν στη διάρκεια της εξέλιξης της ενώ ταυτόχρονα εξηγούνται τα όσα συμβαίνουν γύρω τους με ευκολότερο για εκείνα τρόπο. Οι κούκλες μπορούν να αποτελέσουν μια μορφή ενός μεταβατικού αντικειμένου το οποίο μπορεί να υποστηρίξει τη μετάβαση των παιδιών από τον εσωτερικό τους προς τον εξωτερικό τους κόσμο (Μάγος, 2022: 514) ενώ το παιχνίδι με αυτές μπορεί να

επιλύσει εσωτερικές διαμάχες (Βίτσου, 2014: 66). Τα παιδιά πρόσφυγες έχουν περάσει από τραυματικά γεγονότα (El Souki, 2019: 26) και οι κουκλοθεατρικές δραστηριότητες μπορούν να τους προσφέρουν μια ευκαιρία να μοιραστούν τα συναισθήματά τους για τον πόλεμο, το δύσκολο ταξίδι τους, τη θλίψη, το θυμό και τον πόνο (Tillman, 2001: 376) να εκφράσουν τους φόβους, τις συγκρούσεις και τους επιθυμίες τους (Βίτσου, 2014: 66). Η κούκλα παρέχει στα παιδιά ένα είδος κάλυψης ή μεταμφίεσης για να κρυφτούν πίσω (Majaron, 2012: 11). Ειδικά οι κουκλοθεατρικές σκηνές που κρύβουν τα άτομα και φαίνεται μόνο η κούκλα, μπορούν να επιτρέψουν σε αυτά να τοποθετηθούν σε ένα προστατευμένο περιβάλλον από το οποίο μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα με όλο του το σώμα και να προβληθούν στην εμπύχωση της κούκλας. Σε αυτό το ασφαλές περιβάλλον, τα παιδιά ωθούνται να ενεργοποιήσουν και να ενδυναμώσουν άλλες αισθήσεις, να αντλήσουν βαθιά εσωτερικά μέσα για να εκφραστούν ελεύθερα (Corbucci, 2022: 91) και να επικοινωνούν πολύ πιο αυθόρμητα αποφεύγοντας αγχωτικές σχέσεις, ειδικά με ενήλικες (Majaron, 2012: 11).

Το αποκορύφωμα των συνδυασμένων προσπαθειών των παιδιών σε σχέση με τις δραστηριότητες γύρω από το κουκλοθέατρο, είναι σημαντικό γιατί αντικατοπτρίζει πόσα μπορούν να μάθουν και πόσο μπορούν να εξελιχθούν. Όπως αναφέρει και η O'Hare (2005), μπορεί να μην δημιουργούν ένα άψογο παραστατικό κομμάτι ωστόσο μια τελική παραγωγή κρίνεται από το πόσο καλά τα παιδιά έμαθαν τη διαδικασία, πόσο καλά μπόρεσαν να συνεργαστούν, να καταλήξουν σε συναίνεση, να κατασκευάσουν κούκλες που αντανakλούσαν τους χαρακτήρες, να λύσουν προβλήματα που προκύπτουν στην προσπάθεια να ζωντανέψει μια ιστορία με κούκλες. Επίσης όπως στηρίζει η Tillman (2001), οι δραστηριότητες του εφαρμοσμένου κουκλοθεάτρου μπορούν να ενθαρρύνουν τους μαθητές να βρουν τη δική τους δημιουργικότητα και τα εσωτερικά τους χαρίσματα. Προκαλούν σκέψη ενώ παράλληλα διασκεδάζουν, ο χρόνος συζήτησης που ακολουθεί βοηθά τα παιδιά να εξερευνήσουν τα αποτελέσματα της υιοθέτησης διαφορετικών στάσεων και συμπεριφορών. Άλλες δραστηριότητες διεγείρουν την επίγνωση της προσωπικής και κοινωνικής ευθύνης και οδηγούν στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης και της ανοχής δίνοντας την ευκαιρία να αναζωπυρώσουν τις δικές τους αξίες της ειρήνης, της αγάπης και του σεβασμού βοηθώντας τα παιδιά να μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τα συναισθήματά τους και να επιλύουν τις συγκρούσεις

ειρηνικά. Συμπληρώνοντας η Chayder (2019) δηλώνει πως όταν μετά την κατασκευή των κουκλών από τα παιδιά εκείνες τοποθετούνται σε αυτοσχέδιες εκθέσεις, εκείνα μπορούν να δουν πόσες διαφορετικές ερμηνείες μπορεί να δοθούν σε ένα ερέθισμα και να τα κάνει να συνειδητοποιήσουν πως δεν υπάρχει μόνο ένας σωστός τρόπος απόδοσης για μία ιστορία, έναν ήρωα και μία συνθήκη. Συνεπώς μέσα από το οργανωμένο παιχνίδι μαθαίνουν ξανά να παίζουν μέσω δομημένων δραστηριοτήτων οι οποίες δημιουργούν ένα ασφαλές περιβάλλον το οποίο τα βοηθά να συνάψουν κοινωνικές σχέσεις και να δημιουργήσουν φιλίες.

Οι αντιδράσεις των παιδιών που έχουν σκληρά βιώματα από τον πόλεμο, το προσφυγικό ταξίδι και τις συνθήκες κράτησης και εκφράζονται λεκτικά, με ζωγραφιές, ή την εμψύχωση κούκλας μέσα από τις οργανωμένες δραστηριότητες μπορούν να γίνουν αποδεκτές ως φυσιολογικές αντιδράσεις σε κατά τα άλλα φρικτά γεγονότα. Τα παιδιά δεν αναγκάζονται να συμμετέχουν άμεσα, αλλά αν επιλέξουν να το κάνουν, βρίσκονται σε ασφαλές περιβάλλον με άλλα που έχουν περάσει παρόμοιες καταστάσεις (Tillman, 2001: 377).

Όλα τα παραπάνω πρέπει να συντονίζονται από έναν υπεύθυνο και φροντιστικό εμψυχωτή (Smith, 2022: 23). Χωρίς να ληφθούν συγκεκριμένες παράμετροι, ο εμψυχωτής μιας ομάδας θα μπορούσε να φέρει ανεύθυνα και επιβλαβή αποτελέσματα και για αυτό πρέπει να σέβεται τους συμμετέχοντες εξετάζοντας προσεκτικά τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει διαφορετικές ταυτότητες και ζητήματα ηθικής και εξουσίας (Smith, 2018: 89) ενώ θα πρέπει να υπολογίζει και την ηλικία των παιδιών που απαρτίζουν την ομάδα και να δράσει αναλόγως το αναπτυξιακό και ψυχοσυναισθηματικό τους στάδιο (Tillman, 2001: 377).

Σίγουρα οι τέχνες και ειδικά το κουκλοθέατρο δεν θα λύσει από μόνο του τις πολλές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν αυτά τα παιδιά, μπορεί όμως να τα βοηθήσει να εστιάσουν στο παρόν, στο εδώ και τώρα. Μπορεί ακόμα να διδαχθούν έναν ιδιαίτερο τρόπο σκέψης που ενθαρρύνει την ικανότητα να βλέπουν νέες λύσεις (Chayder, 2019: 72) και να πραγματοποιούν σχέδια για το μέλλον.

1.3.5 Εργασία με τη χρήση κουκλοθεάτρου με παιδιά πρόσφυγες

Οι κούκλες έχουν χρησιμοποιηθεί αρκετά στους προσφυγικούς οικισμούς ως μέσο ψυχαγωγίας που απευθύνεται κυρίως σε παιδιά, για να τους προσφέρει μια ανάπαυλα από τις σκληρές καθημερινές συνθήκες που υποφέρουν. Είναι αντικείμενα τα οποία ελκύουν το ενδιαφέρον διότι τους είναι κάτι οικείο από τα παιχνίδια που συνηθίζουν να έχουν (Astles, 2012: 66).

Κατά τη διάρκεια της επαφής με τις κούκλες δημιουργείται μια μοναδική επικοινωνιακή διαδικασία κατά την οποία ανταλλάσσονται μηνύματα ανάμεσα στους εμπλεκόμενους. Μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη των επικοινωνιακών δεξιοτήτων, ειδικά επειδή τα παιδιά αισθάνονται πιο χαλαρά όταν μιλούν με μια κούκλα παρά με κάποιον παιδαγωγό. Η απολαυστική ατμόσφαιρα που δημιουργείται σπάει τα εμπόδια ανάμεσα στους ενήλικες και τα παιδιά, δημιουργώντας επίσης μια σχέση ανακούφισης και εύκολης επικοινωνίας (Kröger & Nurpponen, 2019: 396). Το κουκλοθέατρο παρέχει επίσης ένα ερέθισμα και την ενίσχυση της μάθησης του παιδιού καθώς εμπλέκεται σε πληθώρα συγκεκριμένων εμπειριών, οι οποίες συνδέονται με μια σκόπιμη δραστηριότητα (Vetere & Vetere, 2022: 71).

Τα παιδιά έχοντας την ευκαιρία μέσω του κουκλοθεάτρου να σχεδιάζουν τα πάντα, από τη γραμμή της ιστορίας μέχρι τις κούκλες και τα σκηνικά τους (Çağanağa, 2015), έχουν την ευκαιρία να εξερευνήσουν τη δημιουργική τους πλευρά, αυξάνεται άμεσα η φαντασία, η προσωπική έκφραση, οι φωνητικές δεξιότητες, η ικανότητα συγκέντρωσης και η αυτοεκτίμηση (Βίτσου, 2014: 65), το δημιουργικό παιχνίδι, η ανακάλυψη και τη συμμετοχή των παιδιών και σε άλλες δραστηριότητες. Δημιουργείται ουσιαστικά ένα ελκυστικό δημιουργικό περιβάλλον μάθησης χρησιμοποιώντας το κουκλοθέατρο, η εστίαση των μαθητών στη μαθησιακή δραστηριότητα ενισχύεται, προκαλώντας πιθανή αύξηση στο μαθησιακό αποτέλεσμα (Vetere & Vetere, 2022: 72). Η κατασκευή των κουκλών προκαλεί τα παιδιά να δοκιμάζουν διαφορετικά υλικά, να λύνουν προβλήματα και να μαθαίνουν ο ένας από τον άλλο τονώνοντας την ατομική και ομαδική δημιουργικότητα (Vetere & Vetere, 2022: 76).

Όσοι εργάζονται με παιδιά πρόσφυγες μπορούν να χρησιμοποιήσουν κούκλες για να εισέλθουν στον κόσμο τους. Η χαρά, ο ενθουσιασμός και η αίσθηση του θαύματος που βιώνουν οι ενήλικες εκεί με τα παιδιά δεν μειώνουν την εκπαιδευτική

τους χρησιμότητα, αντιθέτως οι ενήλικες που είναι σε θέση να σχετιστούν με αυτό το κομμάτι της ζωής του παιδιού θα ενισχύσουν πραγματικά την αποτελεσματικότητά τους.

Όπως αναφέρει και ο Smith (2018) μία κουκλοθεατρική παράσταση μπορεί να είναι είτε πολύ λιτή και σύντομη είτε πιο περίτεχνη με την προσθήκη ηχητικής επένδυσης και ειδικών σκηνικών. Ωστόσο για να αναπτυχθεί οποιοδήποτε εφαρμοσμένο πρόγραμμα, πρέπει να είναι σαφές ποιοι είναι οι επιδιωκόμενοι στόχοι και πώς παρέχουν οφέλη στους συμμετέχοντες. Ένα σημαντικό πλεονέκτημα του εφαρμοσμένου κουκλοθέατρου είναι ότι επιτρέπει την ανάπτυξη ενός μοναδικού διυποκειμενικού χώρου και το (συνήθως) ανείπωτο να μπορεί να επικοινωνηθεί.

Συνοψίζοντας τα οφέλη και τους στόχους που μπορούν να επιτευχθούν με τη χρήση του κουκλοθέατρου ως παιδαγωγικό μέσο παρατίθεται η λίστα της Carol Sterling,, πρώην εκπαιδευτικού συμβούλου για τους Κουκλοπαίκτες της Αμερικής, διευθύντρια των Art Partners για την πόλη της Νέας Υόρκης, και μέλος του Puppets: Education Magic στο Φεστιβάλ Κουκλοθέατρου της Αμερικής το 1989, η οποία αναφέρει πως το κουκλοθέατρο παρέχει στα παιδιά ευκαιρίες να επιτύχουν τους ακόλουθους εκπαιδευτικούς στόχους:

- ανάπτυξη δημιουργικής έκφρασης
- διέγερση και ενίσχυση της φαντασίας
- ανάπτυξη αυθόρμητης προφορικής έκφρασης
- βελτίωση της ομιλίας, της προφοράς και της προβολής φωνής
- εξάσκηση δεξιοτήτων γραφής, και ανάγνωσης
- εκτίμηση της λογοτεχνίας
- ανάπτυξη συντονισμού και αίσθησης του χρόνου
- ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, αυτοπεποίθησης και προσωπικής ικανοποίησης του παιδιού
- απελευθέρωση φόβων, επιθετικότητας και απογοητεύσεων με αποδεκτούς τρόπους

- ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής αλληλεπίδρασης
- απόκτηση δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων
- βελτίωση λεπτών κινητικών δεξιοτήτων
- ενίσχυση ακουστικών δεξιοτήτων
- συναίνεση
- παρατήρηση του κόσμου μέσω των αισθήσεων
- αξιολόγηση καταστάσεων (O'Hare, 2005: 66).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 Στάδια Έρευνας

2.1.1 Επιλογή θέματος

Η Ελλάδα όπως αναφέρεται και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι μια χώρα η οποία συνεχώς υποδέχεται πρόσφυγες, ανάμεσα στους οποίους πολλά παιδιά τα οποία μπορεί είτε να εγκατασταθούν μόνιμα σε αυτή, είτε να μείνουν για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι να καταφέρουν εκείνα και οι οικογένειες τους να συνεχίσουν το ταξίδι τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό από εκείνα, διαμένει σε κέντρα κράτησης ή άλλες δομές φιλοξενίας χωρίς να έχουν ιδιαίτερη επαφή με το σχολείο. Πέρα από το σχολείο συνήθως δεν έρχονται σε επαφή γενικότερα με άλλες δραστηριότητες οι οποίες θα μπορούσαν να είναι ψυχαγωγικές, να εξελίσσουν πιθανές δεξιότητες τους και να φανούν σημαντικές για την γνωστική, κοινωνική και συναισθηματική τους ανάπτυξη συνυπολογίζοντας τα δύσκολα βιώματα τους.

Από την βιβλιογραφική ανασκόπηση διαπιστώνεται πως οι εικαστικές τέχνες και το κουκλοθέατρο μπορούν να λειτουργήσουν προσφέροντας στα παιδιά πρόσφυγες έναν νέο τρόπο και χώρο για να εκφραστούν, ενθαρρύνοντας τα στην κατάκτηση της γλώσσας και την συμμετοχή τους σε λοιπές μαθησιακές εμπειρίες ενώ μπορεί να ωφελήσει σημαντικά στην κοινωνικο-συναισθηματική τους ανάπτυξη, βοηθώντας τα να αποκαταστήσουν κοινωνικούς δεσμούς δίνοντας τους έτσι νόημα έστω και σε μία μέρα τους (El Souki, 2019: 3).

Η ερευνήτρια καθώς ασχολείται πολλά χρόνια με τη χρήση του εφαρμοσμένου κουκλοθεάτρου στην μη τυπική εκπαίδευση, έχει παρατηρήσει πως η χρήση της κούκλας βοηθά τα παιδιά στην ενεργοποίηση της φαντασίας και συνεπώς στην ενεργοποίηση ενός μηχανισμού εύρεσης λύσεων αλλά και στην έκφραση συναισθημάτων, διαπιστώνοντας πως όλα τα παραπάνω πιθανώς χωρίς την ύπαρξη του διαμεσολαβητικού αυτού αντικειμένου να μην μπορούσαν να ενεργοποιηθούν με άλλο τρόπο. Στο παρελθόν έχει υπάρξει μέρος εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αφορούσαν παιδιά πρόσφυγες διαπιστώνοντας πως οι τέχνες μπορούν να επηρεάσουν θετικά τα παιδιά αυτά.

Τα βιώματά της σε πολυπολιτισμικά και διαπολιτισμικά περιβάλλοντα λόγω της διπλής της εθνικότητας και οι σπουδές σε μη μητρική γλώσσα είχαν σημασία στην ομαλή μετάβαση στο πεδίο της έρευνας. Η ευαισθητοποίηση σχετικά με τα προσφυγικά ζητήματα συνδέεται με το προσφυγικό παρελθόν της γιαγιάς της ερευνήτριας, η οποία έπρεπε να εγκαταλείψει τον τόπο της κατά τη διάρκεια του Σοβιετοφινλανδικού πολέμου. Έτσι θέλησε να πραγματοποιήσει την παρούσα έρευνα με σκοπό την ανάδειξη της χρήσης του κουκλοθεάτρου σαν μέσο ενδυνάμωσης των παιδιών προσφύγων τα οποία ζουν σε δομές φιλοξενίας. Στόχος των παρεμβάσεων της έρευνας ήταν τα παιδιά να δημιουργήσουν, να εκφραστούν γλωσσικά ή σωματικά, να κοινωνικοποιηθούν, να συνδεθούν με τα εσωτερικά τους συναισθήματα και τον κόσμο γύρω τους και να ενεργοποιήσουν την φαντασία και την σκέψη τους.

Παρά το μεγάλο προσφυγικό κύμα και ενώ υπάρχουν πολλά εκπαιδευτικά και θεατροπαιδαγωγικά προγράμματα που αφορούν στην ευαισθητοποίηση αλλά και αρκετό συγγραφικό υλικό που αφορά τη συμπερίληψη των παιδιών προσφύγων από παιδιά μη πρόσφυγες στο σχολείο, η σύγχρονη βιβλιογραφία που αφορά παρεμβάσεις με παιδιά πρόσφυγες σαν βασικό πληθυσμό είναι ακόμη περιορισμένη. Η παραπάνω διαπίστωση ήταν άλλη μία αφορμή για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας η οποία έχει επίσης σκοπό να φανεί χρήσιμη για άτομα που εργάζονται ή ενδέχεται να εργαστούν με προσφυγικό πληθυσμό ανεξαρτήτως θέσης (παιδαγωγοί, φροντιστές, κοινωνικοί λειτουργοί κλπ.).

2.1.2 Ερευνητικό ερώτημα

Το πεδίο που πραγματοποιήθηκαν οι παρεμβάσεις, το οποίο ήταν μια γεωγραφικά περιορισμένη περιοχή, ο μικρός αριθμός του πληθυσμού που συμμετείχε σε αυτές, αλλά και ο βαθμός της αλληλεπίδρασης που είχε η ερευνήτρια με τα παιδιά που συμμετείχαν, καθόρισαν την μεθοδολογία της έρευνας που επιλέχθηκε. Έτσι η μεθοδολογία που κρίθηκε καταλληλότερη να χρησιμοποιηθεί ήταν η ποιοτική έρευνα δράσης στο πεδίο με βασικά της ερευνητικά εργαλεία το ημερολόγιο, τη συμμετοχική παρατήρηση και τις ημιδομημένες συνεντεύξεις ενώ στη συνέχεια ακολούθησε θεματική ανάλυση.

Με βάση την παραπάνω βιβλιογραφία και τα αναπτυξιακά οφέλη που μπορεί να έχει η εκμάθηση της τέχνης και των τεχνικών του κουκλοθέατρου αλλά και η δημιουργία μέσω αυτού στα παιδιά, το βασικό ερώτημα που τίθεται είναι πως το κουκλοθέατρο μπορεί να αποτελέσει μέσο ενδυνάμωσης παιδιών προσφύγων και ιδίως εκείνων που διαμένουν σε δομή φιλοξενίας. Συγκεκριμένα διερευνώνται οι επιδράσεις που μπορεί να έχει στα παιδιά η συμμετοχή τους σε ένα κουκλοθεατρικό εργαστήριο.

2.1.3 Πεδίο έρευνας/Διαδικασία εισόδου στο πεδίο/ συμμετέχοντες

Οι παρεμβάσεις της έρευνας πραγματοποιήθηκαν στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα στην Αθήνα με τη βοήθεια του φορέα της ΕΛΙΞ στα πλαίσια των ψυχοκοινωνικών δραστηριοτήτων που υλοποιεί, μέσα σε διάστημα τριών μηνών (Φεβρουάριος 2022-Μάιος 2022). Η συγκεκριμένη ανοιχτή δομή φιλοξενίας αφορά πρόσφυγες αιτούντων άσυλο και ευάλωτων ομάδων πολιτών τρίτων χωρών και βρίσκεται στην ζώνη του Βοτανικού στην Αθήνα σε μια βιομηχανική και αρκετά υποβαθμισμένη περιοχή, αυτή του Ελαιώνα.

Αφού η ερευνήτρια πέρασε από συνέντευξη με την υπεύθυνη του εκπαιδευτικού κέντρου της ΕΛΙΞ στην οποία αναφέρθηκαν όλα τα στάδια της διεξαγωγής της έρευνας συμπεριλαμβανομένης της τήρησης της ανωνυμίας του ερευνητικού πληθυσμού, δόθηκε η έγκριση της πραγματοποίησής της σε κάποιο από τα πεδία όπου η ΕΛΙΞ πραγματοποιεί εκπαιδευτικά προγράμματα. Η ανοιχτή δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα επιλέχθηκε από την ερευνήτρια καθώς το πεδίο αυτό της προκάλεσε μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον. Το πρωτόκολλο του φορέα απαιτούσε συνάντηση και εκπαίδευση από τον κοινωνικό λειτουργό καθώς και επιτυχή παρακολούθηση των διαδικτυακών μαθημάτων Πρόληψης της Σεξουαλικής Εκμετάλλευσης και Κακοποίησης (PSEA), διαδικασία η οποία είναι υποχρεωτική για όλο το προσωπικό ανεξαρτήτως βαθμίδας που σχετίζεται με τα Ταμεία και τα Προγράμματα των Ηνωμένων Εθνών στα οποία υπάγεται και η ΕΛΙΞ. Έπειτα έγινε γνωριμία με την υπεύθυνη πεδίου της ΕΛΙΞ στην δομή του Ελαιώνα με την οποία συζητήθηκε ο τρόπος με τον οποίο θα γίνει η ενημέρωση στους γονείς και το κάλεσμα στα παιδιά για το πρόγραμμα των παρεμβάσεων. Η είσοδος της ερευνήτριας για την κάθε παρέμβαση ή για τις συνεντεύξεις γινόταν από την κεντρική πύλη της δομής και έπειτα από την απαραίτητη ταυτοποίηση από τους υπεύθυνους

ασφάλειας της πύλης. Οι παρεμβάσεις πραγματοποιούνταν σε ένα κοντέινερ το οποίο χρησιμοποιούνταν ως αίθουσα πολλαπλών χρήσεων για τα προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης του φορέα.

Το κάλεσμα των συμμετεχόντων έγινε από εκπροσώπους της ΕΛΙΞ οι οποίοι ενημέρωσαν οικογένειες της δομής με παιδιά ηλικίας 6-12 ετών για την διεξαγωγή και τις δράσεις του προγράμματος της έρευνας. Κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων πέρασαν από το πρόγραμμα περίπου 18 παιδιά με καταγωγή από την νοτιοδυτική Ασία ηλικίας 6 έως 12 ετών. Ωστόσο η σταθερή ομάδα αποτελούνταν από 9 παιδιά αφγανικής καταγωγής. Ο βασικότερος λόγος που δεν συμμετείχαν όλα τα παιδιά σε όλες τις παρεμβάσεις ήταν η μετακόμιση εκείνων και των οικογενειών τους σε άλλες δομές λόγω του επερχόμενου κλεισίματος της δομής, καθώς και η συνέχεια του προσφυγικού τους ταξιδιού σε επόμενη χώρα. Το επίπεδο των ελληνικών ή των αγγλικών τους ήταν Α0-Α1. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως από το κάλεσμα του φορέα προς τις οικογένειες τα παιδιά που ήρθαν αρχικά στο πρόγραμμα των παρεμβάσεων ήταν πολύ λίγα. Ωστόσο βλέποντας το πρόγραμμα και αναγνωρίζοντας την χαρά που τους προσφέρει, τα λιγιστά αυτά παιδιά προέτρεψαν τις φίλες τους να συμμετέχουν και εκείνες. Όλα τα παιδιά ζούσαν στην δομή φιλοξενίας κατά μέσο όρο 3 χρόνια. Τα περισσότερα αν και μπορεί να είχαν δει κάποιου είδους κούκλα κουκλοθεάτρου προηγουμένως και κυρίως στα πλαίσια κάποιας εκπαιδευτικής διαδικασίας, δεν είχαν παρακολουθήσει ποτέ τους κάποια κουκλοθεατρική παράσταση.

Οι συμμετέχοντες που επιλέχθηκαν για την πραγματοποίηση της έρευνας αποτέλεσαν δείγμα σκοπιμότητας. Επιλέχθηκαν δηλαδή παιδιά ηλικίας 6-12 ετών καθώς αυτά ήταν εκείνα που θα μπορούσαν να έχουν τη διάθεση και την ικανότητα να λάβουν μέρος στις παρεμβάσεις αλλά και να επωφεληθούν από αυτές έτσι ώστε να δώσουν στη συνέχεια απαντήσεις και να προφέρουν πληροφορίες που αφορούν το ερευνητικό ερώτημα (Μαντζούκας, 2007: 242). Τέλος κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων και για τη σωστή διεξαγωγή τους όσον αφορά τη σχέση ερευνήτριας-συμμετεχόντων τηρήθηκε η απαιτούμενη απόσταση χωρίς όμως να λείπει μία αρμονική σχέση σεβασμού, συμπάθειας και εμπιστοσύνης μεταξύ αυτών των δύο.

2.1.4 Παρεμβάσεις

Οι παρεμβάσεις που δημιουργήθηκαν για το κουκλοθεατρικό πρόγραμμα στο οποίο πήραν μέρος τα παιδιά που διαμένουν στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα δημιουργήθηκαν από την ερευνήτρια, η οποία υπήρξε παράλληλα και η εμπυχώτρια του προγράμματος. Αξιοποιήθηκαν ερεθίσματα και ιδέες από κουκλοθεατρικά σεμινάρια που είχε παρακολουθήσει η ίδια στο παρελθόν, από τις διαλέξεις του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στα πλαίσια του οποίου πραγματοποιείται η παρούσα έρευνα και από τη βιβλιογραφική πηγή της El Souki, G. (2019).

Οι δραστηριότητες και οι κούκλες που κατασκευαστάστηκαν κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων επιλέχθηκαν να είναι εύκολες τόσο στην κατασκευή όσο και στην εμπύχωση τους από τα παιδιά λαμβάνοντας υπόψη τους εξής βασικούς παράγοντες:

A. Τη διαθεσιμότητα των υλικών

Όλα τα υλικά και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τις κατασκευές χρειάστηκε να είναι εύκολα διαθέσιμα και να αποκτώνται με μικρό ή καθόλου κόστος για δύο λόγους. Ο πρώτος ήταν η περιορισμένη προσφορά των υλικών από τον φορέα και ο δεύτερος και κυριότερος, η δυνατότητα εύκολης εύρεσης υλικών για την ανακατασκευή των κουκλών από τα παιδιά οποιαδήποτε άλλη μελλοντική στιγμή εκείνα θελήσουν (El Souki, 2019: 28). Κάποια από τα υλικά ήταν ρολά από χαρτί υγείας, χαρτόνια, σφουγγαράκια για τα πιάτα, ύφασμα, νήματα, υφασμάτινα ρετάλια και εφημερίδες. Τα βασικά εργαλεία των παρεμβάσεων ήταν ψαλίδι, κόλλα, μαρκαδόροι, βελόνες και κλωστές και φυσικά η αγαπημένη για όλους τους κουκλοπαίκτες του κόσμου χαρτοταινία.

B. Τις αναπτυξιακές δεξιότητες των παιδιών

Η κατασκευή των κουκλών καθώς και οι ιστορίες που θα εμπυχωνόντουσαν από αυτές έπρεπε να είναι κατάλληλες με τις αναπτυξιακές δεξιότητες των παιδιών και να απευθύνονται σε όλα όσα θα έπαιρναν μέρος στις παρεμβάσεις χωρίς κάποιο από εκείνα να νιώσει πως δεν μπορεί να καταφέρει να βγάλει εις πέρας κάποια από τις δραστηριότητες.

Γ. Τις εμπειρίες των παιδιών

Ο σχεδιασμός του περιεχομένου των δράσεων έπρεπε να γίνει προσεκτικά προσφέροντας τους έναν ασφαλή χώρο συνεργασίας, έκφρασης και συνδεσης των συναισθημάτων τους σε ένα δημιουργικό και ασφαλές περιβάλλον λαμβάνοντας υπόψη το ψυχολογικό και πολιτιστικό υπόβαθρο αλλά και τις τραυματικές εμπειρίες που έχουν ζήσει τα παιδιά έτσι ώστε να μην πυροδοτηθούν μνήμες από τα δύσκολα βιώματα τους (El Souki, 2019: 22).

Δ. Τη γλώσσα επικοινωνίας

Δεδομένου ότι τα γλωσσικά εμπόδια είναι μια διαρκής πρόκληση για τέτοιου είδους παρεμβάσεις ήταν απαραίτητο να δοθούν ερεθίσματα με σκοπό να αναπτυχθούν και μη λεκτικές δραστηριότητες. Καθώς η κατασκευή των κουκλών μπορεί να γίνει ένα σημαντικό νήμα διασύνδεσης (Chayder, 2019: 71) οι κατασκευές και η εμψύχωση τους ήταν από τις βασικές δραστηριότητες που μπορούσαν να διδαχθούν στα παιδιά χωρίς να υπάρχουν γλωσσικά εμπόδια. Τα παιδιά με το να εκφράζονται χωρίς λόγια, κατακτούν έναν νέο τρόπο να δουν και να ερμηνεύσουν όχι μόνο τις κούκλες αλλά και τον κόσμο γύρω τους ενώ παράλληλα τα εμψύχωσε να προσπαθήσουν να μάθουν έστω και κάποιες λέξεις της γλώσσας του τόπου διαμονής τους.

Όσον αφορά την εκπαιδευτική/εμψυχωτική προσέγγιση προς αυτά τα παιδιά, η προσφυγική τους ταυτότητα λήφθηκε υπόψη μόνο στα σημεία της επιλογής θεμάτων των παρεμβάσεων έτσι ώστε να μην αφυπνιστεί από κάποιο ερέθισμα κάποιο τραυματικό βίωμα. Πέρα από αυτό τα παιδιά αντιμετωπίστηκαν όπως κάθε ομάδα παιδιών της ηλικίας τους, με το περιεχόμενο του υλικού να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών με βάση τα αναπτυξιακά τους επίπεδα και τις μοναδικές τους διαφορές.

Πριν την πρώτη παρέμβαση πραγματοποιήθηκαν δύο συναντήσεις με κάποια από τα παιδιά της δομής κατά τη διάρκεια της ώρας διδασκαλίας των αγγλικών με σκοπό να γίνει οικεία η παρουσία της ερευνήτριας ως προς αυτά και για να παρατηρηθούν συμπεριφορές του πληθυσμού έτσι ώστε να οργανωθούν όσο το δυνατόν

καλύτερα οι βασικές παρεμβάσεις. Με όσα παιδιά βρέθηκαν σε αυτές τις δύο συναντήσεις έγιναν και δύο απλές κουκλοθεατρικές κατασκευές.

2.2 Μεθοδολογία και εργαλεία έρευνας

2.2.1 Ποιοτική έρευνα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η παρούσα έρευνα αποτελεί μία ποιοτική έρευνα δράσης στο πεδίο της οποίας τα ερευνητικά δεδομένα συλλέχθηκαν μέσα από το ημερολόγιο δράσεων, τις φωτογραφίες, την παρατήρηση, τις ημιδομημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με τα παιδιά πριν και μετά το τέλος των παρεμβάσεων και τον αναστοχασμό της υπεύθυνης πεδίου της ΕΛΙΕ στη δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα.

Όπως αναφέρουν οι Denzin & Lincoln, 2005 στους Ίσαρη & Πουρκός (2015), οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα και τα μέλη ενός κοινωνικού χώρου στο φυσικό τους περιβάλλον, επιχειρώντας να δώσουν νόημα ή να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα με όρους των νοημάτων που οι άνθρωποι δίνουν σε αυτά χρησιμοποιώντας τα εργαλεία που αναφέρονται παραπάνω. Οι πρακτικές και τα εργαλεία της ποιοτικής έρευνας προωθούν την ανάπτυξη διαδικασιών και νοημάτων που αφυπνούν την φαντασία και την σκέψη και έχουν στόχο μέσα από τις παρεμβάσεις το μοίρασμα και τη συλλογική συμμετοχή με σκοπό να προκληθούν συναισθήματα, προβληματισμοί και αναστοχασμοί που αφορούν την ανθρώπινη ύπαρξη (Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 124).

Κάποια ακόμα από τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου τύπου έρευνας σε πεδίο σαν αυτό της παρούσας εργασίας που βοηθούν στην καλύτερη συλλογή ερευνητικών δεδομένων είναι η δυνατότητα που δίνεται στον ερευνητή να έχει την ίδια αντίληψη σχετικά με την ζωή και τον χωροχρόνο με τους συμμετέχοντες, η επίτευξη αλλαγών, βελτιώσεων και η εύρεση λύσης σε πιθανά προβλήματα ή απρόοπτα γεγονότα (Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 89) που μπορεί να προκύψουν. Υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα παρατήρησης της εξέλιξης της ομάδας αλλά και του αναστοχασμού ο οποίος βοηθά στην αναδιαμόρφωση των παρεμβάσεων με σκοπό να αφορούν την ομάδα αλλά και να βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα της έρευνας (Altrichter, Posh, Somekh, 2001 σε Μάγος & Παναγοπούλου, 2015).

Τέλος, είναι σημαντικό οι ερευνητές να δουλεύουν με ακρίβεια, συστηματικότητα και εντιμότητα κατά τη διάρκεια της συλλογής, ανάλυσης, ερμηνείας και της παρουσίασης των ερευνητικών δεδομένων (Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 126).

2.2.2 Συλλογή ποιοτικών δεδομένων

Παρακάτω αναλύονται τα εργαλεία της συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν για να ακολουθήσει η θεματική ανάλυση περιεχομένου. Η παρούσα έρευνα βασίστηκε στις ημιδομημένες συνεντεύξεις πριν και μετά τις παρεμβάσεις, την συμμετοχική παρατήρηση την οποία πλαισίωσαν οι σημειώσεις του ημερολογίου, ηχογραφήσεις, φωτογραφίες και ορισμένα μαγνητοσκοπημένα στιγμιότυπα.

2.2.2.1 Συνεντεύξεις

Χρησιμοποιώντας την ημιδομημένη συνέντευξη σαν εργαλείο ο ερευνητής μπορεί να ελέγξει το περιεχόμενο, το λόγο των ερωτήσεων και τη σειρά τους ενώ παράλληλα το κάθε άτομο που ερωτάται έχει την ελευθερία να εκφράσει ελεύθερα τις εμπειρίες και τις απόψεις του αναπτύσσοντας το θέμα όπως και όσο θέλει (Μάγος 2005: 8). Επίσης προσφέρεται η δυνατότητα να διερευνηθούν πτυχές των υποκειμένων της έρευνας οι οποίες πιθανό να έχουν παρατηρηθεί σε γενικότερο βαθμό κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων (Μάγος, 2005: 9).

Σύμφωνα με τους Ίσαρη και Πουρκό (2015), μέσα από τη συνέντευξη και τη διαδραστική επικοινωνία κατακτάται η μελέτη του αντικειμένου από την οπτική γωνία και τον λόγο των ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα ενώ ταυτόχρονα μπορούν να συζητηθούν θέματα που δεν ήταν προκαθορισμένα. Σημαντικές είναι οι ερωτήσεις έναρξης με τις οποίες ο ερευνητής μπορεί να κάνει τους συμμετέχοντες να αισθανθούν οικεία ως προς τη διαδικασία της συνέντευξης και να τους εισάγουν ομαλά στα υπό διερεύνηση ερωτήματα. Η ηχογράφηση αλλά και η απομαγνητοφώνηση όλης της διαδικασίας της συνέντευξης αποτελεί άλλο ένα εργαλείο. Αν και είναι μια διαδικασία χρονοβόρα είναι πολύ σημαντική καθώς μπορεί να προσφέρει σημαντική βοήθεια όσον αφορά την μνήμη και τον πρόχειρο τρόπο που μπορεί να έχουν καταγραφεί οι απαντήσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Επίσης προσφέρει τη δυνατότητα επαναλαμβανόμενης ακρόασης των απαντήσεων και την ενδελεχή εξέτασή τους.

Στη διαδικασία συλλογής δεδομένων μέσω των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις με κάθε παιδί (εκτός από εκείνα που κατά τη διάρκεια του προγράμματος αναγκάστηκαν να μετακινηθούν από τη δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα με τα οποία πραγματοποιήθηκε μία συνέντευξη). Οι πρώτες συνεντεύξεις έγιναν στις αρχές του προγράμματος και αφού τα παιδιά είχαν πάρει μέρος σε μία ή δύο παρεμβάσεις, έτσι ώστε να νιώθουν οικειότητα με την ερευνήτρια και η δεύτερη μετά το τέλος των παρεμβάσεων.

Πριν από την κάθε πρώτη συνέντευξη, παρουσιάστηκε σε όλα τα παιδιά ένα βίντεο από την κουκλοθεατρική παράσταση *Λεμονιά*. Αφορά μία θεατρική κούκλα άμεσου χειρισμού σε φυσικό μέγεθος ανθρώπου η οποία παριστάνει μία ηλικιωμένη κυρία που ζυμώνει και κάνει δουλειές του σπιτιού. Το κάθε παιδί ρωτήθηκε εάν πιστεύει πως η κυρία είναι αληθινή ή αν συμβαίνει κάτι άλλο. Στα περισσότερα πήρε λίγο χρόνο να καταλάβουν, αλλά όλα εκτός από ένα, το πιο μικρό, μετά από παρατήρηση απάντησαν πως δεν είναι πραγματική. Στη συνέχεια τους παρουσιάστηκε άλλο ένα κουκλοθεατρικό βίντεο (τύπου μάπετ ή με γαντόκούκλες) το οποίο τους φάνηκε ποιο οικείο και έπειτα ξεκίνησε η διαδικασία των ημιδομημένων συνεντεύξεων.

Στο πρώτο σκέλος των συνεντεύξεων υπήρξαν εισαγωγικές ερωτήσεις οι οποίες αφορούσαν τα εθνοτικά τους χαρακτηριστικά και το χρόνο παραμονής τους στην Ελλάδα (πίνακας 1) αλλά και στις προτιμήσεις τους στις δραστηριότητες τους στη δομή φιλοξενίας και τα αγαπημένα τους παιχνίδια

2.2.2.2 Ημερολόγιο

Το ζήτημα της γλώσσας σε έρευνες όπως η παρούσα, στην οποία υπήρξε διπλή διερμηνεία κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων παρουσιάζει κάποιες ιδιαιτερότητες καθώς υπάρχουν αρκετές πιθανότητες να χαθούν πληροφορίες. Συνεπώς για την γεφύρωση των πληροφοριών αλλά και για μία πιο ολοκληρωμένη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιείται παράλληλα το εργαλείο του ημερολογίου στο οποίο καταγράφονται οι σημειώσεις της παρατήρησης αλλά και οι αναστοχασμοί των παρεμβάσεων. Ο συνδυασμός της συνέντευξης με την παρατήρηση μπορεί να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα στην έρευνα καθώς η παρατήρηση και συγκεκριμένα η συμμετοχική παρατήρηση που χρησιμοποιείται, προσδίδει διάφορα πλεονεκτήματα ως

προς τα συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα. Με τη συμμετοχή της ερευνήτριας στις παρεμβάσεις πέρα από ότι αποκτώνται εμπειρικά και μέσα από την αλληλεπίδραση με τον πληθυσμό βιώματα, νοήματα και δεδομένα, δίνεται η δυνατότητα κατανόησης του πλαισίου προσφέροντας έτσι μια πιο ολιστική εικόνα ως προς τον πληθυσμό (Μάγος, 2005: 9), με αποτέλεσμα να προσφέρεται η δυνατότητα άμεσης παρατήρησης της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων. Σημαντική είναι η εξίσου σχολαστική καταγραφή των σημειώσεων της παρατήρησης των λεκτικών συμπεριφορών αλλά και των μη λεκτικών καθώς οι τελευταίες μπορούν να προσφέρουν σημαντικά μηνύματα και συμπεράσματα (Μάγος, 2005: 13). Εξίσου σημαντική είναι η καταγραφή των σημειώσεων και των παρατηρήσεων όσο το δυνατόν πιο σύντομα από τη λήξη της κάθε παρέμβασης έτσι ώστε να αποτυπωθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες.

Η παρατήρηση φάνηκε ως ένα από τα πιο χρήσιμα εργαλεία της έρευνας καθώς ήταν αυτό από το οποίο διαπιστώθηκαν οι μεγαλύτερες αλλαγές σε σχέση με την εξέλιξη των παιδιών σε σχέση με το αντικείμενο και σε σχέση με την ομάδα

2.2.2.3 Οπτικοακουστικό υλικό

Καθώς δεν υπήρχε βασική γλωσσική επικοινωνία, οι φωτογραφίες και κάποια μικρά μαγνητοσκοπημένα αρχεία από τις δράσεις των παρεμβάσεων, βοήθησαν έτσι ώστε να καταγραφούν εξωλεκτικές πληροφορίες και συμβάντα τα οποία η ερευνήτρια λόγω της πληθώρας των πληροφοριών, ίσως να μην μπορούσε να καταγράψει άμεσα στο ημερολόγιό της. Το οπτικοακουστικό υλικό συλλέχθηκε με συναίνεση από το φορέα της ΕΛΙΕ. Η συγκεκριμένη συλλογή υλικού αποτελεί μια ξεχωριστά σημαντική διαδικασία, όσο χρονοβόρα και αν είναι ειδικά στην περίπτωση της απομαγνητοφώνησης των ηχογραφήσεων (Ισαρη & Πουρκός, 2015: 131) διότι δίνει τη δυνατότητα στους ερευνητές να έρχονται σε επαφή με τα πρωτογενή δεδομένα ανά πάσα στιγμή και να μελετούν ανάλογα τις ανάγκες εις βάθος τα δεδομένα.

2.2.2.4 Θεματική ανάλυση

Η θεματική ανάλυση σαν μέθοδος χρησιμοποιείται κατά τη διαδικασία της ποιοτικής έρευνας. Θεωρείται σημαντική καθώς είναι εύχρηστη ιδίως για τους νέους ερευνητές διότι (Ισαρη & Πουρκός, 2015: 116) προσφέρεται στην σαφή

κατηγοριοποίηση των δεδομένων για να πραγματοποιηθεί στη συνέχεια μία εις βάθους μελέτη της κάθε κατηγορίας.

Στη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης όπως αναφέρει και ο Γαλάνης (2018) αρχικά πραγματοποιείται η συλλογή και αναλυτική καταγραφή των δεδομένων που προκύπτουν από το γραπτό κείμενο το οποίο έχει δημιουργηθεί από τις συνεντεύξεις που έχουν γίνει με τους συμμετέχοντες, το ημερολόγιο των παρεμβάσεων, τις παρατηρήσεις και τους αναστοχασμούς. Στη συνέχεια οι ερευνητές καλούνται να κατανοήσουν, αποκωδικοποιήσουν αλλά και να ερμηνεύσουν τα δεδομένα με στόχο το βασικό ερευνητικό ερώτημα να εξηγηθεί αναλυτικά. Συνεπώς όσα δεδομένα δείχνουν να επαναλαμβάνονται και να φτιάχνουν συγκεκριμένα μοτίβα, κωδικοποιούνται και δημιουργούν τις θεματικές ενότητες. Εκείνες στη συνέχεια αναλύονται, ερμηνεύονται και παράγουν τη νέα θεωρία για την εκάστοτε έρευνα.

Σύμφωνα με τους Ίσαρη & Πουρκό, τα βασικά στάδια της θεματικής ανάλυσης είναι

1. Η εξοικείωση με τα δεδομένα
2. Η κωδικοποίηση
3. Η αναζήτηση των θεμάτων
4. Η επανεξέταση των θεμάτων
5. Ο ορισμός και ονομασία θεμάτων
6. Η έκθεση των δεδομένων-συγγραφή των ευρημάτων

2.3 Πρόγραμμα παρεμβάσεων

Παρακάτω παρουσιάζονται τα σχέδια προγράμματος, τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν και ο στόχος της κάθε παρέμβασης. Σημειώνεται πως ο βασικός άξονας των παρεμβάσεων αποτελούνταν από α) ασκήσεις ζεστάματος, β) επαφή και κατασκευή της εκάστοτε κούκλας, γ) εμπύχωση κούκλας

1η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Γνωριμία με κουκλοθέατρο

Το παιδί και το σαλιγκάρι. Δισδιάστατες χάρτινες κούκλες

- Τραγούδι ζεστάματος. Χρησιμοποιείται το παγκόσμιο παιδικό τραγούδι "Frère Jacques" το οποίο συνήθως γνωρίζουν όλα τα παιδιά ανεξαρτήτως προέλευσης.
- Παιχνίδι γνωριμίας με τη χρήση μπάλας.
- Μουσικοκινητικό παιχνίδι, κινούμαι –παγώνω.
- Παιχνίδι μεταμόρφωσης αντικειμένου/ γλωσσοπίεστρου
- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση από την ερευνήτρια/εμπυχωτρία σε σκηνικό φτιαγμένο από χαρτόκουτα και δισδιάστατες κούκλες από χαρτόνι και γλωσσοπίεστρα χρωματισμένα με λαδοπαστέλ
- Δύο φιλαράκια, ένα παιδί και ένα σαλιγκάρι, ξεκινούν το καθένα από το σπίτι τους για να συναντηθούν. Θα τα καταφέρουν παρά τα εμπόδια; Θα παίξουν με την μπάλα;
- Κατασκευή δισδιάστατων φιγούρων κουκλών από χαρτόνι τοποθετώντας για χειριστήριο γλωσσοπίεστρο.
- Εμπύχωση και δημιουργία ιστορίας από το κάθε παιδί με τη χρήση του σκηνικού

Υλικά: γλωσσοπίεστρα,χαρτόνι, ψαλίδια, κόλλες, μαρκαδόροι

Στόχος: Γνωριμία και εξοικείωση με το κουκλοθέατρο, την εμπυχωτρία/ερευνήτρια τη διαδικασία κατασκευής και την εμπύχωση.

2η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Το πρόσωπο. Μάσκες από χαρτόκουτα

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα. Με τη βοήθεια ενός σείστρου λέμε τα ονόματά μας και οι υπόλοιποι επαναλαμβάνουν ρυθμικά.

Όποιο άτομο κρατάει την μπάλα λέει το όνομά του. Στη συνέχεια λέμε το όνομα του ατόμου στο οποίο πετάμε την μπάλα.

Με συνοδεία μουσικής, κινούμαστε στο χώρο ακουμπώντας σημεία του σώματος.

- Παρουσίαση και εμπύχωση οργάνων ακοής, όρασης, όσφρησης και γεύσης
- Σύνθεση προσώπου με τα επιμέρους όργανα από τα παιδιά, και εμπύχωση του
- Μουσική. Κάθε φορά που σταματάει, το κάθε παιδί πρέπει να βγάλει από ένα κουτάκι ένα σχήμα από χαρτόνι (κύκλο, τετράγωνο κλπ.) και να το αναγνωρίσει.
- Έχοντας από 4-5 σχήματα πρέπει να συνθέσουν μία εικόνα με αυτά.
- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση με τη χρήση της χάρτινης μάσκας που πρόκειται να φτιάξουν τα παιδιά.

Μία φιγούρα εμπνευσμένη από τη φυλή των Τουαρέγκ, βρίσκεται στο χώρο των παρεμβάσεων. Και ξεκινάει να ανακαλύπτει τα όσα υπάρχουν εκεί μέσα.

- Δίνοντας στα παιδιά από μία δισδιάστατη χαρτονένια βάση σε σχήμα κεφαλιού, τα παιδιά πρέπει να χρησιμοποιήσουν τα σχήματα και να δημιουργήσουν πάνω στη βάση με τη βοήθεια κόλλας μαρκαδόρων και γκοφρέ χαρτιού μία μάσκα.
- Ντύσιμο μάσκας με πανί για να δημιουργηθεί σώμα.
- Εμπύχωση μάσκας/κούκλας από το κάθε παιδί

Υλικά: χαρτόκουτα, χαρτόνι, ψαλίδια, κόλλες, μαρκαδόροι, χαρτί γκοφρέ

Στόχος: Αναγνώριση και εκμάθηση ονομασιών σχημάτων και αισθητηριακών οργάνων στα ελληνικά, συνεργασία.

3η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Το ποντικάκι. Δισδιάστατη χάρτινη κούκλα

- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση με τη χρήση της φιγούρας από την προηγούμενη παρέμβαση μαζί με εκείνων της 3ης παρέμβασης.

Ο κύριος που έχει δημιουργηθεί από τη μάσκα της προηγούμενης παρέμβασης σκέφτεται να φάει το τυράκι του. Αποφασίζει όμως πρώτα να κοιμηθεί. Εκείνη την ώρα έρχονται δυο ποντικάκια που έχουν μυρίσει το τυρί και ενώ το εκθειάζουν και ετοιμάζονται να το φάνε, παρουσιάζεται μπροστά τους μια γάτα (δισδιάστατες χάρτινες κούκλες). Τα ποντικάκια φεύγουν τρέχοντας γιατί φοβούνται. Η γάτα τρώει το τυρί και έρχεται ξανά ο κύριος. Χαϊδεύει την γατούλα αναρωτώμενος που πήγε το τυρί.

- Εμπύχωση της ιστορίας από τα παιδιά
- Κατασκευή δισδιάστατων ποντικών από χαρτόνι, τοποθετώντας για χειριστήριο γλωσσοπίεστρο
- Εμπύχωση ποντικών/ δημιουργία δρωμένου

Υλικά: γλωσσοπίεστρο, χαρτόνι, κόλλες, μαρκαδόροι

Στόχος: Ενεργοποίηση φαντασίας και εκφραστικότητας.

4η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Τί συμβαίνει στην κουζίνα; Θέατρο αντικειμένων

- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση. Ένα κουτάλι, ένα πιρούνι και ένα μαχαίρι (όλα από μπαμπού) ξυπνούν και θέλουν να πάνε να βρουν ένα πιάτο γεμάτο φαγητό για να φάνε. Ενώ τρώνε με απόλαυση έρχεται ένας άλλος ήρωας, ο Σφουγγαράκης ο οποίος επιτακτικά τους καθαρίζει το πιάτο με αποτέλεσμα οι ήρωές μας θλιμμένοι, απορημένοι και λίγο τρομαγμένοι δεν καταφέρνουν να ολοκληρώσουν το γεύμα τους.
- Κατασκευή του Σφουγγαράκη και του Κουταλιού.
- Εμφύχωση των ηρώων

Υλικά: κουτάλια από μπαμπού, σφουγγάρια για πλύσιμο πιάτων, ματάκια χειροτεχνίας, πομ-πομ, ρετάλια, ξυλάκια για σουβλάκι, ψαλίδια, κόλλες, μαρκαδόροι

Στόχος: Γνωριμία με το θέατρο αντικειμένων, ενεργοποίηση φαντασίας, επίλυση προβλημάτων, εξοικείωση με ελληνικές λέξεις γνωριμίας/βοήθειας

5η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Ο σκύλος και το τέρας. Γαντόκουκλες από κάλτσες

- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση. Το παιχνίδι του σκύλου με το τέρας.
- Παρουσίαση των δύο διαφορετικών τεχνικών κατασκευής γαντόκουκλας.
- Κατασκευές γαντόκουκλας
- Εμφύχωση των ηρώων.

Υλικά: κάλτσες, χαρτόνι, ψαλίδια, κόλλες, ρετάλια, μαλλί, ματάκια χειροτεχνίας

Στόχος: Ανάπτυξη λεπτής κινητικότητας, ενεργοποίηση φαντασίας, διάδραση μεταξύ των μελών της ομάδας.

6η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Η γάτα, η μηλιά και το κορίτσι. Θέατρο σκιών

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα. Το κάθε άτομο με ένα κρουστό όργανο δίνει έναν αριθμό κτύπων και η υπόλοιποι της ομάδας πρέπει να επαναλάβουν με παλαμάκια.
- Με το κρουστό όργανο ο καθένας λέει ρυθμικά το όνομά του.
- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση. "Μια γάτα εμφανίζεται, θέλει να ανέβει σε μια μηλιά, ανεβαίνει αλλά δεν μπορεί να κατέβει, φωνάζει βοήθεια αλλά κανείς δεν την ακούσει μέχρι που ένα μικρό κορίτσι εμφανίζεται και τη σώζει".
- Κατασκευή σκιηνής θεάτρου σκιών από κουτιά παπουτσιών.
- Κατασκευή φιγούρων
- Εμπύχωση/ δημιουργία παράστασης.

Υλικά: κουτιά παπουτσιών, ψαλίδια, ριζόχαρτο, κόλλες, μαύρο χαρτόνι, ξυλάκια για σουβλάκια, χαρτοταινία

Στόχος: Γνωριμία με θέατρο σκιών, ενεργοποίηση φαντασίας,

7η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Το άλλο μου εγώ. Γιγαντόκουκλα

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα. Το κάθε άτομο με ένα κρουστό όργανο δίνει έναν αριθμό κτύπων και η υπόλοιποι της ομάδας πρέπει να επαναλάβουν με παλαμάκια.
- Με το κρουστό όργανο ο καθένας λέει ρυθμικά το όνομά του.
- Κίνηση στο χώρο με τη μουσική. Όταν σταματά η μουσική παρουσιάζεται ζωγραφισμένο σε ένα στρογγυλό χαρτόνι ένα συναίσθημα. Τα παιδιά καλούνται να το μιμηθούν και να το αναγνωρίσουν.
- Τα παιδιά γίνονται ζευγάρια. Το Α' παιδί ξαπλώνει πάνω σε αρκετά μεγάλο για το ύψος κομμάτι χαρτόνι οντουλέ και το Β' παιδί ζωγραφίζει το περίγραμμά του.

- Το κάθε παιδί κόβει το περίγραμμά του για να δημιουργηθεί η φιγούρα της κούκλας.
- Τα παιδιά διακοσμούν την κούκλα τους ζωγραφίζοντας χαρακτηριστικά στο πρόσωπο, και προσθέτοντας μαλλιά και ρούχα.
- Εμπύχωση κούκλας

Υλικά: χαρτόνι οντουλέ του μέτρου, ψαλίδια, κόλλες, μαρκαδόροι, γκοφρέ

Στόχος: Αναγνώριση συναισθημάτων, συνεργασία, δημιουργικότητα

8η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Εφημεριδόκουκλα. Μικρή άμεσου χειρισμού κούκλα από εφημερίδες

- Παιχνίδι ζεστάματος με μπάλα. Σε κύκλο το κάθε άτομο λέει το όνομά του και στέλνει την μπάλα σε κάποιο άλλο μέλος της ομάδας. Έπειτα γίνεται το ίδιο αλλά το κάθε άτομο λέει το όνομα του ατόμου στο οποίο στέλνει τη μπάλα.
- Το αθόρυβο χαρτί. Σε καθιστό κύκλο ένα άτομο κρατάει ένα κομμάτι χαρτί Α4 ή εφημερίδα. Το κομμάτι αυτό πρέπει να περαστεί από όλα τα άτομα από χέρι σε χέρι προσπαθώντας να μην παραχθεί καθόλου ήχος από αυτό.
- Το κάθε άτομο, αυτή τη φορά παράγει έναν διαφορετικό ήχο με το χαρτί αυτό και τα υπόλοιπα λένε με τι μοιάζει ο ήχος αυτός.
- Το χαρτί τυλίγεται σε σφιχτό ρολό, και μεταμορφώνεται σε πόδια, τα οποία περνούν από παιδί σε παιδί.
- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση με ανθρωπάκι το οποίο αποτελείται κατά βάση από δύο κομμάτια εφημερίδας. Η διάθεση της κούκλας αλλάζει ανάλογα με τα μικρά χαρτονένια πρόσωπα που τοποθετούνται στη στην περιοχή του κεφαλιού του και αφού τα παιδιά αναγνωρίσουν το κάθε συναίσθημα.
- Κατασκευή και ντύσιμο εφημεριδόκουκλας
- Εμπύχωση

Υλικά: Εφημερίδες, χαρτοταινία, ψαλίδια, μαρκαδόροι, ρετάλια

Στόχος: ανάπτυξη ενεργητικής και παθητικής ακρόασης, αναγνώριση και έκφραση συναισθημάτων, ανάπτυξη φαντασίας

9η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Χάρτινα ζωάκια. Φιγούρες από χαρτόκουτα

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα, μεταμόρφωση αντικειμένου (παραλληλόγραμμο χαρτόνι)
- «Ξύπνημα» εφημεριδόκουκλας προηγούμενης παρέμβασης
- Εμπύχωση εφημεριδόκουκλων σε ζευγάρια
- Εμπύχωση κουκλών από όλα τα παιδιά δημιουργώντας ομαδική χορογραφία
- Οι εφημεριδόκουκλες «πέφτουν για ύπνο» αλλά κάποια άλλα όντα «ξυπνούν»
- Εμφάνιση χάρτινων ζώων
- Κατασκευή
- Εμπύχωση ζώων

Υλικά: προετοιμασμένα κομμάτια από χαρτόκουτα, μαρκαδόροι

Στόχος: ανάπτυξη φαντασίας, εκμάθηση ονομασιών ζώων στα ελληνικά, συνεργασία

10η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Φαντασματάκια. Μαριονέτες από ύφασμα

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα. Τα μέλη της ομάδας χορεύουν με ένα πανί.
Στηρίζεται στο χέρι, έπειτα στο πόδι, στον ώμο και γενικά σε διάφορα σημεία του σώματος με στόχο να μην πέσει ενώ χορεύουν.
- Τα μέλη γίνονται ζευγάρια ενώνουν μέλη του σώματός τους (χέρια, γόνατα, πλάτη κλπ) και επαναλαμβάνουν το ίδιο με τα πανιά με στόχο να μην τους πέσει το πανί.
- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση με κούκλες φαντασματάκια φτιαγμένα από πανί.
- Κατασκευή φαντασμάτων.
- Εμπύχωση φαντασμάτων

Υλικά: Ύφασμα/ φόδρα, εφημερίδα, χαρτοταινία, βελόνα, κλωστή, ίσια μικρά κλαδιά για χειριστήρια, μαρκαδόροι

Στόχος: συνεργασία, ανάπτυξη λεπτής κινητικότητας, ανάπτυξη φαντασίας

11η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Παρουσίαση επαγγελματικής παράστασης για τα παιδιά και απλή κατασκευή με χάρτινες δαχτυλόκουκλες

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα με τραγούδια: *Γεια τι κάνεις καλά, Μπάνουβα γιο, Χαρωπά τα δυο μου χέρια τα χτυπώ*
- Παρουσίαση δύο μικρών κουκλοθεατρικών παραστάσεων από την κουκλοπαίκτη Στεφανία Αβραάμ.
- α' παράσταση "Χαράλαμπος"(μαριονέτα)
- β' παράσταση "Μάρτιν" (γαντόκουκλα)
- Αλληλεπίδραση παιδιών με δεύτερη κούκλα ή οποία ζωγραφίζει και χαρίζει στο κάθε παιδί ζωγραφίες σε χαρτί.
- Κατασκευή και χάρτινων δαχτυλόκουλων με φιγούρες ζώων
- Εμπύχωση δαχτυλόκουκλων

Υλικά: έτοιμα κομμένα μοτίβα για δαχτυλόκουκλες, κόλλες, μαρκαδόροι

Στόχος: γνωριμία και εξοικείωση με παραστατική τέχνη, αλληλεπίδραση με επαγγελματία κουκλοπαίκτη

12η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Φαντασματάκια εν δράση στο δικό μας σκηνικό.

- Μουσικοκινητικό ζέσταμα με τραγούδι. Γεια τι κάνεις καλά
- Παιχνίδι ζεστάματος, Μία μαράκα γίνεται μικρόφωνο και η εμψυχώτρια/ερευνήτρια παίρνει συνέντευξη από τα παιδιά στα αλαμπουρνέζικα/Gibberish

- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση με γαντόκουκλες (Ο κλόουν και η νυσταγμένη πριγκίπισσα) σε σκηνικό κάστρου από χαρτόνι οντουλέ
- Δημιουργία μικρών κουκλοθεατρικών δρωμένων από τα παιδιά σε ζευγάρια με τις γαντόκουκλες που χρησιμοποιούνται στην προηγούμενη άσκηση
- Διαμόρφωση του χάρτινου σκηνικού κάστρου από τα παιδιά με ζωγραφική
- Ολιγόλεπτη κουκλοθεατρική παράσταση με κούκλα/φαντασματάκι προηγούμενης παρέμβασης
- Εμπύχωση και δημιουργία μικρής παράστασης από τα παιδιά με τη χρήση του σκηνικού που διαμορφώθηκε από εκείνα

Υλικά: Φαντασματάκια από προηγούμενη παρέμβαση, μεγάλο κομμάτι χαρτί οντουλέ, κοπίδια, μαρκαδόροι

Στόχος: συνεργασία, εκμάθηση λέξεων, εύρεση λύσεων, δημιουργία ομαδικής παράστασης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο - ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Έπειτα από την επιλογή του θέματος, την βιβλιογραφική έρευνα, την πρόσβαση στο χώρο, την πραγματοποίηση των παρεμβάσεων και την καταγραφή των δεδομένων που συλλέχθηκαν, στο παρόν κεφάλαιο καταγράφονται τα ευρήματα της διαδικασίας της θεματικής ανάλυσης. Τα δεδομένα που προέκυψαν από το ημερολόγιο, τις σημειώσεις πεδίου των παρεμβάσεων, τις ηχογραφήσεις, τις φωτογραφίες, αλλά και από τις συνεντεύξεις με τα παιδιά /συμμετέχοντες και την υπεύθυνη πεδίου της ΕΛΙΕ, προσέφεραν αρκετά ευρήματα τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν με στόχο να παρουσιαστούν στο παρόν κεφάλαιο σε θεματικές και να απαντήσουν το βασικό ερευνητικό ερώτημα το οποίο αφορά στο κουκλοθέατρο σαν μέσο ενδυνάμωσης παιδιών προσφύγων αλλά και να αναλυθούν ως θεματικοί άξονες.

Όπως φάνηκε και στις απαντήσεις στις ερωτήσεις των συνεντεύξεων που αφορούσαν τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια με τα οποία περνούν την ώρα τους στη δομή τα περισσότερα παιδιά ασχολούνται με δραστηριότητες που συνάδουν με την ηλικία τους. Περνούν την ώρα τους παίζοντας κυρίως με τα άλλα παιδιά, επιλέγοντας ομαδικές δραστηριότητες όπως παιχνίδια φαντασίας με κούκλες, παιχνίδια εξωτερικού χώρου (κρυφτό, κυνηγητό) παιχνίδια ρόλου. Έτσι διαπιστώνεται πως ακόμα και στο πιο σκληρό περιβάλλον τα παιδιά έχουν την ανάγκη να κοινωνικοποιηθούν μέσα από το παιχνίδι, ενώ δεν λείπουν και τα παιχνίδια στο κινητό. Τα περισσότερα παιδιά έχουν φίλους από τη δομή, κάποια διατηρούν φιλίες με παιδιά που ήταν μαζί τους σε προηγούμενες δομές και κέντρα κράτησης, ενώ υπάρχει ένα παιδί το οποίο δεν έχει φίλους

Καθώς η γλώσσα που μιλούν τα περισσότερα παιδιά είναι η μητρική τους, καθώς οι ώρες που αφιερώνουν για να μάθουν είτε αγγλικά είτε τη γλώσσα της χώρας υποδοχής είναι λίγες έως καθόλου, προτιμούν να συναναστρέφονται με άτομα που μιλούν την ίδια γλώσσα με εκείνα παρότι ζουν σε μια δομή με ανθρώπους ενήλικες και παιδιά που μιλούν διαφορετικές γλώσσες

Πριν την συμμετοχή τους στις παρεμβάσεις της έρευνας σχεδόν κανένα παιδί δεν είχε ξαναφτιάξει κάποιου είδους κούκλα, και όσα είχαν ασχοληθεί με κάποια χειροτεχνία, αυτή ήταν κυρίως με βάση το χαρτί. Επίσης τα περισσότερα παιδιά δεν είχαν δει από κοντά κάποιου είδους θεατρικής κούκλας. Ελάχιστα από αυτά είχαν δει, ή

είχαν γαντόκουκλες ενώ σχεδόν όλα είδαν πρώτη φορά κουκλοθεατρική παράσταση στα πλαίσια των παρεμβάσεων στην δομή.

Στην παρουσίαση των ευρημάτων θα χρησιμοποιηθούν οι ακόλουθες συντομεύσεις. Το κάθε συμμετέχον παιδί κωδικοποιείται με το γράμμα Σ ενώ ο αύξοντας αριθμός που το ακολουθεί χαρακτηρίζει και το εκάστοτε παιδί που συμμετείχε στην έρευνα. Τα ονόματα των παιδιών βρίσκονται στη διάθεση της ερευνήτριας αλλά δεν αναφέρονται γραπτά για λόγους δεοντολογίας και προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Ο αναστοχασμός της υπεύθυνης πεδίου της ΕΛΙΞ για τη δομή του Ελαιώνα κωδικοποιείται με το γράμμα Υ.

Η κάθε παρέμβαση κωδικοποιείται με το γράμμα Π και ο αύξοντας αριθμός που το ακολουθεί αναφέρεται στην κατά σειρά παρέμβαση που έλαβε χώρα κάποιο γεγονός.

Συμμετέχοντες	φύλο	ηλικία	Χώρα καταγωγής	Χώρα γέννησης	Χρόνος διαμονής στη δομή	Γνώση ελληνικών	Μητρική γλώσσα
1	κορίτσι	12	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	Δεν ξέρω	ελάχιστη	φαρσί
2	κορίτσι	10	Αφγανιστάν	Ιράν	3χρ.		φαρσί
3	κορίτσι	11	Αφγανιστάν	Ιράν	2χρ.		φαρσί
4	αγόρι	9	Αφγανιστάν	Ιράν	2χρ.		φαρσί
5	κορίτσι	9	Αφγανιστάν	Ιράν	2χρ.	καλή	φαρσί
6	κορίτσι	6	Αφγανιστάν	Ιράν	Δεν θυμάμαι		φαρσί
7	κορίτσι	9	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	3χρ.	καλή	φαρσί
8	κορίτσι	10	Αφγανιστάν	Ιράν	Δεν θυμάμαι		φαρσί
9	κορίτσι	9	Αφγανιστάν	Ιράν	Δεν θυμάμαι		φαρσί
10	κορίτσι	7	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	Δεν ξέρω	Ελάχιστη αλλά	φαρσί

						καλή αγγλικών	
11	κορίτσι	10	Αφγανιστάν	Αφγανιστάν	3χρ.	μηδενική	φαρσί

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία συμμετεχόντων

Οι θεματικοί άξονες που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν αναλύονται στη συνέχεια.

3.1 Εξέλιξη γνωστικών δεξιοτήτων και κίνητρο εκμάθησης γλώσσας του τόπου διαμονής

Τα περισσότερα παιδιά συμμετέχοντες παρότι ζουν σε μια δομή με ανθρώπους ενήλικες και παιδιά που μιλούν διαφορετικές γλώσσες όταν ερωτήθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων εάν έχουν ή αν θα έκαναν φίλους με τους οποίους δεν μιλούν την ίδια γλώσσα δυσκολεύτηκαν να απαντήσουν αρκετά, καθώς προτιμούσαν να συναναστρέφονται με άτομα που μιλούν την ίδια με εκείνα.

Χαρακτηριστικά το Σ10 ανέφερε:

«Εάν δεν ξέρουν φαρσί, τα αγγλικά της μαμάς μου είναι πάρα πολύ καλά.

Εάν είμαι μόνη μου δεν θα παίζω»

Ωστόσο το Σ9 ανέφερε:

«Εάν οι φίλοι δεν ξέρουν φαρσί ή αγγλικά ή ελληνικά θα παίζουμε χρησιμοποιώντας απλά κινήσεις των χεριών» ενώ το Σ11 *«Εάν δεν ξέρουν φαρσί, θα μιλάω αλαμπουρνέζικα. ή με αγγλικά»*

Στο πρώτο μέρος της κάθε παρέμβασης πραγματοποιούνταν από την ερευνήτρια μικρά κουκλοθεατρικά δρώμενα με πρωταγωνιστές τις κούκλες που επρόκειτο να κατασκευάζαν τα παιδιά στην συνέχεια. Σε όσα δρώμενα υπήρχε λόγος στα ελληνικά, τα παιδιά θέλοντας να μιμηθούν τους ήρωες προσπαθούσαν να μιλήσουν και εκείνα και να πουν έστω και λίγες λέξεις στα ελληνικά, ενώ σε όσα δεν υπήρχε ξεκάθαρος λόγος,

τα παιδιά δεν είχαν να μιμηθούν κάτι στο πλαίσιο του λόγου και κατά συνέπεια είτε δεν μιλούσαν στο δικό τους δρώμενο, είτε μιλούσαν στην μητρική τους γλώσσα.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι αυτά της 9ης παρέμβασης.

Προέτρεψα τα παιδιά να φτιάξουν σε δυάδες ιστορίες. Δύο κορίτσια ξεκίνησαν να παίζουν μιλώντας Φαρσί. Όταν τους ζήτησα να μιλήσουν ελληνικά ή αγγλικά προτίμησαν να παίζουν στα αγγλικά.

Σε αυτήν την περίπτωση δεν είχαν να μιμηθούν κάποιον διάλογο καθώς δεν υπήρξε στην αρχή κάποιο αντίστοιχο δρώμενο με δύο τέτοιου είδους κούκλες που να συζητούν μεταξύ τους στα ελληνικά, παρά δράση μόνο από τη μία κούκλα. (ημερολόγιο Π9 05/05/22)

Οι κούκλες έχουν πολύτιμο αντίκτυπο στην εμπλοκή των παιδιών και στην προώθηση της γλωσσικής ανάπτυξης και έχουν ευεργετική επίδραση στη μάθηση και την κοινωνική ανάπτυξη. Τα παιδιά παίζοντας με τις κούκλες αναπτύσσουν και εξελίσσουν διάφορους τρόπους επικοινωνίας χρησιμοποιώντας καινούριες λέξεις, προτάσεις και διαλόγους επινοώντας συνθήκες και καταστάσεις για να βιώσουν μέσα από τις κουκλοθεατρικές ιστορίες (Παπαδοπούλου κ.ά., 2022:6). Η γλώσσα της κούκλας είναι μοναδική ως προς την ικανότητά της να βοηθά ενήλικες και παιδιά να μαθαίνουν ο ένας από τον άλλο, να αναπτύσσονται και να σχετίζονται ανοιχτά (Çağanağa, 2015). Η χρήση κούκλας μπορεί να βοηθήσει στη διαμεσολάβηση και να υποστηρίξει την επικοινωνία, μειώνοντας τη δυσκολία σχετικά με την λεκτική επικοινωνία και βοηθά τα παιδιά να νιώσουν ενεργά μέλη της ομάδας. Επίσης τα παιδιά μπορούν να επικοινωνήσουν μέσω των χειρονομιών της κούκλας, τα βλέμματα τους, ή τη στάση του σώματος τους (Παπαδοπούλου κ.ά., 2022:14).

Το Σ2 την ώρα που εμπύχωνε ένα ποντικάκι που πεινούσε σταμάτησε να παίζει για να ρωτήσει «Αχ κύρια πως το λένε αυτό που θέλει να φάει» (βλέπε εικ.8) ζητώντας ουσιαστικά να μάθει πώς λέγεται το τυρί στα ελληνικά και τα παιδιά Σ1 και Σ3 έφτιαξαν με τα ποντικάκια τους μια παράσταση και προσπάθησαν να μιλήσουν μεταξύ τους όσο μπορούσαν ελληνικά (ημερολ. Παρ.3 17/03/22).

Τα παιδιά στην παραπάνω περίπτωση είχαν δει προηγουμένως ένα κουκλοθεατρικό δρώμενο με διαλόγους των ηρώων στα ελληνικά.

Οι κούκλες δημιουργούν ένα τέτοιο περιβάλλον που τα παιδιά νιώθουν άνετα, οι αναστολές μειώνονται, αλληλεπιδρούν και δεν διστάζουν να ρισκάρουν. Αυτό το άνετο περιβάλλον οδηγεί τα παιδιά να εξερευνήσουν τη γλώσσα και τις συμβάσεις διευκολύνοντας τους τη μαθησιακή διαδικασία (Παπαδοπούλου κ.ά., 2022:15). Ένα από τα βασικά στοιχεία που συμβάλλουν σε αυτό είναι πως οι κούκλες είναι πολύχρωμες, απτικές και εύχρηστες. Επομένως ανταποκρίνονται στην ατομική μάθηση των παιδιών οπτικά, ακουστικά και κιναισθητικά (Çağanağa, 2015). Επίσης ένα από τα πιο σημαντικά πλεονεκτήματά του είναι η δυνατότητα τους για χιούμορ το οποίο χρειάζεται να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη μιας και αυτό ανοίγει σε μια περιοχή ελευθερίας και θάρρους (Kroflin, 2012:47).

Στην 10η παρέμβαση τα παιδιά καλέστηκαν να κατασκευάσουν κούκλες που παρίσταναν μικρά φαντασματάκια ενώ στην 12η καλέστηκαν να κατασκευάσουν το σκηνικό τους αλλά και να δημιουργήσουν ένα μικρό δρώμενο σε αυτό. Αφού τους δόθηκε μια χορογραφία η οποία συντονιζόταν με έναν μουσικό σκοπό ο οποίος επί της ουσίας έδινε τις οδηγίες που πρέπει να ακολουθήσουν οι κούκλες για να χορέψουν τα παιδιά συμμετέχοντες βρέθηκαν να διασκεδάζουν αυτή τους την παράσταση ενώ παράλληλα μάθαιναν και κατανοούσαν λέξεις του τόπου διαμονής τους.

Καλημέρα!

Χέρια πάνω- Χέρια κάτω

Πηδάω ψηλά- Πηδάω ξανά

Χέρια κάτω

Και κοιμάμαι -χρρρ ψψψ-καλημεράα

Οι παραπάνω οδηγίες δίνονταν στα παιδιά, στα ελληνικά τα οποία με τη σειρά τους τις επαναλάμβαναν σαν να τις δίνουν στα φαντασματάκια τους, με αποτέλεσμα να αναπτύξουν το λεξιλόγιό τους αφού συντόνιζαν τις λέξεις με τις δράσεις που έπρεπε να κάνουν οι κούκλες τους. (ημερολ. Παρ.12 26/05/22) βλ. εικόνα. 1

Το παιχνίδι με μια κούκλα ωθεί απευθείας το παιδί να χρησιμοποιήσει την ομιλία. Είναι γνωστό ότι τα εσωστρεφή και συνεσταλμένα παιδιά απορρίπτουν τις αναστολές τους πιο εύκολα όταν χρησιμοποιούν κούκλες και τολμούν στην ενεργό ομιλία. Συνεπώς είναι το ιδανικό διδακτικό βοήθημα για την ανάπτυξη του λόγου. Ο λόγος αναπτύσσεται και εμπλουτίζεται φυσικά. Λόγω των ζωτικών συστατικών της, η κούκλα οδηγεί το παιδί φυσιολογικά στην ομιλία. Υποκινεί το παιδί μέσα από το παιχνίδι να σκεφτεί απροσδόκητες γλωσσικές κατασκευές ή αρμονίες, μεγαλύτερους μονολόγους και διαλόγους, να παίζει με φωνές, συλλαβές, λέξεις, γραμματικές μορφές, να εφεύρει νέες λέξεις και να βρει τις πιο συνοπτικές και καλύτερες εκφράσεις για αυτό που θέλει να πει (Kroflin, 2012:48).

Στην 6η παρέμβαση που τα παιδιά έφτιαχναν μικρές σκηνές και φιγούρες θεάτρου σκιών για να δημιουργήσουν την δική τους παράσταση,

το Σ5 με το που δημιούργησε τις φιγούρες της για το θέατρο σκιών της ξεκίνησε να τις εμψυχώνει. Μάλιστα η φιγούρα γάτα που δημιούργησε μόλις έφαγε είπε: «Α! Καλά ήταν πάρα πολύ γιάμι, τώρα μπορώ να πάω σπίτι να λέω στον αδελφό μου να έρθει να φάει πάρα πολύ» (ημερολ. Παρ.6 14/04/22)

Η Υπεύθυνη πεδίου στον απολογισμό μετά το πέρας των παρεμβάσεων στις 02/06/22 ανέφερε χαρακτηριστικά για το κομμάτι της γλώσσας πως:

«Μαθησιακά στο κομμάτι των ελληνικών έγινε δουλειά και είναι το πιο ορατό γιατί σίγουρα υπάρχουν και άλλα κομμάτια που εξελίχθηκαν που όμως εγώ εκτός τάξης δεν μπορώ να τα αντιληφθώ αλλά μπορώ να τα φανταστώ.

Αλλά ειδικά στη γλώσσα με άλλη αυτοπεποίθηση μιλάς μια γλώσσα όταν μπορείς κιόλας να παίζεις και να εκφραστείς σε αυτήν και να αυτοσχεδιάσεις να τραγουδήσεις κλπ. Είναι πολύ σημαντικό!»

Η εργασία με πρόσφυγες συχνά περιλαμβάνει γλωσσικά εμπόδια. Ως μια κυρίως μη λεκτική μορφή δέσμευσης και συναισθηματικής έκφρασης μια τέχνη όπως αυτή του κουκλοθεάτρου μπορεί να προσφέρει τη δυνατότητα να εμπλέξει τα παιδιά, να τα βοηθήσει να αισθάνονται έλεγχο και δομή και να μειώσουν το άγχος μέσω αυτής της δημιουργικής διαδικασίας (Feen-Calligana κ.ά., 2020:2)

3.2 Ενεργοποίηση φαντασίας, δημιουργικότητας και έκφρασης

Όταν τα παιδιά συμμετέχοντες ρωτήθηκαν στη φάση της πρώτης συνέντευξης εάν τα ίδια είχαν κατασκευάσει κάτι με το οποίο θα μπορούσαν και να παίζουν, τα περισσότερα απάντησαν πως έχουν κατασκευάσει κάτι παλαιότερα με χαρτί. Προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει πως προγράμματα εφαρμοσμένων τεχνών με παιδιά πρόσφυγες παρέχουν το χώρο στον οποίο θα βιώσουν με ασφάλεια δημιουργικές εμπειρίες. Έτσι και η κουκλοθεατρική τέχνη βοηθά στην ενθάρρυνση αναγνώρισης και έκφρασης των συναισθημάτων τους (El Souki, 2019:42), την διορατικότητα, την έκφραση ιδεών, σκέψεων και εμπειριών (Feen-Calligana κ.ά., 2020:2) ενθαρρύνοντας παράλληλα τη δημιουργικότητα και την ουσιαστική μάθηση στη διαδικασία (Çağanağa, 2015:3).

Ήδη από τις πρώτες παρεμβάσεις τα παιδιά φάνηκε να απολαμβάνουν τη διαδικασία της κατασκευής κουκλών. Από την ανασφάλεια της πρώτης επαφής με το αντικείμενο, πέρασαν στη φάση της μίμησης (βλ. εικόνα 19) η οποία είναι μια διαδικασία πολύ σημαντική για εκείνα καθώς μέσω αυτής ενεργοποιούνται η προσοχή, η κατάκτηση μιας γνώσης, η αναπαραγωγή και το κίνητρο (Βίτσου, 2014:25), ξεκλειδώνοντας έπειτα τη φαντασία, την έκφραση και τη δημιουργία. Χαρακτηριστικό είναι πως στην πρώτη παρέμβαση στην οποία αφού έλαβαν το απαραίτητο ερέθισμα, καλέστηκαν να δημιουργήσουν δυσδιάστατες φιγούρες για να παίζουν στο σκηνικό που υπήρχε για όλα τα παιδιά που:

Ενώ δεν ήταν αυτό το ζητούμενο, προσπάθησαν να φτιάξουν ακριβώς τις ίδιες φιγούρες με αυτές που είχα φτιάξει εγώ για να τους παίξω την παράσταση παρ' όλη την παρότρυνσή μου στο να φτιάξουν και ό,τι άλλο θέλουν (ημερολ. Π.1 24/02/22). βλ.εικόνα 2&3

Ακόμα και στην 6η παρέμβαση στην οποία τα παιδιά κατασκεύαζαν τις δικές τους σκηνές και φιγούρες για να δημιουργήσουν το καθένα τη δική του παράσταση θεάτρου σκιών, καθώς ήθελαν πρώτα να εξοικειωθούν με την τεχνική

Κάποια πριν ξεκινήσουν να φτιάχνουν τις δικές τους σκηνές και φιγούρες ήθελαν πρώτα να παίξουν με την ήδη δική μου έτοιμη παράσταση.

Ένα παιδί αντί για να φτιάξει για σκηνικό ένα δέντρο, έφτιαξε ένα σπίτι και τα υπόλοιπα το μιμήθηκαν και έφτιαξαν ό,τι κι εκείνο (ημερολ. Π.6 14/04/22). βλ.εικόνα 4

Τα παιδιά φαίνεται να μαθαίνουν και να δημιουργούν έχοντας βασικά συστατικά την παρατηρητική μάθηση, μίμηση και μοντελοποίηση (Vetere & Vetere, 2022:72). Στην 2η παρέμβαση

Κάποιες συμμετέχουσες στην αρχή εξέφραζαν έντονα πως δυσκολεύονταν και ζητούσαν συνέχεια βοήθεια αλλά στη συνέχεια πήραν φόρα και η φαντασία πήρε μπρος.

Το κάθε παιδί έφτιαξε το δικό του πρόσωπο/μάσκα προσθέτοντας το καθένα μοναδικές πινελιές και κάνοντας ιδιαίτερα μακιγιάζ και κομμώσεις. (ημερολ. Π.2 10.03.22) βλ. εικόνα 5

Υπήρξαν φορές που τα παιδιά δυσκολεύονταν να εμψυχώσουν κάποια ήδη κουκλών και να δημιουργήσουν κάποιο δρώμενο ειδικά εάν αυτό έπρεπε να γίνει σε ζευγάρια.

Είναι λίγο δύσκολο να φτιάξουν μικρά δρωμενάκια με σενάρια από τη φαντασία τους παρά την προτυποποίηση, αλλά τους αρέσει η διαδικασία κατασκευής (ημερολ. Π.3 17/03/22).

Έτσι η ερευνήτρια αποφάσισε πως θα ήταν καλό να προσφέρει στο παιδιά συμμετέχοντες την εμπειρία να δουν από κοντά μία επαγγελματική κουκλοθεατρική παράσταση καθώς τα περισσότερα παιδιά δεν είχαν ξαναδεί από κοντά. Έτσι καλέστηκε στη δομή την ώρα της παρέμβασης η κουκλοπαίκτρια Στεφανία Αβραάμ η οποία έπαιξε στα παιδιά δύο μικρές παραστάσεις. Η πρώτη είχε για πρωταγωνιστή τον «χορευταρά» παππού Χαραλάμπη, κούκλα φτιαγμένη με την τεχνική της μαριονέτας ενώ στη δεύτερη πρωταγωνιστούσε μία γαντόκουκλα, ο ζωγράφος Μάρτιν.

Τα παιδιά χτυπούσαν παλαμάκια όσο χόρευε ο Χαραλάμπης και κοιτούσαν με περιέργεια τα σκηνικά αντικείμενα της μαριονέτας.

Έπειτα εμψυχώθηκε η γαντόκουκλα, ο Μάρτιν, ο οποίος ζωγράφιζε εκείνη τη στιγμή μικρές ζωγραφιές και τις χάριζε στα παιδιά! Τα παιδιά ξετρελάθηκαν με το γεγονός πως μπορούσαν να ζητήσουν από την κούκλα τί ζωγραφιά να τους κάνει. Έδειξαν πραγματικά πολύ μεγάλο ενθουσιασμό για ό,τι συνέβαινε εκείνη την ημέρα, και έδειξαν να καταλαβαίνουν πως οι κούκλες πέρα από παιχνίδι μπορούν να αποτελέσουν και παραστατικό προϊόν. (ημερολ. Π.11 19/05/22) βλ. εικόνα 6

Τα παιδιά όχι μόνο είχαν την ευκαιρία να δουν και να βιώσουν μία ολοκληρωμένη κουκλοθεατρική εμπειρία, αλλά κινητοποιήθηκαν για να βελτιώσουν τις δικές τους κατασκευές προσθέτοντας λεπτομέρειες και δημιουργώντας πιο ευφάνταστες ιστορίες κατά την εμψύχωσή τους.

Για την ενεργοποίηση της φαντασίας τους, πέρα από την παρακολούθηση της παράστασης, στο πρώτο μέρος επιλεγμένων παρεμβάσεων η ερευνήτρια εφάρμοζε ασκήσεις θεατρικού παιχνιδιού, όπως για παράδειγμα το παιχνίδι μεταμόρφωσης αντικειμένου που εφαρμόστηκε στην πρώτη και την ένατη παρέμβαση.

Παιχνίδι μεταμόρφωσης αντικειμένου με τη χρήση γλωσσοπίεστρου (υλικό το οποίο θα χρησιμοποιούνταν στη συνέχεια στην κατασκευή). Τα παιδιά καλέστηκαν να μεταμορφώσουν τα γλωσσοπίεστρα και αυτά έγιναν κιθάρες, μικρόφωνα, κουτάλια.

Έδειξαν να το απολαμβάνουν πολύ! (ημερολ. Π.1 24.02.22)

Στο ρυθμό της μουσικής ένα μακρόστενο κομμάτι χαρτονιού μεταμορφωνόταν. Τα παιδιά έπρεπε να μαντέψουν αν χρησιμοποιούσα το χαρτόνι ως κουτάλι, κιθάρα, σκουλαρίκι κλπ. Και στη συνέχεια μεταμόρφωσαν και εκείνα το χαρτόνι σε κάτι, γυαλιά, κάλτσα, βραχιόλι. Για άλλη μια φορά διασκέδασαν πάρα πολύ αυτήν την άσκηση (ημερολ. Π.9 05/05/22)

Οι παραπάνω ασκήσεις διαπιστώθηκε πως βοήθησαν έτσι ώστε τα παιδιά διασκεδάζοντας να νιώθουν μεγαλύτερη εξοικείωση στο χώρο και στην ομάδα, να λάβουν ερεθίσματα αλλά και να ξεκινήσουν τα ίδια να δημιουργούν.

Στην ερώτηση ποια ήταν η αγαπημένη σου κατασκευή το Σ2 απάντησε: «Τα μακαρόνια!» την οποία κατασκευή σκέφτηκαν τα παιδιά, εμπνευσμένα από το σκηνικό της παράστασης προτυποποίησης, κατά τη διάρκεια της τέταρτης παρέμβασης στην οποία κύριος στόχος ήταν να κατασκευαστούν κούκλες με σφουγγάρια και κουτάλια.

Με έκπληξη και χαρά διαπίστωσα πως ξεκίνησαν να φτιάχνουν τα πιάτα και μάλιστα να τα γεμίζουν με τρισδιάστατα φαγητά. Η Σ2 πολύ χαρούμενη και δημιουργική χρησιμοποίησε και άλλα υλικά για το πιάτο της και ακολούθησε και η Σ1 (έφτιαζαν ρύζι και μακαρόνια από κόβοντας κομμάτια από ένα κουβάρι μαλλί)
βλ. εικόνα 7

Ενδιαφέρον έχει το Σ1 που βρήκε ένα μεγάλο κομμάτι ύφασμα και θέλησε να το φτιάξει φόρεμα και χιτζάμπ για την κούκλα σφουγγαράκι της. (ημερολ. Π.4 31/03/22)

Άλλα παιδιά στην ερώτηση ποια ήταν η αγαπημένη σου κατασκευή απάντησαν το θέατρο σκιών και τα φαντασματάκια. Τα φαντασματάκια ήταν κούκλες που δημιουργήθηκαν στις τρεις τελευταίες παρεμβάσεις. Τα παιδιά είχαν εξοικειωθεί με το αντικείμενο, είχαν δει παράσταση, και από θέμα χρόνου κατάφεραν να ζωγραφίσουν όλα και να δώσουν ένα δικό τους χρώμα στο σκηνικό αλλά και να παίξουν τη δική τους παράσταση/ιστορία. βλ. εικόνα 1

Όπως είπε το Σ5: «Σήμερα ήταν η πιο ωραία μέρα γιατί παίζαμε με τα φαντασματάκια και ήταν ωραία»

Τα παιδιά σχολίαζαν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας δημιουργίας πως «τα φαντασματάκια που φτιάχναμε δεν έχουν χέρια», δείχνοντας πως έχουν ξεκινήσει να έχουν μία καλλιτεχνική ματιά αλλά και άποψη στα πράγματα
(ημερολ. Π.10 12/05/22)

Η συμμετοχή στο εργαστήριο κουκλοθέατρου εμπνέει τα παιδιά καθολικά με την κατασκευή των κουκλών. Η διακόσμησή τους, η δημιουργία σκηνικών, η αναζήτηση της καλύτερης εμπύχωσης και κουκλοθεατρικής έκφρασης, η επιλογή ήχων, διαλόγων ενώνονται φέρνοντας στην επιφάνεια διάφορες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα διαφορετικά ενδιαφέροντα και οι δυνατότητες

των παιδιών να έρχονται στο προσκήνιο καθώς άλλα ασχολούνται περισσότερο με το σχέδιο και τη ζωγραφική, την κατασκευή κούκλας και την εύρεση τεχνολογικών σκηνικών λύσεων, ενώ άλλα προτιμούν να επινοήσουν το κείμενο ή ακόμα και να δράσουν, να παίζουν ένα όργανο, να τραγουδούν και να παράγουν διάφορους ήχους (Kroflin, 2012:60).

Κάθε φορά που θα έφτανε το χαρτί σε κάθε παιδί έπρεπε να παράγουν ήχο, και να πούμε τι μας θυμίζει. Άλλα παιδιά είπαν κύματα, άλλα πάτημα πάνω σε φύλλα, ή πάνω σε πέτρες, στο χιόνι, άλλα πάνω σε χώμα, άλλα βροχή.

Ένα κομμάτι χαρτί, τυλίχτηκε, και μεταμορφώθηκε σε πόδια και "περπάτησε" από το ένα παιδί στο άλλο. Το κάθε παιδί εμπύχωσε με τη σειρά του τα πόδια.

Έπειτα εμπυχώθηκε ένα εφημεριδοανθρωπάκι που είχα φτιάξει εγώ. Τη στιγμή που "κοιμήθηκε" τα παιδιά ξεκίνησαν να κάνουν ήχους κόκορα για να το ξυπνήσουν.

Τα παιδιά έφτιαζαν τα δικά τους ανθρωπάκια τα οποία στη συνέχεια έντυσαν με κουρελάκια (ημερολ. Π.8 28/04/22)βλ. εικόνα 8&9

Όπως αναφέρει η Astles(2012) οι κούκλες μπορούν να προκαλέσουν και διάλογο κάνοντας συζητήσεις μεταξύ τους, κάτι που ενθαρρύνει τη συμμετοχή της ομάδας. Ως εκ τούτου, λειτουργούν τόσο ως μεσάζοντες μεταξύ των ατόμων και της υπόλοιπης κοινότητας, όσο και ως φερέφωνα για την έκφραση της κοινότητας.

Όταν ένα παιδί ταυτίζεται με μια μαριονέτα και μιλάει στο όνομά της, η ομιλία του γίνεται αυθόρμητα φυσική και εκφραστική και το παιδί εμπνέεται από την μαριονέτα για να αλλάξει τον ήχο της ανάλογα με τον χαρακτήρα και τη διάθεση των προσώπων.

Έβγαλα το σκηνικό/ κάστρο από χαρτόνι οντουλέ που είχα φτιάξει και έπαιξα μία παράσταση με 2 γαντόκουκλες Στη συνέχεια τα παιδιά έπαιζαν σε ζευγάρια ένα δικό τους μικρό δρώμενο με τον κλόουν και τη νυσταγμένη πριγκίπισσα. Ένα κορίτσι δεν καθώς δεν ήξερε τι λόγια να βάλει στην εμπύχωση της κούκλας της την εμπύχωσε κάνοντας την να λέει "μπλα μπλα μπλα μπλα μπλα μπλα μπλα μπλα" (ημερολ. Π.12 26/05/22)βλ. εικόνα 10

Το σχόλιο της υπεύθυνης πεδίου που σχετίζεται με το παρόν ερευνητικό ερώτημα ήταν:

«(.....)και είδα να δυναμώνεται η ατομική τους έκφραση και οι μεταξύ τους σχέσεις.

Και άλλα κομμάτια που εξελίχθηκαν που όμως εγώ εκτός τάξης δεν μπορώ να τα αντιληφθώ αλλά μπορώ να τα φανταστώ. Και άλλα όπως λεπτή κινητικότητα, δημιουργικότητα, έκφραση.

Επίσης υπάρχουν και μεμονωμένες περιπτώσεις παιδιών που είδαμε πως τους έδωσε πάρα πολύ μεγάλη ώθηση στην έκφραση. »

Όλα τα παιδιά φάνηκαν ικανά να αναπτύξουν τις δημιουργικές και εκφραστικές τους ικανότητες δείχνοντας πως με διαδικασίες όπως αυτές των παρεμβάσεων της έρευνας μπορούν να διδαχθούν και να μάθουν ανατακλώντας μια αίσθηση προσωπικής δημιουργικής ανάπτυξης και ενδυνάμωσης (Vetere & Vetere, 2022:75).

Η διαδικασία δημιουργίας τέχνης βασίζεται στην ελεύθερη εξερεύνηση και τον πειραματισμό με τα υλικά. Ωστόσο, η καθοδήγηση είναι επιτακτική για να τεθούν στόχοι και να ενισχυθεί η διαδικασία της μάθησης των παιδιών και το βίωμα ουσιαστικών εμπειριών (El Souki, 2019:28).

3.3 Ανάπτυξη δεξιοτήτων επίλυσης προβλημάτων

Τα παιδιά συμμετέχοντες όσο περνούσε ο καιρός έδειχναν να εξοικειώνονται με τη διαδικασία της κατασκευής και της εμπύχωσης, παίρνοντας μάλιστα πρωτοβουλίες σε σχέση με το αποτέλεσμα που παρουσίαζαν.

Σε όσες περισσότερες παρεμβάσεις συμμετείχαν τα παιδιά η εξέλιξή τους στη συνεργασία αλλά και στην τεχνική κατά τη διάρκεια των κατασκευών γινόταν όλο και πιο διακριτή. Άλλωστε δημιουργώντας τα ίδια από απλά υλικά τις κούκλες τους, προτείνοντας υλικά, εμφανίσεις και στυλ δημιουργίας κούκλας επωφελούνται ως προς την δυνατότητα επίλυσης προβλημάτων (Astles, 2012:70).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Jean Piaget, το παιχνίδι με κούκλες βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν δημιουργικές και γνωστικές δεξιότητες αναγκάζοντάς τα να

χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους (Çağanağa, 2015:3) καλλιεργώντας τους έτσι την ικανότητα να λύνουν τα προβλήματά τους (Smith, 1979:4).

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Σ4 ο οποίος μάλιστα είναι και εκείνο το παιδί με την λιγότερη διάδραση με τα υπόλοιπα, το οποίο όμως έδειχνε πως

Απολάμβανε πραγματικά τη διαδικασία φτιάχνοντας τα πιάτα/σκηνικά και τους ήρωες, απολάμβανε να διαλέγει χρώματα, σχέδια και υφάσματα. Έφτιαξε πολύ ωραίες κούκλες με τις οποίες έπαιξε κιόλας και μάλιστα έδωσαν και το παράδειγμα στα υπόλοιπα παιδιά τα οποία δεν είχαν ξεκινήσει ακόμα, πως να φτιάξουν τις δικές τους (ημερολ. Π.4 31/03/22). βλ. εικόνα 11

Έχει παρατηρηθεί και σε προηγούμενες έρευνες πως σε περιβάλλοντα που χρησιμοποιούνται κουκλοθεατρικές δράσεις η δημιουργική συμπεριφορά και οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις καταλήγουν σε δημιουργικές λύσεις ή ιδέες (Vetere & Vetere, 2022:76). Η επιτυχία των δράσεων αυτών έγκειται στη διασκεδαστική και χαλαρή φύση του παιχνιδιού με τις κούκλες και στην ικανότητα να μαθαίνεις δίπλα σε έναν χαρακτήρα κούκλας που είναι πιο πιθανό να κάνει τα πράγματα στραβά. Έτσι, η κούκλα ενσαρκώνει τις δυσκολίες και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και εκφράζει τους φόβους, τα λάθη και τις αναστολές τους. Οι ανθρώπινοι ηθοποιοί ή συμμετέχοντες είναι επομένως σε θέση να αισθάνονται ενδυναμωμένοι από τις ανώτερες γνώσεις τους από αυτές της κούκλας (Astles, 2012:69).

Στο πλαίσιο της πρώτης παρέμβασης όπου πολλά από τα παιδιά ήρθαν για πρώτη φορά σε επαφή με το κουκλοθέατρο, κατά τη διάρκεια της πρώτης παράστασης προτυποποίησης

Τα παιδιά, αν και δεν ήταν ζητούμενο, συμμετείχαν ενεργά στην δράση της παράστασης βοηθώντας τους ήρωες να ξεπεράσουν τα εμπόδια και κάνοντας τους ήχους προσπάθειας που έκαναν και εκείνοι (ημερολ. Π.1 24.02.22).

Στην τρίτη παρέμβαση με βασική τεχνική τις δισδιάστατες κούκλες και στην έκτη με βασική τεχνική το θέατρο σκιών τη στιγμή που στις ιστορίες υπήρξε κάποιο πρόβλημα και κάποιος από τους ήρωες χρειαζόταν βοήθεια, προσφέρθηκαν λύσεις καθώς:

Τα παιδιά μιλούσαν στους ήρωες και στη γάτα λέγοντας πως το ποντικάκι της παράστασης είναι πίσω, κρυμμένο (ημερολ. Π.3 17/03/22).

Τα παιδιά σχολίαζαν, προσπαθούσαν να μιλήσουν στη γάτα της παράστασης για να την αποτρέψουν να ανέβει στο δέντρο. Όταν εμφανίστηκε ένα παιδί στην ιστορία του φωνάζαν να βοηθήσει τη γάτα. Όταν τα κατάφερε τα παιδιά χειροκρότησαν με χαρά. (ημερολ. Π.6 14/04/22)

Άλλες φορές τα προβλήματα που έπρεπε να λυθούν ήταν περισσότερο χωροταξικού χαρακτήρα όπως στην δεύτερη παρέμβαση που τα παιδιά σε μία άσκηση θεάτρου αντικειμένου καλέστηκαν να συνεργαστούν, κρατώντας διαφορετικά αισθητήρια όργανα, τα οποία έπρεπε να σχηματίσουν ένα ανθρώπινο πρόσωπο.

Στην αρχή λόγω διαφοράς ύψους τα κορίτσια δυσκολεύτηκαν αλλά στο τέλος βρήκαν τη λύση και έφτιαξαν με τα αντικείμενα που είχαν στα χέρια τους το πρόσωπο (ημερολ. Π.2 10.03.22).βλ. εικόνα 12

Στην δωδέκατη παρέμβαση, ζητήθηκε από όλα τα παιδιά να διακοσμήσουν με ζωγραφιές το σκηνικό/ κάστρο που ήταν κατασκευασμένο από χαρτόνι οντουλέ.

*Αφού πρώτα λογομάχησαν για το ποιος θα ζωγραφίζει το κάθε σημείο του σκηνικού, από μόνα τους το χώρισαν σε μέρη έτσι ώστε το κάθε παιδί να ζωγραφίσει και να εκφραστεί ανενόχλητα στο δικό του (ημερολ. Π.12 26/05/22)
βλ.εικόνα 13*

Στην ερώτηση Υπήρξε κάτι που σας δυσκόλεψε στο εργαστήριο, το Σ2 απάντησε:

«Ναι! Η κούκλα με τα ξυλάκια επειδή μπερδεύονταν τα σχοινιά»

Το Σ11

«Με δυσκόλεψε κάποια στιγμή στην κατασκευή της μεγάλης κούκλας.»

Ερευνήτρια: *«Πώς βρήκες τη λύση;»*

«Ε απλά προσπάθησα και τα κατάφερα»

Το Σ5

«Να παίζεις με τα φαντασματάκια γιατί δεν ήξερα πώς να τα παίζω.

Αλλά τώρα έμαθα και μπορώ να φτιάχνω μόνη μου στο σπίτι.

Έμαθα επίσης να φτιάχνω ουράνια τόξα με χαρτί και χρώματα στο σπίτι. »

Ερευνήτρια: *«Πήρες ιδέες για να κάνεις και άλλα πράγματα μόνη σου δηλαδή;»*

«Ναι!»

Σε σχέση με το παρόν ερευνητικό ερώτημα, η υπεύθυνη πεδίου σχολιάζει:

«(...)και άλλα κομμάτια που εξελίχθηκαν, που όμως εγώ εκτός τάξης δεν μπορώ να τα αντιληφθώ αλλά μπορώ να τα φανταστώ όπως λεπτή κινητικότητα.»

Μάλιστα στην ερώτηση για το αν έμαθαν κάτι άλλο εκτός από το να κατασκευάζουν κούκλες το Σ2 δήλωσε:

«Πιο πριν δεν μπορούσα να κόψω σε κάποια κατασκευή κυρίως ποιο σκληρή με το ψαλίδι αλλά τώρα μπορώ πολύ καλύτερα!»

Στην ερώτηση για το αν μάθανε κάτι άλλο πέρα από το να φτιάχνουν κούκλες το Σ11 απάντησε:

«Ε ότι έμαθα να φτιάχνω κάτι μόνη μου. »

Το Σ3

« Έμαθα πώς να κατασκευάζω»

Και το Σ5

«Είχα δει στο “Τικ Τοκ” το θέατρο σκιών αλλά δεν είχα τα υλικά να τα φτιάξω αλλά όταν ήρθα εδώ στο εργαστήριο, είδα πως έχουμε όλα τα υλικά και έμαθα να τα φτιάχνω.»

Οι κούκλες μπορούν να αποτελέσουν θετικό μοντέλο για την ανθρώπινη ελευθερία καθώς επιτρέπουν στις ομάδες που βρίσκονται μέσα σε κοινότητες όπως αυτές που υπάρχουν στις δομές φιλοξενίας να δημιουργούν και να βρίσκουν τις δικές τους ιδέες και τους τρόπους καθώς δουλεύουν κατασκευάζοντας ή δημιουργώντας ένα κουκλοθεατρικό δρώμενο (Smith, 2022:20). Επίσης όπως σημειώνει και η O’Hare

(2005), είναι βασικό να σημειωθεί πως όλη η διαδικασία δεν αποσκοπεί την τελειότητα μιας παράστασης, αλλά την ανάπτυξη και την εξέλιξη του παιδιού/κουκλοπαιχτη.

3.4 Ανάπτυξη κοινωνικών και συνεργατικών δεξιοτήτων

Τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα φάνηκε να μην είναι συνηθισμένα σε κοινές οργανωμένες δραστηριότητες. Κατά το διάστημα των πρώτων παρεμβάσεων φαινόταν πως δεν μπορούσαν να συνεργαστούν όλα μεταξύ τους και για αυτόν τον λόγο χρησιμοποιήθηκαν στις ενάρξεις των παρεμβάσεων παιχνίδια ζεστάματος και συνεργασίας με τη χρήση μουσικής, δραστηριότητες οι οποίες φάνηκε να βοηθούν πολύ

Ξεκινήσαμε με το τραγούδι "Γεια τι κάνεις καλά" ένα τραγούδι που χρησιμοποιήθηκε για τρίτη φορά σαν τραγούδι εισαγωγής και φάνηκε να αρέσει και να συντονίζει τα παιδιά (ημερολ. Π.12 26/05/22).

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός πως το κάλεσμα που έγινε από τον φορέα προς τα παιδιά με σκοπό να συμμετάσχουν στην έρευνα δεν είχε τόση επιτυχία όσο το κάλεσμα των παιδιών που ήρθαν στις πρώτες παρεμβάσεις προς τους φίλους τους.

Τα παιδιά συμμετέχοντες 1 και 2 έπαιζαν καθοριστικό ρόλο για να ξεκινήσουν να έρχονται συστηματικά τα παιδιά διότι ενημέρωσαν και προέτρεψαν τις φίλες τους να συμμετέχουν και εκείνες στις παρεμβάσεις. Μάλιστα φεύγοντας για τη νέα δομή που μετέφεραν όλη την οικογένεια η Σ1 ανέφερε: "Κυρία εγώ πάω Σχιστό, εσύ έρθεις κάνουμε μάθημα εκεί." (ημερολ. Π.1 31/03/22)

Στην περίπτωση της Σ2, στην ερώτηση μετά το τέλος των παρεμβάσεων για το αν θα πρότεινε σε κάποιο φίλο το εργαστήρι και γιατί, εκείνη ξέσπασε σε γέλια λέγοντας «Όλοι είναι στο εργαστήρι!».

Στα παρακάτω αποσπάσματα συνεντεύξεων η Σ2 και άλλα παιδιά παρουσιάζουν τους λόγους που θα πρότειναν το κουκλοθεατρικό εργαστήρι σε άλλα παιδιά.

Ερευνήτρια: «Σε ευχαριστώ πολύ που έφερες όλες σου τις φίλες και είχαμε την ευκαιρία να φτιάξουμε τόσο ωραία ομάδα»

Σ2: «Ήταν και η Μ (κορίτσι που ήρθε μόνο μια φορά) αλλά πήγε στη Γαλλία»

Ερευνήτρια: «Για ποιό λόγο είπες στους φίλους σου να έρθουν;»

Σ2: «Γιατί ήθελα να είμαστε όλοι μαζί και να περνάμε ωραία!»

Ερευνήτρια: «Τι ακριβώς τους είπες για να έρθουν στο εργαστήριο;»

Σ2: «Ας πούμε στην Σ5 που ήταν η πρώτη που της είπα, είπα έλα, είναι ωραία, διασκεδάζουμε. Ε και ήρθε.»

Σ11 «Θα του έλεγα πως είμαστε δραστήριοι και περνάμε ωραία, θα έλεγα ελάτε να παίζουμε και να διασκεδάσουμε!!»

Σ12 «Θα έλεγα να έρθουν να συμμετέχουν στο τμήμα για να περάσουμε όλοι μαζί ωραία.»

Τα παιδιά που εργάζονται σε μια ομάδα με σκοπό να προετοιμάσουν και να παρουσιάσουν ένα κουκλοθεατρικό δρώμενο, δίνουν και παίρνουν πληροφορίες και μοιράζονται τις ιδέες τους μαθαίνοντας να δουλεύουν συνεργατικά (Çağanağa, 2015:4). Η αίσθηση της συμμετοχής σε μία ομαδική δραστηριότητα βελτιώνει τις κοινωνικές τους δεξιότητες και τα κάνει να αισθάνονται υπεύθυνα ως προς την προσφορά τους σε αυτήν. Τα ενδυναμώνει ως άτομα, βελτιώνοντας τις ατομικές τους ικανότητες καθώς στην περίπτωση του ομαδικού στόχου το κάθε παιδί ξεχωριστά δείχνει την προθυμία να εργαστεί με περισσότερο ζήλο (Reidmiller,2008:6) εξερευνώντας τις ιστορίες και τις τεχνικές των κουκλοθεατρικών δρωμένων (Çağanağa, 2015:4).

Το Σ4 παιδί που έχει ιδιαιτερότητες μπορεί να μην αλληλεπιδρά ξεκάθαρα με τα άλλα παιδιά, αλλά επικοινωνεί μέσω της κούκλας του κάνοντας ζαβολιές και παρεμβαίνοντας με αστείο τρόπο στην παραστασούλα των κοριτσιών.(ημερολ. Π.5 7/04/22) βλ. εικόνα 14

Κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων υπήρξαν παιδιά συμμετέχοντες που έπαιζαν και συνεργάστηκαν, τα οποία ενώ γνωρίζονταν, καθώς μένανε στην ίδια δομή φιλοξενίας για μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν είχαν ξανά αλληλεπιδράσει ποτέ άλλοτε. Πέρα από τη διαδικασία της εμπύχωσης και δημιουργία δρωμένων, η διαδικασία της

κατασκευής συνέβαλε πολύ σε αυτό καθώς παιδιά χρειάστηκε να ανταλλάξουν υλικά και ιδέες.

*Με τις γιγαντόκούκλες που έπρεπε έτσι και αλλιώς να συνεργαστούν, δόθηκε η ευκαιρία σε παιδιά που γνωριζόντουσαν αλλά δεν είχαν συναναστραφεί να περάσουν δημιουργικό χρόνο μαζί διασκεδάζοντας. (ημερολ. Π.7 21/04/22)
βλ. εικόνα 16*

Στην ερώτηση για το εάν υπήρξε κάποια δραστηριότητα που τα έκανε να συνεργαστούν περισσότερο με άλλα παιδιά, έδωσαν απαντήσεις οι οποίες ταυτίζονται με τις σημειώσεις του ημερολογίου της ερευνήτριας δείχνοντας πως όντως συνεργάστηκαν και έπαιξαν με παιδιά με τα οποία δεν είχαν αλληλεπιδράσει προηγουμένως:

Σ2: «Η κατασκευή της μεγάλης κούκλας»

Ερευνήτρια: «Έπαιζες με κάποιο παιδί που δεν είχες ξαναπαίξει πριν;»

Σ2: «Με την Σ3 »

Το Σ11 δήλωσε

«Ήμουν κοντά έτσι και αλλιώς με τα άλλα παιδιά. Αλλά ναι με τη Σ3 και τον αδελφό της Σ4.»

Ερευνήτρια: «Με την Σ3 είχες ξαναπαίξει ποτέ;»

Σ11: «Όχι»

Το Σ5

«Όχι με κάποια συγκεκριμένα με όλες. Με το Σ3 Μ. δεν είμασταν φίλες αλλά τώρα εδώ παίζαμε.»

Το Σ3

«Με τις κάλτσες και τα φαντασματάκια, έπαιξα και με άλλα παιδιά.»

Στην περίπτωση που τα παιδιά νιώθουν αναστολή, οι κούκλες μπορεί να φανούν το τέλειο βοήθημα. Καθώς εκείνες εκ των πραγμάτων δεν είναι ζωντανές χρειάζονται

κάποιο άτομο που θα τα εμψυχώσει χρησιμοποιώντας την επικοινωνία. Εμψυχώνοντας λοιπόν την κούκλα (με φωνή και κίνηση), τα παιδιά ταυτίζονται μαζί της ενώ ταυτόχρονα παραμένουν κάτι ξεχωριστό από αυτήν. Ως εκ τούτου, ένα παιδί που δεν είναι σίγουρο για τις γνώσεις του για παράδειγμα σε μια γλώσσα ή που ξέρει ότι δεν τη μιλάει σε ικανοποιητικό βαθμό, θα προτιμήσει να χρησιμοποιήσει τη γλώσσα στο παιχνίδι με την κούκλα, γιατί «αυτή είναι που μιλάει» και έχει την ελευθερία να κάνει λάθη, να είναι αστεία, δύστροπη ή οτιδήποτε άλλο. Στην πραγματικότητα το παιδί που ελέγχει μια κούκλα θα νιώσει ανώτερο και έτσι θα αποκτήσει αυτοπεποίθηση (Krofflin, 2012:49). Επομένως ακόμη και τα πιο εσωστρεφή, ντροπαλά, επιφυλακτικά ή φοβισμένα παιδιά αναπτύσσουν τη δημόσια ομιλία τους μέσω της κούκλας, χρησιμοποιώντας την ως «πρεσβευτή» ή και φίλο. Μιλούν μέσω αυτής και την χρησιμοποιούν για να εκφράσουν σκέψεις, φόβους και τα συναισθήματά τους που σε άλλη περίπτωση θα δυσκολεύονταν να εκφράσουν ειδικά στην παρουσία κάποιου ενήλικα (Çağanağa, 2015).

Ο Σ4 ξεκίνησε να μου ζητάει τους μαρκαδόρους αναφέροντας τα χρώματα στα ελληνικά και φωνάζοντας μέρη του σώματος (μύτη, χέρια κλπ) επηρεασμένος από προηγούμενη άσκηση.(ημερολ. Π.4 31/03/22) βλ. εικόνα 11

Η υπεύθυνη πεδίου καθώς είδε ένα μικρό βίντεο που τραβήχτηκε από την παρουσίαση των γαντοκουκλών που έφτιαζαν τα παιδιά, δήλωσε πως δεν έχει ξανά ακούσει ποτέ την τόσο δυνατή τη φωνή της Σ3.(ημερολ. Π.5 7/04/22)

Η γενικότερη ενασχόληση με την τέχνη του κουκλοθεάτρου βοηθά τα παιδιά να δημιουργήσουν και να μοιραστούν νέους κόσμους και ιδέες (Παπαδοπούλου, κ.ά., 2022:15)

Ακόμα και η επιλογή και το μοίρασμα υλικών που είχαν στη διάθεσή τους τα παιδιά κατά τη διάρκεια όλων των παρεμβάσεων για να δημιουργήσουν τις κούκλες και τα σκηνικά τους ήταν μια σοβαρή αφορμή επικοινωνίας και συνεργασίας. Χαρακτηριστική είναι η σημείωση ημερολογίου της πέμπτης παρέμβασης.

Καθ'όλη τη διάρκεια της κατασκευής τα παιδιά αντάλλαζαν ιδέες και υλικά. (ημερολ. Π.5 7/04/22) βλ. εικόνα 15

Η ενασχόληση με το κουκλοθέατρο όπως αναφέρουν και οι Kröger & Nurpponen (2019), δημιουργεί μία ευνοϊκή και χαλαρή ατμόσφαιρα βοηθώντας τα παιδιά να ενσωματωθούν σε μια ομάδα και να μάθουν πώς να εργάζονται συνεργατικά κάνοντας τα να κοινωνικοποιούνται και να αναπτύσσουν επικοινωνιακές δεξιότητες. Αυτό μπορεί να παρατηρηθεί άλλωστε από τις παρακάτω σημειώσεις του ημερολογίου που δείχνει την εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ των παιδιών συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας τα οποία αρχικά δυσκολεύονταν να αλληλεπιδράσουν με άτομα τα οποία δεν συναναστρεφόντουσαν προηγουμένως ενώ στο τέλος κατέληξαν να παίζουν όλα μαζί τη δική τους μικρή παράσταση.

Μόνο τα παιδιά τα οποία ήταν από πριν φιλαράκια έκαναν αυτόματα δυάδες και αλληλεπίδρασαν οι κούκλες τους. (ημερολ. Π.5 7/04/22)

Στην αρχή δεν κατάφεραν να αλληλεπιδράσουν και να παίζουν με τις κούκλες μια ιστορία, οπότε έπαιζα εγώ με το κάθε παιδί ξεχωριστά. (ημερολ. Π.9 05/05/22)

Τα παιδιά βρήκαν αμέσως ζευγάρι εκτός από τα Σ3 και Σ4 τα οποία "δεν ανήκουν" στην ευρύτερη παρέα και που, αν και αδέρφια, δεν έγιναν ούτε μεταξύ τους ζευγάρι. Ωστόσο έγινα εγώ με το κορίτσι και ο διερμηνέας με το αγόρι και έτσι όλα τα παιδιά φάνηκε να το διασκεδάζουν! (ημερολ. Π.10 12/05/22)

Όλα τα παιδιά ήταν πολύ ενθουσιασμένα και συνεργάσιμα στο να δείξουν στο κορίτσι που άργησε τα στάδια που έχασε για την κατασκευή της κούκλας (ημερολ. Π.10 12/05/22)

Ήταν λίγο δύσκολο να χωριστούν σε δυάδες για το παιχνίδι ζεστάματος καθώς τα παιδιά ήθελαν να γίνουν ζευγάρια με συγκεκριμένα παιδιά. Ωστόσο

δέχτηκαν και έπαιζαν και με παιδιά που δεν έκαναν τόσο κολλητή παρέα. Αποδείχτηκε μάλιστα πως το διασκέδασαν πολύ. Στη συνέχεια τα παιδιά έπαιζαν σε ζευγάρια ένα δικό τους μικρό δρώμενο με τον κλόουν και τη νυσταγμένη πριγκίπισσα. (ημερολ. Π.12 26/05/22)

Το πλάνο ήταν να καλεστεί ένα-ένα παιδί να πάρει το φαντασματάκι του και να παίζει ένα μικρό δρώμενο. Καθώς δεν άντεζαν να περιμένουν στην σειρά τους, όλα έτρεξαν για να παίζουν όλα μαζί μια συλλογική παράσταση. (ημερολ. Π.12 26/05/22)

Σε σχέση με το παρόν ερευνητικό ερώτημα η υπεύθυνη πεδίου έκανε το εξής σχόλιο:

Υ. Είδα τα παιδιά πάρα πάρα πολύ χαρούμενα και να ασχολούνται πολύ πρόθυμα με αυτό. Φαινόταν πως ήταν κάτι που είχε πολύ νόημα για τα ίδια. Θέλανε να το κάνουν.

Έχω την αίσθηση πως έγινε μια ομάδα. Λειτουργούσε μια ομάδα και το κάθε παιδί είχε το ρόλο του και το κάνανε με πολύ χαρά.

3.5 Κινητοποίηση παρακολούθηση μιας εβδομαδιαίας δράσης με συνέπεια

Οι κούκλες, εν μέρει λόγω της ιδιότητάς τους ως μεσάζοντες και ως «άλλου», είναι χρήσιμα και επιτυχημένα εργαλεία κινήτρου και συμμετοχής σε δράσεις (Astles, 2012:71). Συνεπώς το τελευταίο θέμα άξιο ανάλυσης στην παρούσα έρευνα είναι η διάθεση των παιδιών για την επιμελή παρακολούθηση των παρεμβάσεων και της θέλησης ανάπτυξης σχέσεων με την ερευνήτρια.

Μία από τις βασικότερες δυσκολίες που περίμενε η ερευνήτρια να αντιμετωπίσει ήταν αυτή της πειθαρχίας των παιδιών σχετικά με την άφιξή τους στα εργαστήρια. Λόγω της ιδιαιτερότητας του πεδίου και του πληθυσμού η συστηματική άφιξη των παιδιών στις παρεμβάσεις ήταν από τα μεγαλύτερα στοιχεία και αυτό γιατί λόγω της ιδιαίτερης καθημερινότητάς τους δεν είχαν συνηθίσει σε παρακολούθηση δομημένων δραστηριοτήτων. Σημαντικότερο ρόλο έπαιζαν αρχικά τα συστηματικά *outrits* / καλέσματα των παιδιών από πόρτα σε πόρτα πριν από την κάθε

διεξαγωγή των παρεμβάσεων αλλά και η θέληση συγκεκριμένων παιδιών να είναι εκεί παρασύροντας και τα υπόλοιπα στη συμμετοχή των παρεμβάσεων.

Αν αναλογιστεί κανείς πως είναι άτομα τα οποία δεν έχουν ακολουθήσει ποτέ ή έχουν χρόνια να ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη καθημερινή ή εβδομαδιαία ρουτίνα, η πειθαρχία στην ημέρα και στην ώρα άφιξης στα εργαστήρια ήταν για εκείνα από τα πιο δύσκολα ζητούμενα. Ωστόσο μετά την παρακολούθηση των πρώτων παρεμβάσεων, πέρα από την προσπάθεια τους να είναι στην ώρα τους σε αυτές, κατάφεραν να βελτιωθούν και στην ώρα άφιξής τους και στα υπόλοιπα μαθήματα μη τυπικής εκπαίδευσης που είχαν στο πρόγραμμά τους για να παρακολουθήσουν. Πέρα από τα παραπάνω σημαντικό είναι και το γεγονός που αναφέρθηκε και παραπάνω, σχετικά με την προτροπή των παιδιών από τους φίλους τους να παρακολουθήσουν τις παρεμβάσεις της έρευνας.

Αν και αρκετά αργοπορημένη η Σ2 ήρθε με ένα ακόμα νέο κορίτσι, την Σ5, και περίμεναν υπομονετικά μέχρι να τελειώσουμε τη δραστηριότητα μας με την υπόλοιπη ομάδα και να τους δείξω τι έπρεπε να κάνουν. (ημερολ. Π.5 7/04/22)

Υπήρξαν περιπτώσεις που κάποια παιδιά αργούσαν για πρακτικούς λόγους, όπως για παράδειγμα επειδή έπρεπε να προσέχουν τα μικρότερα τους αδέρφια στην περίπτωση που οι γονείς τους απουσίαζαν. Σε αυτές τις περιπτώσεις όλη η ομάδα ήταν διαθέσιμη να τα βοηθήσει.

Όλα τα παιδιά ήταν πολύ ενθουσιασμένα και συνεργάσιμα στο να δείξουν στο κορίτσι που άργησε τα στάδια που έχασε για την κατασκευή της κούκλας της. (ημερολ. Π.10 12/05/22)

Ακόμα και τις ημέρες που οι καιρικές συνθήκες δεν ευνοούσαν, τα παιδιά ήταν εκεί με διάθεση να κατασκευάσουν αλλά και να εμψυχώσουν τις κούκλες τους.

Ήρθαν με πολύ χαρά και καλή διάθεση παρά την βροχερή μέρα.

Ο χρόνος τελείωσε και έπρεπε να αφήσουμε την αίθουσα που γινόταν η παρέμβαση καθώς γίνονται και άλλα μαθήματα. Ενώ έβρεχε, τα παιδιά με

ακολούθησαν για να προσπαθήσουμε να παίξουμε έστω και πρόχειρα σε κάποιο μέρος της δομής με τις κούκλες.

Σε σχέση με τη θεματική αυτή, η υπεύθυνη πεδίου επισήμανε πως:

Είναι από τα πρότζεκτ τα εκτός τάξης τα οποία ήθελαν την μικρότερη προσπάθεια από εμάς να τα βρούμε στο κάλεσμα των παιδιών που κάνουμε από σπίτι σε σπίτι. Το κάνανε μόνα τους και αυτό είναι πολύ σημαντικό. Και ερχόντουσαν μόνα τους και το αναζητούσαν οπότε δείχνει το πόσο το κάνανε ενεργά τα παιδιά.

Παρέσερναν το ένα το άλλο να το κάνει. Το περίμεναν, ρώταγαν τις άλλες μέρες που είναι η Μάγια (ερευνήτρια) και πότε θα γίνει αυτό. Ένα τσικ παραπάνω από το απλό μάθημα -γιατί είναι παιδιά και θέλουν να παίζουν- και είδα να δυναμώνεται η ατομική τους έκφραση και οι μεταξύ τους σχέσεις.

Μετά το τέλος των παρεμβάσεων, στο τέλος των τελικών συνεντεύξεων σε κάθε παιδί έγινε η ερώτηση «Θα ήθελες εσύ να με ρωτήσεις κάτι;».

Σε αυτήν την ερώτηση το Σ5 έκανε την ερώτηση:

«Πώς βρήκες ή έμαθες όλες αυτές τις κατασκευές; Στο youtube; »

Και αφού της δόθηκε η απάντηση για το πώς η ερευνήτρια έχει μάθει όλες τις κουκλοθεατρικές κατασκευές που δίδαξε στα παιδιά, εκείνο απάντησε:

«Οπότε και εγώ όταν μεγαλώσω θα μάθω και εγώ από κάποιον δάσκαλο, και θα διδάξω και εγώ άλλους ανθρώπους!»

Μέσω των τεχνών τα παιδιά μπορούν να δουν, και να βιώσουν με διαφορετικό τρόπο την καθημερινότητά τους προσφέροντάς τους ένα νέο τρόπο να αναπτύσσουν δεξιότητες κοινωνικοποίησης και επικοινωνίας (Αλκηστις, 2008:228).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1 Συζήτηση / συμπεράσματα

Στόχος της έρευνας ήταν να διαπιστωθεί εάν η τέχνη του κουκλοθεάτρου και η παρακολούθηση ενός κουκλοθεατρικού εργαστηρίου από παιδιά πρόσφυγες που διαμένουν σε δομή φιλοξενίας, μπορεί να έχει επίδραση σε αυτά και να προσφέρει στην ενδυνάμωση τους. Η παρούσα έρευνα δράσης έλαβε χώρα στην ανοιχτή δομή φιλοξενίας του Ελαιώνα σε εβδομαδιαία βάση στα πλαίσια του προγράμματος μη τυπικής εκπαίδευσης του φορέα ΕΛΙΞ, τον Φεβρουάριο έως τον Μάιο του 2022 και συμμετείχαν παιδιά ηλικίας 6-12 ετών. Για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν ως ποιοτικά εργαλεία οι ημιδομημένες συνεντεύξεις με τα παιδιά συμμετέχοντες πριν και μετά τις παρεμβάσεις, το ημερολόγιο και η συμμετοχική έρευνα αλλά και οπτικοακουστικό υλικό τα οποία αναλύθηκαν, κατηγοριοποιήθηκαν και τα επιμέρους θέματα που παρουσιάστηκαν, επιβεβαίωσαν τη βιβλιογραφική έρευνα για να αποδειχθεί ότι πραγματικά η τέχνη και οι τεχνικές του κουκλοθεάτρου βοηθούν σημαντικά στην ενδυνάμωση αυτών των παιδιών.

Μετά το πέρας των παρεμβάσεων διαπιστώθηκε πως η παρακολούθηση κουκλοθεατρικών παραστάσεων και έπειτα η εμπύχωση των δικών τους παραστάσεων με κούκλες και σκηνικά τα οποία είχαν δημιουργήσει τα ίδια, συνετέλεσαν σημαντικά στην ενδυνάμωσή τους. Σύμφωνα και με τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών όπως αυτή των Λενακάκη & Λουλά (2014) οι κουκλοθεατρικές παρεμβάσεις, καθώς δημιουργούν ένα χαρούμενο και με παιγνιώδη χαρακτήρα περιβάλλον έχουν θετική επίδραση στη γλώσσα, την επικοινωνία και τη δημιουργικότητα των παιδιών. Η παρουσία των κουκλών προσφέρουν στα παιδιά κίνητρα ως προς τη γνώση τη δημιουργία και την εκφραστικότητα προσφέροντας σημαντικά στην παιδαγωγική διαδικασία αλλά και στον συναισθηματικό τους κόσμο.

Στην παρούσα έρευνα υπήρξαν αρκετές συμπεριφορές παιδιών που έδειξαν πως το κουκλοθέατρο συνέβαλε στην ενδυνάμωσή τους. Αξιοσημείωτη είναι η συμπεριφορά του Σ4 το οποίο αν και ήταν ένα παιδί με καμία σχεδόν επικοινωνιακή και κοινωνική δεξιότητα με αφορμή το κουκλοθέατρο ήταν συνεπής σε κάθε παρέμβαση επικοινωνώντας μάλιστα με την ερευνήτρια χρησιμοποιώντας λεξιλόγιο της χώρας διαμονής με στόχο να μπορέσει να δημιουργήσει όσο το δυνατόν πιο τέλεια τις κούκλες

και τα σκηνικά του. Παιδιά εσωστρεφή και όχι ιδιαίτερα κοινωνικά φανερά επηρεασμένα από τις προσφυγικά τους βιώματα όπως η Σ3 έχοντας τις κούκλες σαν μεσάζοντες χρησιμοποίησαν τη φωνή τους με τέτοιο εξωστρεφή δημιουργώντας παράλληλα σχέσεις με τα υπόλοιπα παιδιά συμμετέχοντες.

Το κουκλοθέατρο πολύ πριν φτάσει στη θεατρική σκηνή σύμφωνα με τον Corbucci (2022) αποδεικνύεται ένα εκφραστικό όργανο κατάλληλο για όλους, προσιτό στη χρήση, καθώς εμπλέκει όλους στη συμμετοχή. Είναι ένα ισχυρό παιδαγωγικό εργαλείο καθώς έχει θέση σε πολλά σημαντικά πεδία των ανθρώπινων βιωμάτων, από το καθημερινό παιδικό παιχνίδι, μέχρι την καλλιτεχνική παραγωγή, περνώντας μέσα από μια ιδιαίτερη συμβολή στις σχέσεις μεταξύ των γενεών καθιστώντας το χρήσιμο ακόμα και στην προσχολική αλλά και διαγενεακή εκπαίδευση και ψυχαγωγία. Οι Παπαδοπούλου, κ.ά. (2022) συμπεραίνουν πως δρώντας μέσα από το κουκλοθέατρο τα παιδιά ενεργοποιούν την φαντασία τους και αποκτούν κίνητρα συμμετοχής και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων.

Τα παιδιά μέσα από την εμπύχωση αλλά και την ανάλογη καλλιτεχνική παρέμβαση στις κούκλες και τα σκηνικά τους, κατάφεραν να αντιληφθούν και να εκφράσουν συναισθήματα και να τα επικοινωνήσουν μεταξύ τους αλλά και με την ερευνήτρια. Χαρακτηριστικά στην περίπτωση της όγδοης παρέμβασης τα παιδιά χρειάστηκε να έρθουν σε επαφή με τα συναισθήματα που απεικονίζονταν στο πρόσωπο της κούκλας και να επικοινωνήσουν εκείνα τότε αισθάνονται το καθένα από αυτά δημιουργώντας έπειτα εκείνα τη δική τους κούκλα συναισθημάτων. Μέσω των κουκλοθεατρικών δράσεων κατάφεραν να δώσουν λύση σε κωλύματα που αφορούσαν είτε τη ροή κάποιας ιστορίας και το πρόβλημα των ηρώων είτε κάποιο κατασκευαστικό θέμα κατά τη δημιουργία της κούκλας ή του σκηνικού τους εξασκώντας την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων. Οι Al-Jubeh & Vitsou (2021) στα συμπεράσματα της δικής τους αντίστοιχης έρευνας αναφέρουν πως μέσα από την κουκλοθεατρική δραστηριότητα υπήρξε η απουσία άγχους με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα θετικό κλίμα στην τάξη, το οποίο βοήθησε στην ενεργή συμμετοχή των παιδιών -ακόμα και των αρχικά όχι τόσο πρόθυμων- αυξάνοντας το λεξιλόγιο τους και την ικανότητα τους στην επίλυση προβλημάτων κάνοντάς τα ενεργά ακτιβιστικά άτομα.

Έτσι και στην παρούσα έρευνα αυξήθηκε η διάθεσή τους για δημιουργία, έκφραση, επικοινωνία και κοινωνικοποίηση αλλά και η προσπάθεια εκμάθησης της γλώσσας διαμονής καθώς είχαν την ευκαιρία να παράγουν όλα μαζί συλλογικά στο αντικειμενικά δύσκολο περιβάλλον που ζούσαν. Ενδιαφέρουσα ήταν μάλιστα και η πρόθεση των παιδιών συμμετεχόντων να διδάξουν λέξεις της μητρικής τους γλώσσας που αφορούσαν τις παρεμβάσεις στην ερευνητρια μιμούμενα τους στόχους και τον τρόπο εμπύχωσης της. Επίσης το γεγονός πως τα παιδιά που συμμετείχαν στην παρέμβαση ήθελαν να καλούν καινούρια παιδιά από το φιλικό τους περιβάλλον σε αυτήν με σκοπό να περνούν χρόνο όλα μαζί κάνοντας μία δημιουργική δραστηριότητα έδειξε πως η περιέργεια και η χαρά για το κουκλοθέατρο αποτέλεσαν κίνητρο συστηματικής παρακολούθησης ενός αντικειμένου.

Τα παιδιά ανακάλυψαν νέα υλικά και παιχνίδια, εξέλιξαν τις ικανότητές τους στην χειροτεχνία κατασκευάζοντας κούκλες και σκηνικά και εμπυχώνοντας τα, φτιάχνοντας από το μηδέν δικές τους δημιουργίες με τη βοήθεια της φαντασίας, δημιουργώντας “καινούργιους κόσμους”. “Βοήθησαν” γατούλες, χόρεψαν με φαντασματάκια και ανακάλυψαν τα συναισθήματά τους με την βοήθεια κουκλών από εφημερίδες έγιναν πιο υπεύθυνα, και όλα τα παραπάνω φάνηκαν να ικανοποιούν την ανάγκη τους για διασκέδαση σε ένα αρκετά σκληρό περιβάλλον ανακαλύπτοντας παράλληλα νέα κίνητρα μάθησης και κοινωνικοποίησης. Επίσης σύμφωνα με την Tillman (2001), η δημιουργία, η έκφραση, η επικοινωνία, η συνεργασία και η δυνατότητα να δίνεις φωνή στα συναισθήματα είναι ένα σημαντικό βήμα για τη διαδικασία της επούλωσης και προσωπικής ενδυνάμωσης αποδεικνύοντας πως μια δομημένη καλλιτεχνική δραστηριότητα όπως αυτή του κουκλοθεάτρου μπορεί να βοηθήσει το κάθε παιδί σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Τα περισσότερα παιδιά λόγω της διαμονής τους στη δομή και λόγω των οικονομικών συνθηκών δεν είχαν έρθει σε επαφή με κάποιου είδους παραστατική τέχνη. Συνεπώς το γεγονός πως μία δράση με βασικό άξονα μια τέχνη κατάφερε να ευδοκιμήσει στο συγκεκριμένο πεδίο και να κάνει τα παιδιά συμμετέχοντες να νιώσουν δημιουργικά και χαρούμενα δίνοντάς τους ιδέες για να μπορούν και τα ίδια σε δεύτερο χρόνο να φτιάχνουν τις δικές τους δημιουργίες σε όποιο περιβάλλον και αν χρειαστεί να

ζήσουν και με οτιδήποτε υλικό έχουν στη διάθεσή τους, δηλώνει για την ερευνήτρια επιτυχία.

Κλείνοντας παρατίθεται κείμενο από τον αναστοχασμό της υπεύθυνης πεδίου η οποία παρακολούθησε το έργο των παρεμβάσεων από την αρχή έως το τέλος

Υ. «Και ήταν ωραίο που ξεκίνησε και εξελίχθηκε σταδιακά από το «δεν ξέρουμε τίποτα για το κουκλοθέατρο» μέχρι εκεί που «καταλήγουμε να φτιάχνουμε το δικό μας», που νομίζω ότι στο τέλος με τα παιδιά που έφτιαζαν τα δικά τους πράγματα, που έχουν όντως τις δικές τους τσαντούλες με τις κούκλες τους, φαίνεται πως έχουν σημασία για αυτά σαν αντικείμενα και αυτό είναι πολύ ενδυναμωτικό, δείχνει πως έχει πολύ μεγάλη σημασία για αυτά ψυχικά και ψυχοκοινωνικά.»

4.2 Περιορισμοί και δυσκολίες της έρευνας – Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η πρώτη και βασικότερη δυσκολία σε σχέση με το ερευνητικό έργο της ερευνήτριας ήταν η εύρεση πεδίου καθώς η ερευνήτρια δεν είχε τη δυνατότητα πρόσβασης σε ομάδες που να αφορούν το ερευνητικό της έργο διότι είχαν προηγηθεί οι δύο μεγάλης διάρκειας καραντίνες λόγω του covid-19. Έπειτα από την εύρεση πεδίου, υπήρξε η δυσκολία στο κάλεσμα σταθερών συμμετεχόντων καθώς λόγω της προσφυγικής ταυτότητας των παιδιών υπήρξαν συμμετέχοντες τα οποία καθώς έπρεπε να μετακομίσουν από την ανοιχτή δομή φιλοξενίας δεν κατάφεραν να παρακολουθήσουν όλο τον κύκλο παρεμβάσεων, παρά μερικές από αυτές με αποτέλεσμα το δείγμα της έρευνας είναι μικρό.

Επίσης αν αναλογιστεί κανείς πως τα παιδιά δεν ήταν συνηθισμένα στην σταθερή παρακολούθηση μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας, αρχικά υπήρχαν δυσκολίες στην ως προς την συνέπεια της ώρας έναρξης με αποτέλεσμα να χάνεται αρκετός χρόνος για τη διεξαγωγή των παρεμβάσεων ο οποίος δεν μπορούσε να αναπληρωθεί καθώς αυτές πραγματοποιούνταν σε ένα χώρο στον οποίο πραγματοποιούνταν στη συνέχεια και άλλα μαθήματα μη τυπικής εκπαίδευσης. Ωστόσο η ερευνήτρια προσπάθησε να προσαρμόσει τις παρεμβάσεις στις υπάρχουσες συνθήκες.

Τέλος, η γλώσσα επικοινωνίας σε ορισμένες περιπτώσεις στάθηκε εμπόδιο. Αυτό διότι στις συνεντεύξεις έπρεπε να γίνει διπλή διερμηνεία (Ελληνικά-Αγγλικά-Φαρσί-Αγγλικά-Ελληνικά) με αποτέλεσμα την ελλιπή μεταφορά δεδομένων. Επίσης στις περιπτώσεις παρεξηγήσεων μεταξύ των παιδιών που η ερευνήτρια δεν μπορούσε να αντιληφθεί τον λόγο ή να βοηθήσει στην επίλυσή τους, ή ακόμα και στις περιπτώσεις που τα παιδιά μπορεί να έκαναν κάποιο σημαντικό σχόλιο σε σχέση με το θέμα της έρευνας καθώς δεν υπήρχε πάντα η δυνατότητα παρουσίας του διερμηνέα σε κάθε παρέμβαση.

4.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε με βασικό άξονα την τέχνη του κουκλοθεάτρου σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, δηλαδή σε μία ανοιχτή δομή φιλοξενίας με παιδιά 6-12 ετών. Ωστόσο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί και με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας -εφήβους ή ακόμα και με ενήλικες. Σίγουρα θα παρουσιάζονταν παραπάνω ευρήματα στην περίπτωση που έρευνα πραγματοποιούνταν στην μητρική γλώσσα των συμμετεχόντων. Επίσης θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί έρευνα κατά την οποία παιδαγωγοί τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης θα χρησιμοποιούσαν το κουκλοθέατρο κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας τους και σε άλλα περιβάλλοντα, είτε είναι δομές φιλοξενίας είτε ακόμα και σχολεία τυπικής εκπαίδευσης στα οποία φοιτούν παιδιά πρόσφυγες. Τέλος θα μπορούσε να ερευνηθεί η χρήση του κουκλοθεάτρου από ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς που εργάζονται με προσφυγικές ομάδες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόφωνη βιβλιογραφία

- Ακτύπης, Η. Σ. (2016). Οι πρόσφυγες στο κατώφλι της Ε.Ε., τα ανθρώπινα δικαιώματα «υπό διαπραγμάτευση». *Ενθα*, Μάιος, 6-10.
- Άλκηστις, Κ. (2008). *Μαύρη αγελάδα-άσπρη αγελάδα: Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και Διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Τόπος.
- Βίτσου, Μ. (2014). Διαχείριση συγκρούσεων μέσω κούκλας: Μία μελέτη περίπτωσης. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 13, 64-72.
- Γαλάνης, Π. (2018). Ανάλυση δεδομένων στην ποιοτική έρευνα: Θεματική ανάλυση. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 35(3), 416-421.
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
- Κιοσσέ, Ε. (2019). Διαπολιτισμική εκπαίδευση. *Νέος Παιδαγωγός*, 13, 362-369.
- Κοντογιάννη, Ά. (2008). Τι κι αν λαλεί άλλη γλώσσα ο Αλί; Σενάρια γλωσσικής ανάπτυξης και διαπολιτισμικότητας μέσω δράματος. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 8, 73-88.
- Κουίνογλου, Δ. Α. (2017). *Ο Σχεδιασμός των Προσφυγικών Καταυλισμών και η Ένταξη και Σύνδεση με τις Τοπικές Κοινότητες* [Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης].
- Κωνσταντίνου, Α. (2020). *Η αξιοποίηση της θεατρικής τέχνης στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Η περίπτωση του εκπαιδευτικού προγράμματος Θέατρο στα Ελληνικά του Εθνικού Θεάτρου-Μικρό Εθνικό* [Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο].
- Λενακάκης, Α., & Λουλά, Μ. (2014). Κουκλοθέατρο και δημιουργικότητα. Μια ερευνητική προσέγγιση. Στο Κ. Σαραφίδου (Επιμ.), *Δημιουργικότητα στην Εκπαίδευση. Πρακτικά 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Εταιρείας Επιστημών Αγωγής*

Δράμας (σσ 1069-1081). Δράμα: ΕΕΑΔ.

Μάγος, Κ. (2022). *Το πέταγμα του Ερόλ: Κριτική διαπολιτισμική εκπαίδευση στην προσχολική και πρωτοσχολική ηλικία*. Αθήνα: Gutenberg.

Μάγος, Κ., & Τριανταφυλλίδη, Ε. (2014). Ο Άγγελος και ο «Άλλος»: Η καλλιέργεια της διαπολιτισμικής ικανότητας μέσα από τη συνεργασία νηπιαγωγείου-οικογένειας. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 13, 268-276.

Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι απλά βήματα: Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Ανασκόπηση νοσηλευτική*, 46(1), 88-98.

Μαρκόπουλος, Σ. (2013). *Η θεατρική κούκλα στον ανθρώπινο πολιτισμό: Συνοπτική αναδρομή στην ιστορία του κουκλοθεάτρου*. Κιλκίς: Διεθνές φεστιβάλ κουκλοθεάτρου και παντομίμας Κιλκίς, Τμήμα Πολιτισμού Δήμου Κιλκίς.

Παπαδοπούλου, Μ., Βίτσου, Μ., & Γκανά, Ε. (2022). Ο χειρισμός της κούκλας για τη δημιουργία νοήματος: ένα πλαίσιο ανάλυσης πολυτροπικών αλληλεπιδράσεων παιδιών με προσφυγική εμπειρία. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 8, 4-19.

Σγούρα, Α., Μάνεσης, Ν., & Μητροπούλου, Φ. (2018). Διαπολιτισμική εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη των παιδιών-προσφύγων: Αντιλήψεις εκπαιδευτικών. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 4, 108-129.

Σουλελέ, Δ. (2016). *Μηχανισμός Παρακολούθησης. Τα δικαιώματα των παιδιών που μετακινούνται στην Ελλάδα* [Εκθεση]. Συνήγορος του Πολίτη, Συνήγορος του παιδιού, UNICEF.

Τσακίρογλου, Χ. (2021). *Πολιτισμική ετερότητα και μουσική: Βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και της κοινοτικής μουσικής με πρόσφυγες και μετανάστες* [Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Κοινωνικών Ανθρωπιστικών Σπουδών και Τεχνών]

Αγγλόφωνη βιβλιογραφία

- Akesson, B., D'Amico, M., Denov, M., Khan, F., Linds, W., & Mitchell, C. A. (2014). "Stepping Back" as Researchers: Addressing Ethics in Arts-Based Approaches to Working with War-Affected Children in School and Community Settings. *Educational Research for Social Change (ERSC)*, 3(1), 75-89.
- Al-Jubeh, D., & Vitsou, M. (2021). Empowering Refugee Children with the Use of Persona Doll. *International Journal of Progressive Education*, 17(2), 210-227.
- Arts, A. (2020). If you can't say it, take a puppet. *Scenario: A Journal for Performative Teaching, Learning, Research*, 14(1), 98-102.
- Astles, C. (2012). Puppetry for development. *The power of the puppet*, 63.
- Çağanağa, Ç. K. (2015). The role of puppets in kindergarten education in Cyprus. *Open Access Library Journal*, 2, 1-9.
- Chayder, L. A. (2019). Art as a bridge-builder: A program for young refugees. *Journal of Museum Education*, 44(1), 69-80.
- Corbucci, M. (2022). Playing the Game of Theater Together: The Use of Puppets in Social Inclusion Activities. In L. Kroflin. & M. Amsden (Eds.), *Applied Puppetry in Education, Development, and Therapy: Theory and Practice* (pp. 85-100). Osijek, Croatia: Academy of Arts and Culture in Osijek
- El Souki, G. (2019). *Using the Visual Arts to Support the Development of Young Refugee Children: A Puppet-Making Workshop* [Thesis, Georgia State University].
- Erden, O. (2017). Building bridges for refugee empowerment. *Journal of International Migration and Integration*, 18(1), 249-265.
- Feen-Calligan, H., Grasser, L. R., Debryn, J., Nasser, S., Jackson, C., Seguin, D., & Javanbakht, A. (2020). Art therapy with Syrian refugee youth in the United States: An intervention study. *The Arts in Psychotherapy*, 69, 101665.

- Ibáñez, A. M. (2017). An intersection between the fields of education and art – A reflection on the situation of refugees. *Research in Arts and Education*, 2017(1), 36-49.
- Jarrett, S. O. (2021). Puppets and Puppetry. In D. Bergen (Ed.), *The Handbook of Developmentally Appropriate Toys* (pp. 83-94). London: Rowman & Littlefield
- Kotsiou, O. S., Kotsios, P., Srivastava, D. S., Kotsios, V., Gourgoulianis, K. I., & Exadaktylos, A. K. (2018). Impact of the refugee crisis on the Greek healthcare system: a long road to Ithaca. *International journal of environmental research and public health*, 15(8), 1790.
- Kroflin, L. (2012). The role of the puppet in language teaching. In L. Kroflin (Ed.), *The power of the puppet* (pp. 46-62). Zagreb: The UNIMA Puppets in Education, Development and Therapy, Commission & Croatian Centre of UNIMA.
- Kroflin, L. & Amsden, M. (2022). *Applied Puppetry in Education, Development, and Therapy: Theory and Practice*. Osijek, Croatia: Academy of Arts and Culture in Osijek.
- Kröger, T., & Nupponen, A. M. (2019). Puppet as a pedagogical tool: A literature review. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 11(4), 393-401.
- Lammers, E. (2017). *Two drama-based curriculum approaches for achieving empowerment among refugee youth in a non-formal educational context: A comparative curriculum study* [Course Assignment, Stockholm University, Department of Education].
- Lockhart, J. (2022). Why Puppets? In L. Kroflin. & M. Amsden (Eds.), *Applied Puppetry in Education, Development, and Therapy: Theory and Practice* (pp 47-63). Osijek, Croatia: Academy of Arts and Culture in Osijek

- Majaron, E. (2012). Art as a Pathway to the Child. In L. Kroflin (Ed.), *The power of the puppet* (pp. 11-17). Zagreb: The UNIMA Puppets in Education, Development and Therapy, Commission & Croatian Centre of UNIMA.
- O'Hare, J. (2005). Puppets in education: Process or product? In M. Bernier & J. O'Hare (Eds.), *Puppetry in education and therapy: Unlocking doors to the mind and heart* (pp. 63-68). Bloomington, Indiana: AuthorHouse.
- Reidmiller, S. M. (2008). *Benefits of puppet use: The Benefits of Puppet Use as a Strategy for Teaching Vocabulary at the Secondary School Level with Students Who Have Mixed Learning Disabilities* [Research].
- Smith, C. A. (1979). Puppetry and problem-solving skills. *Young Children*, 34(3), 4-11.
- Smith, M. (2018). Hand to hand: The dynamic situation of applied puppetry. In K. Kopania (Ed.) *Dolls and puppets: Contemporaneity and tradition* (pp. 88-93). Białystok, Poland: The Aleksander Zelwerowicz National Academy of Dramatic Art in Warsaw & The Department of Puppetry Art in Białystok.
- Smith, M. (2022). Applied Puppetry – Principles and Practices. In L. Kroflin. & M. Amsden (Eds.), *Applied Puppetry in Education, Development, and Therapy: Theory and Practice* (pp 13-28). Osijek, Croatia: Academy of Arts and Culture in Osijek
- Tillman, D. G. (2012). Educating for a culture of peace in refugee camps. *Childhood Education*, 77(6), 375-378.
- Vetere III, M. J., & Vetere, M. T. (2022). Teacher Candidates in the Age of Arts Integration: How Puppetry Can Inspire Creativity. In L. Kroflin. & M. Amsden (Eds.), *Applied Puppetry in Education, Development, and Therapy: Theory and Practice* (pp 65-84). Osijek, Croatia: Academy of Arts and Culture in Osijek

Ιστότοποι

- Alfakih, A. & Kabbara, K. (2018). *Puppet show teaches Syrian refugee kids their heritage*. Διαθέσιμο στο <https://www.unhcr.org/news/stories/2018/8/5b7d304a4/puppet-show-teaches-syrian-refugee-kids-heritage.html> (τελευταία πρόσβαση 20/10/2022)
- Eliassen, I. & Malichudis, S. (2020). *Europe's refugee regime pushes external borders to the limit*. Διαθέσιμο στο https://www.investigate-europe.eu/en/2020/europes-new-refugee-regime-pushing-external-borders-to-the-limit/?ie_s=ga&pk_campaign=en-minor-migrants&pk_source=google&pk_medium=cpc&gclid=CjwKCAjwh4ObBhAzEiwAHzZYU2xQiz8q3J9rpvuU3ZCp8AYeetWCb6sg0rC70ZAnRKZXIvdjdt_i4RoCmKAQAvD_BwE (τελευταία πρόσβαση 01/11/2022)
- Manan, K. (2022). *Κρατώντας την ελπίδα για τα παιδιά πρόσφυγες στην Ελλάδα ζωντανή*. Διαθέσιμο στο <https://www.unicef.org/greece/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%8E%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CF%80%CE%AF%CE%B4%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1-%CE%B6%CF%89%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AE> (τελευταία πρόσβαση 26/10/2022).
- UNHCR GREECE (2022) *Στατιστικά*. Διαθέσιμο στο <https://www.unhcr.org/gr/%cf%83%cf%84%ce%b1%cf%84%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ac> (τελευταία πρόσβαση 16/09/2022).
- UNICEF GREECE (2020). *Παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες*. Διαθέσιμο στο <https://www.unicef.org/greece/%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%82> (τελευταία πρόσβαση 29/10/2022)
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2001). *A practical guide to empowerment*. Διαθέσιμο στο

<http://www.unhcr.org/protection/women/3bbc24532/practical-guide-empowerment.html?query=empowerment> (τελευταία πρόσβαση 14/10/2022).

ΕΛΙΞ (2013). *Η ιστορία μας*. Διαθέσιμο στο <https://www.elix.org.gr/i-elix> (τελευταία πρόσβαση 22/09/2022).

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022). *Δομές Φιλοξενίας /Προσωρινής Υποδοχής*. Διαθέσιμο στο <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/domes/> (τελευταία πρόσβαση 14/06/2022)

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (2022). *Κ.Υ.Τ. & Κ.Ε.Δ.Ν. Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ.)*. Διαθέσιμο στο <https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/kyt-domes/> (τελευταία πρόσβαση 16/09/22).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

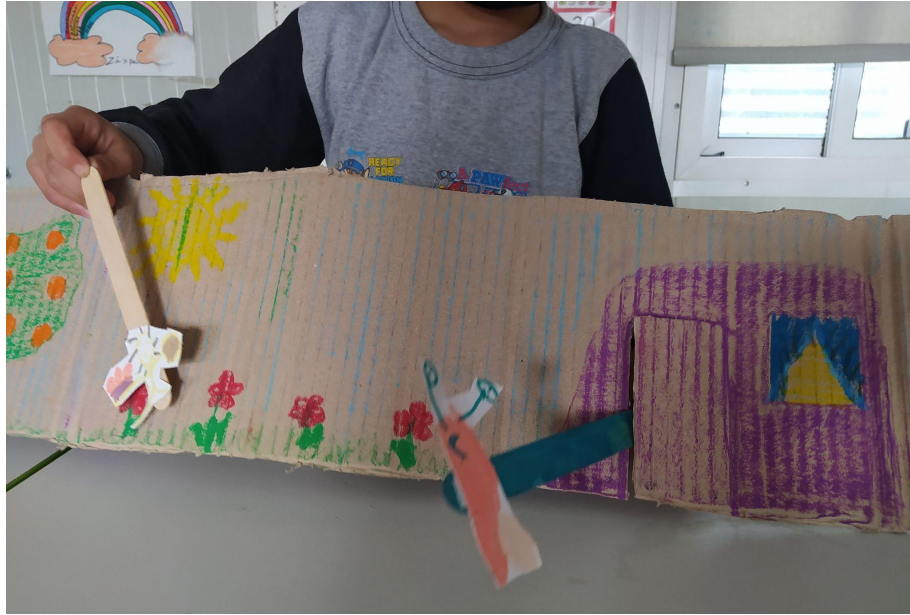
ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ.1. Φαντάσματα που χορεύουν στο κάστρο τους

Εικ.2 Το παιδί και το σαλιγκάρι. Δισδιάστατες χάρτινες κούκλες

Εικ. 3 Το παιδί και το σαλιγκάρι. Δισδιάστατες χάρτινες κούκλες

Εικ.4 Εμπυχώνοντας τις φιγούρες του θεάτρου σκιών που έφτιαξαν τα παιδιά

Εικ.5 Το πρόσωπο. Μάσκες από χαρτόκουτα

Εικ.6 Παρακολούθηση διαδραστικής κουκλοθεατρικής παράστασης

Εικ.7 Δημιουργία σκηνικού Μακαρόνια με κεφτεδάκια

Εικ.8 Μια χαρούμενη εφημεριδόκουκλα

**Εικ.9 Συζήτηση συμμετεχόντων για την καλύτερη διαμόρφωση των
κουκλών τους**

Εικ.10 Συνομιλώντας με τις γαντόκουκλες

Εικ.11 Ο Σ2 συγκεντρωμένος στη δημιουργία του δίνοντας έμπνευση στα υπόλοιπα παιδιά

Εικ.12 Συνεργασία με σκοπό τα μέλη να μουν σωστά και να εμφυχωθεί το πρόσωπο

Εικ.13 Επιμέλεια σκηνικού έπειτα από δίκαιο διαχωρισμό πεδίου εργασίας

Εικ.14 Αλληλεπιδρώντας πρώτη φορά με άλλα παιδιά μέσα από την γαντόκουκλα

Εικ.15 Ανταλλαγή ιδεών και υλικών

Εικ.16 Φτιάχνοντας κούκλες με καλούπι το σώμα μας

ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Αξιότιμε/η Κύριε/α

Ονομάζομαι Μάγια Μύριαμ Παπαγεωργίου και είμαι μεταπτυχιακή φοιτήτρια του τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και συγκεκριμένα του προγράμματος Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση. Ένα πρόγραμμα που δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί το θέατρο, και οι άλλες τέχνες, όχι μόνο για τη δημιουργία μιας παράστασης αλλά και σαν εργαλείο ψυχαγωγίας, χαλάρωσης, ενδυνάμωσης ομάδας, διαχείρισης συναισθημάτων, κοινωνικοποίησης κ.ά.

Τα τελευταία χρόνια εργάζομαι ως μουσικοπαιδαγωγός με παιδιά βρεφικής, προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας καθώς και ως θεατροπαιδαγωγός στα προγράμματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και πρόληψης της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης της δράσης Άγγιγμα και Όρια.

Η σχέση μου με το κουκλοθέατρο ξεκινάει από παιδί χρησιμοποιώντας το σαν παιχνίδι. Ως ενήλικη ξεκίνησα να παρακολουθώ εργαστήρια και ειδικεύσεις κατασκευής

και εμπύχωσης κουκλοθεάτρου. Έπειτα έγινε εργαλείο όχι μόνο για τα παραστατικά έργα όπου κατά καιρούς έχω παίξει, αλλά και για τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εμπυχώνω.

Κάνοντας την κατάλληλη βιβλιογραφική έρευνα και έπειτα από συζήτηση με τον επιβλέποντα καθηγητή μου Κώστα Μάγο, θα επιθυμούσαμε το θέμα της διπλωματικής μου έρευνας να είναι: «Το κουκλοθέατρο ως μέσο ανάπτυξης ήπιων δεξιοτήτων. Μια έρευνα δράσης σε παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες».

Παρακολουθώντας το έργο της ΕΛΙΞ και συγκεκριμένα το πρόγραμμα παροχής εξατομικευμένης, μη τυπικής εκπαίδευσης και ενισχυτικής διδασκαλίας σε πρόσφυγες και μετανάστες, μπορώ να διακρίνω πως θα ήταν ο ιδανικός φορέας συνεργασίας και υλοποίησης της διπλωματικής μου έρευνας.

Πρόκειται να είναι μία έρευνα δράσης, η οποία θα πραγματοποιηθεί με τη χρήση ποιοτικής έρευνας καθώς και άλλων ερευνητικών εργαλείων που θα παρουσιαστούν παρακάτω.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί ένας αριθμός δράσεων/παρεμβάσεων (τουλάχιστον 10 συναντήσεων) με όσο το επιτρέπουν οι συνθήκες, σταθερό αριθμό παιδιών (περίπου 10). Η έρευνα αφορά τα παιδιά που συμμετέχουν στο πρόγραμμα της Δομής Φιλοξενίας του Ελαιώνα.

Οι παρεμβάσεις είναι σχεδιασμένες για να πραγματοποιηθούν σε έναν κοινό χώρο για όλα τα παιδιά και θα έχουν διάρκεια 1-1.30 ώρα.

Η πρώτη παρέμβαση είναι πιλοτική και επί της ουσίας πρόκειται να γίνουν παιχνίδια γνωριμίας της ομάδας με την ερευνήτρια/εμπυχωτριά.

Τα ερευνητικά ερωτήματα θα αφορούν στο αν και με ποιο τρόπο το κουκλοθέατρο μπορεί να αποτελέσει μέσο ανάπτυξης ήπιων δεξιοτήτων (soft skills) των παιδιών.

Οι παρεμβάσεις θα έχουν ως βασικό άξονα την τέχνη του κουκλοθέατρο και τεχνικές απλών κατασκευών ενώ συμπληρωματικά θα χρησιμοποιηθούν τεχνικές ζεστάματος θεατρικού παιχνιδιού και αφήγησης παραμυθιών.

Ερευνητικό Μέρος

ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός των παρεμβάσεων είναι η ανάπτυξη ήπιων δεξιοτήτων των παιδιών προσφύγων και μεταναστών που διαμένουν στη δομή του Ελαιώνα μέσα από την τέχνη του κουκλοθέατρου. Κύριο ερευνητικό ερώτημα αποτελεί το αν και με ποιο τρόπο το κουκλοθέατρο μπορεί να αποτελέσει μέσο ανάπτυξης των ήπιων δεξιοτήτων όπως η ικανότητα συνεργασίας, η ενσυναίσθηση, η ευελιξία, η προσαρμοστικότητα, η διαχείριση χρόνου, θυμού, η οργάνωση και η επίλυση προβλήματος κ.ά.

Συγκεκριμένα οι Στόχοι των παρεμβάσεων σε σχέση με τα παιδιά είναι:

- Η ανάπτυξη της δημιουργικότητάς τους.
- Η δημιουργία δικών τους κουκλών με απλά υλικά.
- Η απόκτηση γνώσης για μία τέχνη/τεχνική με την οποία θα μπορούν να απασχολούνται δημιουργικά και πέρα από τις συναντήσεις μας.
- Η καλλιέργεια σεβασμού του ενός παιδιού/κουλτούρας ως προς το άλλο.
- Η καλλιέργεια ή/και βελτίωση ικανοτήτων επικοινωνίας και σύναψης διαπροσωπικών σχέσεων,
- Η αναγνώριση των συναισθημάτων, τόσο των δικών τους, όσο και των άλλων.
- Να μπορέσουν μέσα από την τέχνη του κουκλοθέατρου να μπορέσουν να εκφράζουν με μεγαλύτερη ευκολία τα συναισθήματα και τους προβληματισμούς τους.
- Η ανάπτυξη της ικανότητας συνεργασίας.
- Η δημιουργία δικής τους παράστασης ή παραστάσεων.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Για την πραγματοποίηση της έρευνας πρόκειται να πραγματοποιηθεί η μέθοδος της έρευνας δράσης με την χρήση ποιοτικής έρευνας και με ανάλυση ημιδομημένων συνεντεύξεων ανοιχτού τύπου που θα γίνουν με τα παιδιά σε μορφή χαλαρής συζήτησης ή/και με τη βοήθεια της κουκλοθεατρικής τέχνης. Συμπληρωματικά θα ήταν βοηθητικό για τα αποτελέσματα της έρευνας να πραγματοποιηθούν ημιδομημένες συνεντεύξεις με ανθρώπους που βρίσκονται στην καθημερινότητα των παιδιών όπως είναι οι παιδαγωγοί, φροντιστές ή/και οι κηδεμόνες τους. Πέρα από τις συνεντεύξεις πρόκειται να χρησιμοποιηθούν σαν εργαλεία η παρατήρηση, το ημερολόγιο και ο/η κριτικός φίλος/η. Η διάρκεια της κάθε παρέμβασης είναι 1-1,5 ώρα.

Συγκεκριμένα οι μέρες και οι ώρες της διεξαγωγής τους θα οριστούν έπειτα από συζήτηση με τους/τις υπεύθυνες του φορέα.

ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ

Οι δράσεις είναι χωρισμένες σε τρία βασικά μέρη:

A. Εισαγωγικές συναντήσεις με τη χρήση τεχνικών δραματικής και κουκλοθεατρικής τέχνης με στόχο την γνωριμία της ομάδας και την παρατήρησή της σε σχέση με το θέμα.

B. Συναντήσεις με βασικό άξονα την τέχνη και τις τεχνικές του κουκλοθεάτρου. Κατασκευή και εμπύχωση. Σε κάθε συνάντηση δημιουργούμε με τα παιδιά από την αρχή κουκλοθεατρικές φιγούρες. Τα υλικά τα οποία θα χρησιμοποιηθούν καθώς και τα βοηθητικά εργαλεία είναι απλά όπως ένα κλαδί και ένας σπάγκος, ένα μπαλόνι, μία κάλτσα, εφημερίδες, χαρτί, πανιά, χαρτοταινίες, κόλλες, ψαλίδια κ.ά. Στη συνέχεια εμπυχώνουμε τους ήρωες που έχουμε δημιουργήσει φτιάχνοντας τις δικές μας ιστορίες.

Γ. Πιθανή δημιουργία μικρής θεατρικής παράστασης ανοιχτή προς τα υπόλοιπα παιδιά της δομής.

ΓΙΑΤΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ

Η τέχνη του κουκλοθεάτρου είναι μία από τις παραστατικές τέχνες που αγαπούν τα παιδιά. Παρακολουθώντας ένα παιδί μια κουκλοθεατρική παράσταση ψυχαγωγείται, μπορεί να αποφορτιστεί και να εξηγήσει γεγονότα που συμβαίνουν γύρω του με ευκολότερο τρόπο. Η εφαρμογή τεχνικών του έχει ξεκινήσει να χρησιμοποιείται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα στην τυπική και μη εκπαίδευση. Η κούκλα χρησιμοποιείται ως μέσο, παρέχοντας στον εμπυχωτή αλλά και το θεατή την απαιτούμενη ασφάλεια και απόσταση. Δεν έχει πια ο ίδιος την ευθύνη να εκφράσει θυμό, οργή, το αίσθημα της τιμωρίας, ενοχές ή ακόμα και τα συναισθήματα που μπορεί να προκαλεί ο θάνατος, αλλά η κούκλα.

Δραματοποιώντας τους φόβους και προβλήματα, βιώνει το ίδιο άγχος αλλά ταυτόχρονα καταφέρνει να βρει τρόπους αντιμετώπισης και να φέρνει τα πράγματα σε μια ρεαλιστική βάση. Παράλληλα υπάρχει μία μοναδική επικοινωνιακή διαδικασία ανάμεσα στους εμπυχωτές της κούκλας καθώς μέσα από την απόκτηση ταυτότητας και το δεσμό τους με τις κούκλες, αλλά και την εμπλοκή τους στις ιστορίες, τα παιδιά μπορούν να νιώσουν τα αισθήματα των άλλων, να σέβονται εκείνους που διαφέρουν ή να υιοθετούν μια τρυφερή στάση, να είναι υποστηρικτικά και ευαίσθητά. Ακόμα και κατά τη διάρκεια της δημιουργίας των κούκλων τους τα παιδιά παίρνουν την ευθύνη για το πλάσμα που θα δημιουργήσουν διαλέγοντας για αυτό τα υλικά και το χαρακτήρα που θα της δώσουν.

Κατά τη διάρκεια της εμπύχωσης / δηλαδή την ώρα που φτιάχνουν τις μικρές τους παραστάσεις μπορεί να παρατηρηθεί ο χαρακτήρας, η ιδιοσυγκρασία και οι συμπεριφορές των κουκλών και κατ' επέκταση των ίδιων των παιδιών.

ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

Οι συναντήσεις/παρεμβάσεις θα πραγματοποιηθούν από την ερευνήτρια αφιλοκερδώς και η ομάδα θα διαμορφωθεί από την ομάδα παιδιών που έχει δώσει ο φορέας της ΕΛΙΞ τη συγκατάθεσή του για να συμμετέχουν στην έρευνα.

Σε περίπτωση καταγραφής κάποιου γεγονότος από τις δράσεις στην εργασία, θα χρησιμοποιηθούν ψευδώνυμα. Αν και η μεθοδολογία της έρευνας και ο σχεδιασμός των δράσεων απαιτούν ένα σταθερό δείγμα, σε περίπτωση που κάποιο παιδί δεν αισθάνεται άνετα με την συμμετοχή του στις δράσεις μπορεί να διακόψει.

Οι ώρες και οι ημέρες πραγματοποίησης των δράσεων θα οριστούν έπειτα από συζήτηση με τους υπεύθυνους. Καθώς το εργαλείο της παρούσας εργασίας πρόκειται να είναι η ημιδομημένη συνέντευξη, θα υπάρξουν κάποιες βασικές ερωτήσεις οι οποίες πρόκειται να σταλούν στο φορέα της ΕΛΙΞ εντός των επόμενων ημερών.

Για οποιαδήποτε αναδιαμόρφωση των ερωτήσεων και του ερωτηματολογίου είμαι ανοιχτή στις συμβουλές των υπευθύνων του κάθε τομέα. Υπάρχει το ενδεχόμενο ανάλογα με τις απαντήσεις του ερωτώμενου να υπάρξουν διευκρινιστικές ερωτήσεις.

Ευχαριστώ πολύ

Μάγια Μύριαμ Παπαγεωργίου

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

1. Πώς σε λένε;
2. Πόσο χρονών είσαι;
3. Από πού κατάγεσαι;
4. Πόσο καιρό είσαι εδώ;
5. Πώς περνάς την ώρα σου εδώ στο καμπ;
6. Μίλησέ μας για τα παιχνίδια που παίζεις εδώ
7. Με τι σου αρέσει να παίζεις πιο πολύ/ ποιο είναι το αγαπημένο σου παιχνίδι;
8. Έχεις φτιάξει εδώ στο καμπ κάποια κατασκευή με την οποία μπορείς να παίζεις μόνος/η σου ή με τα υπόλοιπα παιδιά;
9. Ξέρεις τι είναι το κουκλοθέατρο; Έχει τύχει να έχεις δει κουκλοθεατρο είτε από κοντά είτε μέσω διαδικτύου;
10. Έχεις φίλους εδώ στο καμπ; Πώς τους γνώρισες; Πώς τους λένε;
11. Τι σου αρέσει να παίζεις μαζί τους; Πώς σου αρέσει να περνάτε την ώρα σας;
12. Εάν είχες κάποιον φίλο και δεν μιλούσατε την ίδια γλώσσα, πώς θα καταλαβαίνατε ο ένας τον άλλον;

ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

1. Πώς ήρθες στο εργαστήριο;
2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)
3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα; Αν ναι, ποιο και γιατί;
4. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που δεν σου άρεσε;
5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους «συμμαθητές» σου και αισθάνθηκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;
6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;
7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;
8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;

9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;
10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Πριν τις παρεμβάσεις

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΛΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΕΙ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11. ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
Σ1	Παίζω με τους φίλους μου	Μου αρέσει να παίζω με τους φίλους μου.	1. Διάφορα παιχνίδια με μπάλα	-	.Όχι δεν έχω δει.. (όταν της δείξαμε κουκλοθέατρο που χρησιμοποιείται στην εκπαίδευση/ γαντόκουκλες) Α! Έχω δει και έχω παίξει εδώ στην ΕΛΙΞ.	Ναι (Φάντιγια, Αρεζού)	Ε διάφορα παιχνίδια με την μπάλα	Είναι μόνο από το Αφγανιστάν
Σ2	Παίζω πολλά παιχνίδια αλλά κυρίως είμαι σπίτι ή κάνοντας τίποτα ή παίζοντας με τις αδελφές μου	Με τις κούκλες μπάρμπι.	Η Ραπουντζελ	Ναι έχω φτιάξει με διάφορα υλικά	Ναι έχω δει αλλά δεν θυμάμαι που. Στο κινητό μάλλον	Ναι έχω (Νιλουφάρ, Αρεζού..)	Κάποιοι είναι στη μέση και κάποιοι στην άκρη και πρέπει να πετάξεις την μπάλα σε αυτούς που είναι στη μέση και πρέπει να την αποφεύγουν και Κρυφτό	Στα Αγγλικά ή στα Ελληνικά -Σου αρέσει να έρχεσαι στο εργαστήριο; Ναι!
Σ3	Παίζουμε, κάνουμε ποδήλατο	Παίζουμε κρυφτό	Μου αρέσει να ζωγραφίζω (όντως ζωγραφίζεις πολύ ωραία)	Δεν έχω φτιάξει κάποια κουκλα ποτέ ξανα. Αλλά γενικά έχω κάνει διάφορα με χαρτί.	Όχι ούτε Θέατρο σκιών δεν είχα δει ποτέ -Έχεις παίξει ποτέ με σκιάς στον τοίχο;	.ε έχω	Κρυφτό	Είναι μόνο από το Αφγανιστάν

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΑΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΕΙ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11.ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
					όχι! -Έχεις δει ποτέ γαντόκουκλες σαν αυτές εδώ; Ναι, στο κινητό.			
Σ4	Δεν κάνω κάτι	Δεν κάνω τίποτα -Σου αρέσει να ζωγραφίζεις; Ναι! (και ζωγραφίζει μάλιστα πάρα πολύ καλά)	-	Διάφορα από χαρτί! Κούκλα μόνο μαζί.	Στο κινητό μόνο γαντόκουκλες (καθώς είναι αδέρφια με την Μοχάντεσα ούτε εκείνος είχε δει θέατρο σκιών. Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης, είχα πάρει γαντόκουκλες που του είχα δώσει και έπαιζε πολύ χαρούμενα)	Όχι (ο Μαρντί είναι ένα ιδιαίτερο παιδί που δεν θέλει να μιλάει και δεν έχει σχέσεις σχεδόν ούτε με τις αδελφές του. Προσωπικά έπρεπε να μου το πουν από την ΕΛΙΞ πως τα δύο αυτά παιδιά είναι αδέρφια)	-	-
Σ5	Όταν βαριέμαι βγαίνω έξω, Μου αρέσει να ποτίζω τα λουλούδια στις γλάστρες.	Όταν είμαι μόνη μου, μπαίνω στο γιουτιούμπ και βλέπω ασκήσεις γυμναστικής. Μαζί με την αδελφή μου παίζουμε μαμά και παιδί Αρεζού 5-Η Άννα Γιατί η Άννα είναι μόνη της είναι καλό κοριτσάκι.	Μου αρέσει να παίζω μήλα, κρυφτό, κρυφτοκυννηγητό. Όταν έχουμε διάλειμμα στο σχολείο παίζω όλα αυτά. Με την Φραντζέσκα, τη Σοφία, το Μάρκο (παιδιά που τυχαίνει να γνωρίζω καλά προσωπικά και είναι συμμαθητές στο σχολείο)	Μου αρέσει να βλέπω στο γιουτιούμπ πως να ζωγραφίζω, γιατί δεν ξέρω πως να ζωγραφίζω	Στο σχολείο ζωγραφίζουμε μάσκες και τις βάζουμε στα χέρια και παίζουμε. Μου αρέσει πάρα πολύ ο Μπομπ Σφουγγαράκης και εγώ στο σχολείο είχα φτιάξει μια φορά με το σφουγγάρι. Τώρα είναι στο σχολείο(Αρεζού) Μια φορά που η Σοφία ήταν μόνη της	Έχω πολλούς φίλους, αλλά μερικές φορές η μαμά μου δεν με αφήνει να μένω έξω μέχρι αργά	Με τους φίλους μου παίζουμε διάφορα παιχνίδια αλλά πριν βραδιάσει πάμε σπίτι. Δεν μπορούμε να παίζουμε έξω το βράδυ. Πολλές φορές καλώ τα παιδιά στο σπίτι και τους μαθαίνω πως να κάνουν γυμναστική	

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΑΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΗ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11.ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
		Έχει ωραία λαμπερά και μακριά μαλλιά Αν η γη σκιστεί η Έλσα μπορεί να φτιάξει πάγο και να το φτιάξει	Και στο καμπ τα ίδια. Όταν είμαι μόνη μου παίζω με το κινητό		(κορίτσι που ξέρω προσωπικά) Πήγα δίπλα της και ζωγραφίζαμε παρέα			
Σ6	Δεν ξέρω.. παίζω	Παίζω με τις φίλες μου. Μόνη μου με το κινητό 5&6 -Παίζετε με κούκλες; Κάποιες φορές ναι -Ποια είναι η αγαπημένη σας; Η Άννα μπορεί να σκίσει τη γη (Σαρίνα 6)	Την κάλυπτε η αδελφή της η Αρεζού αρκετά , αλλά της αρέσει από ότι κατάλαβα και από συνέντευξη φίλης της που ήταν παρούσα το παιχνίδι ρόλων.	(απαντάει η αδελφή της) Επειδή η Σαρίνα δεν ξέρει να ζωγραφίζει τη βοηθάω να μάθει και ζωγραφίζουμε μαζί.	Δεν έχω δει από κοντά , αλλά όταν τρώμε το παγωτό παίρνουμε το ξυλάκι και το χαρτί και τα ζωγραφίζουμε και φτιάχνουμε κουκλάκια.	Ναι, Ζάχρα	Εεε Παιχνίδια	Έχω μια φίλη, δεν θυμάμαι το όνομά της. Αραβικά μιλάει και με ελληνικά μιλάμε. Μόνο στο σχολείο όλοι μου οι φίλοι είναι από την Ελλάδα και μιλάμε ελληνικά. Αν μερικές φορές δεν μπορεί η Σαρίνα(μικρή αδελφή) να μιλήσει στα ελληνικά την βοηθάω εγώ.
Σ7	Παίζω με τους φίλους μου	Μου αρέσει να παίζω με το μπάρμπι αλλά δεν έχω μπάρμπι μόνο ένα έχω. Αυτό έχουν δέκα μπάρμπι (Η Σαρίνα-5 που ήταν μαζί μας)	Μου αρέσει να παίζω και μπάλα μπάσκετ	Σου αρέσει να ζωγραφίζεις; Ναι αλλά μπαμπα μου, μου λέει όχι δε θέλει να ζωγραφίζει κανείς. Συνέχισε στα φαρσί καθώς μου απαντούσε στα ελληνικά και ο διερμηνέας μου μετέφρασε πως ο	Όχι, -Ούτε στο κινητό ούτε από κοντά; -Το κινητό μόνο έτσι (δείχνοντας μακρινή απόσταση) δεν βάζουμε κοντά το κινητό!	Σαρίνα η Αρεζού, η Σιταίς άλλη Σαρίνα, εμένα είναι φάμιλι	Με το φίλο μου αρέσει να παίζω παιχνίδια. Κούκλες και μπάρμπι	έχω 4 φίλους από το Ιράν - τι γλώσσα μιλάνε τα παιδιά αυτά; - Φαρσί Άμα βρεις κάποιο παιδί από άλλη χώρα πως θα μιλήσετε; -Δεν έχω φίλους από άλλη χώρα μόνο 4

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΑΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΕΙ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11. ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
				πατέρας της δεν την αφήνει να διαβάζει ο πατέρας της την μαλώνει. Την ρωτήσα αν λέει αλήθεια και ισχυρίστηκε πως ναι. (ωστόσο είναι ένα παιδί που δείχνει να έχει επαφή με τα υλικά των χειροτεχνιών. Ίσως από το δημοτικό σχολείο) -Σου αρέσει να φτιάχνεις πράγματα με τα χέρια; -Μου αρέσει να φτιάχνω παππετζ -Έχεις ξανακάνει και πιο παλιά; Όχι ποτέ.				μιλάς πολύ κα ελληνικά, πας και σχολείο έξω; Ναι –που; Γ3 Θα ήθελες στο σπίτι να κάνεις και άλλες κατασκευές; ναι Τί σου αρέσει να ζωγραφίζεις πιο πολύ; μαθηματικά τι άλλο; -όχι
Σ8	Ασχολούμαι με το τάμπλετ, παίζω με το τάμπλετ, διαβάζω με το τάμπλετ τα βράδια κάνω ον λάνιν μαθήματα Αγγλικών. Παίζω με την αδελφή μου και τους γείτονες.	Τον περισσότερο καιρό παίζω μόνη μου αλλά λόγω της μικρής μου αδελφής παίζω και με εκείνη.	Μου αρέσει να παίζω λέγκο το πιο αγαπημένο μου είναι η Μπάρμπι -Σου αρέσει να παίζεις με κούκλες; έχεις αγαπημένη; Ναι αλλά δεν έχω αγαπημένη.	Είχες φτιάξει ποτέ πριν κάποιου τύπου κούκλα; Ναι, Σου αρέσει να κάνεις κατασκευές; Ναι αλλά δεν με ενδιαφέρει τόσο Με χαρτί έχω φτιάξει κάποιου τύπου κούκλα	Είχα δει στην τηλεόραση στο Ιραν, περίπου σαν του Μάπετ Σόου (που της έδειξα προηγουμένως σε βίντεο)	Ναι. Η Φάντιγια	Κρυφτό, κρυφτοκυνηγητό	Έχω φίλους στο σχολείο και για να επικοινωνήσω μιλάμε Ελληνικά, ή είναι ένα παιδί στην τάξη από το Αφγανιστάν που ξέρει Ελληνικά και την βοηθάει. Πώς το λένε; - δεν θυμάμαι όλο το ξεχνάω

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΑΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΗ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11.ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
								-Τι σου αρέσει να παίζεις με τους έλληνες φίλους σου; στο σχολείο έχουμε μόνο 3 διαλείμματα και σε αυτά μόνο τρώμε, δεν έχουμε χρόνο. Σου άρεσε σήμερα; ναι
Σ9	Παίζω με τους φίλους μου, διαβάζω, στο σπίτι κάνω τα μαθήματά μου, ο μπαμπάς μου δουλεύει και για αυτό βοηθάω τη μαμά μου	Δεν παίζω κάτι δύσκολο. Μου αρέσει να παίζω κρυφτό, κούνια, με το σπίνερ, παιχνίδια ρόλου. Μερικές φορές πάμε στα σπίτια των φίλενάδων και μιλάμε για τα μαθήματα, για βιβλία.	Όπως είπα πριν κρυφτό, να τρέχω, να παίζω με τη σβούρα, Παίζω ρόλους, κάποιος είναι πωλητής κάποιος αγοραστής, να φτιάχνω κούκλες..	-Άρα σε σχέση με αυτό που είπες πριν έχεις ξαναφτιάξει κούκλα; Όχι δεν έχω υλικά να φτιάξω κούκλα, μόνο με οτι βρω στο σπίτι. Όπως με το σλάιμ. Όταν η μαμά μου μου δίνει λίγα χρήματα πάω και παίρνω σλάιμ.	Όχι δεν έχω δει ποτέ κουκλοθέατρο, - Ούτε κάτι σαν αυτό;(μάπετ σόου) Ναι έχω ξαναδεί, στο Ιράν στην τηλεόραση.	Τη Φάντιγια. Είναι η μόνη μου φίλη εδώ στο καμπ.Εδώ στο καμπ δεν έχω πολλούς . αλλά και έχω φίλους που μένουν σε άλλες πόλεις. Είχα και άλλους φίλους εδώ αλλά μεταφέρθηκαν σε άλλο καμπ. Τους γνώρισα εδώ στο καμπ στα μαθήματα	Κρυφτό, κυνηγητό, παιχνίδια ρόλων	Έχω φίλους που μιλάνε μόνο Φαρσί, είτε από το Ιράν είτε από το Αφγανιστάν. Έχω μια φίλη που δεν θυμάμαι αν είναι από το Ιράν ή το Ιράκ , οι γονείς μιλάνε αραβικά αλλά εκείνη μιλάει λίγο φαρσί . Εάν οι φίλοι δεν ξέρουν φαρσί ή αγγλικά ή ελληνικά θα παίζουμε χρησιμοποιώντας απλά κινήσεις των χεριών .
Σ10	Παίζω.. κρυφτό παίζω με την Φάτιμα κρυφτοκυνηγητό	Μου αρέσει να κάνω πατίνια, ρόλερς, τίποτα άλλο	Τα πατίνια	Καράβι ,στο σπίτι, με χαρτί.	Όχι	Την Φάτι(μα), τη Μαρζιέ. Την Φάτι την ξέρω από το καμπ της Μόρια	Σου είπα πριυν! (η ερώτηση απαντήθηκε πριν προλάβει ο διερμηνέας να της	Έχω 2 φίλους, από την Ολλανδία (ενήλικες), παιδιά όχι. Εάν δεν ξέρουν φαρσί, τα αγγλικά της μαμάς

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΑΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΗ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11.ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
		-Με τα άλλα παιδιά; -Όχι, μόνο με την Φάτι.. (σε αυτό το σημείο είδε το άλλο κορίτσι που έτυχε και της βρήκα μαζί την ίδια στιγμή και αποφασίσαμε να γίνει η συνέντευξη ταυτόχρονα και επειδή ντράπηκε λίγο είτε πως παίζει και λίγο μαζί της)					την μεταφέρει, που θα πει πως καταλαβαίνει αρκετά αγγλικά) -Για πες πάλι! - Με τη Φατιμά πατίνα	μου είναι πάρα πολύ καλά. Εάν είμαι μόνη μου δεν θα παίζω
Σ11	Πλένω τα πιάτα, παίζω με τη φίλο μου, γενικά μπορώ να παίζω μέχρι τις 3.	Να χτυπάω (χαχαχα) μου αρέσει το παιχνίδι ζόμπι. Τη νύχτα, κατά τις 10 ας πούμε, πάμε στο γήπεδο και παίζουμε ζόμπι. -Πολλά παιδιά; -Η Φάτιμα, Η Φάντιγια, η Ζατη και η Αρεζου. -Και κάτι που σου αρέσει να παίζεις μόνη σου; όχι	Να χτυπάω... -Και στα αλήθεια; - Οι κούκλες που φτιάχνουμε εκεί.	Με ξύλο έχω φτιάξει μια κούκλα.. και με βαμβάκερο ύφασμα.. ένα κρεμαστό. Μπορώ να το φέρω την επόμενη φορά.	Αυτό που βάζεις το χέρι σου σε γάντι.. και το κουνάς,.. είχα μια τέτοια αλλά την έχασα. Είχα δει και παράσταση στο κινητό	Ασαλ, Φατιμέ, Μαιντέ,Μοχαντεσα. Από τη Μόρια τους ξέρω και εγώ	Μου αρέσει να παίζω Παιχνίδι ρόλων . μαμά –μπαμπά και τέτοια	Έχω 1 αραβόφωνο. Εάν δεν ξέρουν φαρσί, θα μιλάω αλαμπουρνέζικα .ή με αγγλικά

	5. ΠΩΣ ΠΕΡΝΑΣ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΟΥ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ;	6. ΜΙΑΗΣΕ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΕΙΣ ΕΔΩ	7. ΜΕ ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΠΙΟ ΠΟΛΥ/ ΠΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΣΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙ;	8. ΈΧΕΙΣ ΦΤΙΑΞΕΙ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΟΝΟΣ/Η ΣΟΥ Η ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΠΑΙΔΙΑ;	9. ΞΕΡΕΙΣ ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ; ΕΧΕΙ ΤΥΧΕΙ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΔΕΙ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΚΟΝΤΑ ΕΙΤΕ ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ;	10. ΈΧΕΙΣ ΦΙΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΟ ΚΑΜΠ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΓΝΩΡΙΣΕΣ; ΠΩΣ ΤΟΥΣ ΛΕΝΕ;	11. ΤΙ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΑΙΖΕΙΣ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ; ΠΩΣ ΣΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΠΕΡΝΑΤΕ ΤΗΝ ΩΡΑ ΣΑΣ;	12. ΕΑΝ ΕΙΧΕΣ ΚΑΠΟΙΟ ΦΙΛΟ ΚΑΙ ΔΕΝ ΜΙΛΟΥΣΑΤΕ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ, ΠΩΣ ΘΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΤΕ Ο ΕΝΑΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ;
		-Με καμιά κούκλα; -Ναι με καμιά μπάρμπι						
Σ12	Στο κινητό. Μου αρέσει να βλέπω καρτούν στο youtube.	με τη μπάρμπι (ωστόσο αυτό το κορίτσι κατά τη διάρκεια των επισκέψεων μου στη δομή ήταν πάντα με άλλα παιδιά)	κρυφτό	Έχω φτιάξει διάφορες κούκλες με πολύχρωμα χαρτιά	Όχι -Όποτε η πρώτη φορά που είδες κουκλοθέατρο πέρα από το εργαστήριο μας ποια ήταν; -Με τη Στεφανία που ήρθε και μας έπαιξε -Τι σου άρεσε πιο πολύ; -Αυτό με τα τις κλωστές. Ο παππούς	. Φάντιγα από την τάξη, τη Μαρντιέ από παλιά και την Αρεζού από εδώ -Πας και έξω σχολείο; -Έχεις και εκεί φίλους;	Κρυφτό	-Εάν θες να κάνεις παρέα με κάποιο παιδί από την Αφρική, τι γλώσσα θα μιλήσετε; -Αγγλικά! -Και αν δεν ξέρει ούτε αγγλικά αλλά θέλει ένα παιδί να παίξει μαζί σου; -Θα δοκιμάσω στα αγγλικά

Σημειώσεις ημερολογίου

7. Όπως φάνηκε και στις απαντήσεις στις ερωτήσεις των συνεντεύξεων που αφορούσαν τις δραστηριότητες και τα παιχνίδια με τα οποία περνούν την ώρα τους στη δομή τα περισσότερα παιδιά κάνουν δραστηριότητες που συνάδουν με την ηλικία τους. Περνούν την ώρα τους παίζοντας κυρίως με τα άλλα παιδιά, επιλέγοντας ομαδικές δραστηριότητες όπως να παιχνίδια φαντασίας με κούκλες, παιχνίδια εξωτερικού χώρου (κρυφτό, κυνηγητό) παιχνίδια ρόλου, βλέποντας πως ακόμα και στο πιο σκληρό περιβάλλον τα παιδιά έχουν την ανάγκη να κοινωνικοποιηθούν μέσα από το παιχνίδι. ενώ δεν λείπουν και τα παιχνίδια στο κινητό.

8. Τα περισσότερα που έχουν κατασκευάσει κάτι είναι με χαρτί
10. Τα περισσότερα παιδιά έχουν φίλους από τη δομή, κάποια διατηρούν φιλίες με παιδιά που ήταν μαζί τους σε προηγούμενες δομές και κέντρα κράτησης, ενώ υπάρχει ένα παιδί το οποίο δεν έχει φίλους
12. Η ερώτηση αυτή τα δυσκόλεψε αρκετά, προτιμούν να συναναστρέφονται με άτομα που μιλούν την ίδια γλώσσα με εκείνα, παρότι ζουν σε μια δομή με ανθρώπους ενήλικες και παιδιά που μιλούν διαφορετικές γλώσσες.

Μετά τις παρεμβάσεις

	1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθάνθηκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
Σ2	<p>Η Σ1. Μου είπε πως υπάρχει ένα εργαστήριο κουκλοθεάτρου και μου είπε να έρθω να δω που παίζουμε με κούκλες, και μετά ήρθα</p>	<p>Τα μακαρόνια! (κατασκευή που σκέφτηκαν μόνοι τους την ημέρα που φτιάξαμε κούκλες με σφουγγάρια και κουτάλια) -Και από τις κούκλες; -Αυτό που είχε ένα σπιτάκι και ένα δέντρο -Το θέατρο σκιών; -Ήτανε κουτιά και είχαν για στολίδι ένα δέντρο Αυτό (δείχνοντας της φωτογραφία από την ημέρα που φτιάξαμε με κουτιά παπουτσιών θέατρο σκιών) -Ναι!</p>	<p>2. Όλα αυτά που κάναμε. Πιο πολύ όταν κάναμε την μεγάλη κούκλα (που σχεδιάσαμε τα σώματά μας σε χαρτί οντουλέ)</p>	<p>Ναι, ε δεν θυμάμαι ποια ακριβώς μέρα</p>	<p>Η κατασκευή της μεγάλης κούκλας -Επαιξες με κάποιο παιδί που δεν είχες ξαναπαίξει πριν; -Με την π3 Μοχάντεσα</p>	<p>Ναι, έδειξα την μεγάλη κούκλα και τις καλτσόκουκλες στο θείο μου, τη θεία μου, στη μαμά μου και στους φίλους μου. -Τους άρεσαν; -Ναι, ο θείος μου μου είπε πως πρέπει να κρεμάσω τη μεγάλη κούκλα στον τοίχο! (σημ. Τα παιδιά είχαν να δείξουν περίφανα ενα δημιουργία τους)</p>	<p>Ναι! Η κούκλα με τα ξυλάκια επειδή μπερδεύονταν τα σχοινιά Κάτι άλλο; -Ναι, κάτι άλλο θα με δυσκόλεψε αλλά δεν θυμάμαι τώρα τι</p>	<p>Πιο πριν δεν μπορούσα να κόψω σε κάποια κατασκευή κυρίως ποιο σκληρή με το ψαλίδι αλλά τώρα μπορώ πολύ καλύτερα! -Ποια είναι η αγαπημένη σου ανάμνηση από το εργαστήριο. -Οι σκιές</p>	<p>2(Για εκείνη αυτή η ερώτηση απαντήθηκε κατά τη διάρκεια των παρεμβάσεων καθώς έφερε όλες της τις φίλες ωστόσο η απάντησή της είναι η παρακάτω) -Όλοι είναι στο εργαστήριο! (Γέλια) -Και σε ευχαριστώ πολύ που έφερες όλες σου τις φίλες και είχαμε την ευκαιρία να φτιάξουμε τόσο ωραία ομάδα -Ήταν και η Μίτρα(κορίτσι που ήρθε μόνο μια φορά) αλλά πήγε στη Γαλλία</p>

	1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
									-Για ποιό λόγο είπες στους φίλους σου να έρθουν; - Γιατί ήθελα να είμαστε όλοι μαζί και να περνάμε ωραία! -Τί ακριβώς τους είπες για να έρθουν στο εργαστήριο; Ας πουμε στην Αρεζού που ήταν η πρώτη που της είπα, είπα έλα είναι ωραία, διασκεδάζουμε ε και ήρθε. -Θες εσύ να με ρωτήσεις κάτι; -Όχι
Σ11	Η Φάντια και η Αρεζού μου είπαν -Τί σου είπαν; -Είπαν εδώ παίζουμε και φτιάχνουμε κούκλες	Όλες -Και πιο πολύ; - Η ζωγραφική! -Από τις κατασκευές/κούκλες; -Τα φαντασματάκια	Το παιχνίδι που χορεύαμε και πηδούσαμε τότε με τα φαντασματάκια	Οι μεγάλες κούκλες	Ήμουν κοντά έτσι και αλλιώς με τα άλλα παιδιά. Αλλά ναι με τη π3Μοχάνααντεσα και τον αδελφό της.	Τα έδειξα στους φίλους μου και στους γονείς μου. Και μου είπαν μπράβο.	Με δυσκόλεψε κάποια στιγμή στη κατασκευή της μεγάλης κούκλας (από χαρτί)	Μου άρεσαν πολύ τα ανθρωπάκια από εφημερίδα -Κάτι άλλο πέρα από τις κούκλες	Θα του έλεγα πως είμαστε δραστήριοι και περνάμε ωραία , θα έλεγα ελάτε να παίξουμε

	1. Πώς ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
	-Και σου άρεσε αυτή η ιδέα; -Ναι!				-Με τη Μοχαντεσα είχες ξαναπαίξει ποτέ; -Όχι		-Πώς βρήκες τη λύση; -Ε απλά προσπάθησα και τα κατάφερα	πιστεύεις πως έμαθες κάτι; -Ε ότι έμαθα να φτιάχνω κάτι μόνη μου –Για παράδειγμα -Ε έμαθα να φτιάχνω κούκλες	και να διασκεδάσουμε!! -Ποια ήταν η αγαπημένη σου μέρα -Τότε με τα φαντασματάκια -Θες εσύ να με ρωτήσεις κάτι; -Όχι -Πήρες ιδέες για να φτιάχνεις μόνη σου πράγματα; -Όχι
Σ5	Πώς ήρθες σε αυτό το εργαστήριο; -Επαιζα με τη Φάντιγια και μου είπε για το εργαστήριο -Τί ακριβώς σου είπε; -Πως στο εργαστήριο θα παίζουμε με κούκλες και πως ξεκινάει στις 2 Μου άρεσαν τα φαντασματάκια και τα ανθρωπάκια από εφημερίδα!	Το θέατρο σκιών και τα φαντασματάκια και οι κάλτσες και τα ανθρωπάκια από εφημερίδα! Το αγαπημένο η ημέρα που μία κοπέλα ήρθε μια κοπέλα και ζωγράφιζε με μια κούκλα	Σήμερα ήταν η πιο ωραία μέρα γιατί παίζαμε με τα φαντασματάκια και ήταν ωραία.	Πιστεύω πως η ομάδα ήταν η καλύτερη	Όχι με κάποια συγκεκριμένα με όλες. Με το π3 Μοχάντεσα δεν είμασταν φίλες αλλά τώρα εδώ παίζαμε. Τα Σάββατα ή τις γιορτές που δεν έχουμε σχολείο και παίρνουμε λίγα χρήματα από τους γονείς πάμε έξω (από το καμπ) να	Ότι φτιάξαμε εδώ το πήρα στο σχολείο το μεγάλο να το δείξω στους συμμαθητές μου και έτσι είπαν να φέρουν υλικά όλοι για να τα φτιάξουμε όλοι μαζί. Πήρα το θέατρο σκιών και όλοι ήθελαν να το	Να παίζεις με τα φαντασματάκια γιατί δεν ήξερα πώς να τα παίζω. Αλλά τώρα έμαθα και μπορώ να φτιάχνω μόνη μου στο σπίτι. Έμαθα επίσης να φτιάχνω ουράνια τόξα με	Είχα δει τα φαντασματάκια στο tik tok αλλά δεν είχα τα υλικά να τα φτιάξω αλλά όταν ήρθα εδώ στο εργαστήριο, είδα πως έχουμε όλα τα υλικά και έμαθα να τα φτιάχνω.	Ναι, γιατί εδώ όλοι απασχολούμαστε με ωραία πράγματα, και για να μην είναι η κυρία Μάγια μόνη της! -Θα ήθελες εσύ να με ρωτήσεις κάτι; -Ναι, πώς βρήκες ή έμαθες όλες αυτές τις κατασκευές; -Στο γιουτιούμπ;

	<p>1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)</p>	<p>2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)</p>	<p>3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;</p>	<p>5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;</p>	<p>6. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;</p>	<p>7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;</p>	<p>8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;</p>	<p>9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κουκλές πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;</p>	<p>10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήρι; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;</p>
					<p>πάρουμε έτσι κάτι και πάμε όλοι οι φίλοι έξω από το Υπουργείο (ένα κοντέινερ του Υπουργείου που γίνονται μαθήματα και έξω από αυτό υπάρχει μια αλάνα κατάλληλη για παιχνίδι) και μαζευόμαστε και παίζουμε και μοιραζόμαστε φαγητό</p>	<p>παίζουν και είπα να φέρουν υλικά για να το φτιάξουμε μαζί. (λογικά υπερβολές για να εντυπωσιάσει)</p>	<p>χαρτί και χρώματα στο σπίτι. -πήρες ιδέες για να κάνεις και άλλα πράγματα μόνη σου δηλαδή; -Ναι!</p>	<p>-Άρα τα είχες δει από παλιά τα φαντασματάκια; -Όσοι τα φαντασματάκια για το θέατρο σκιών μιλάω -Αλλά έμαθες και κάτι πέρα από το κουκλοθέατρο; -Μαθήμα -Δηλαδή πως κάναμε μάθημα; -ναι</p>	<p>-Όπως έγω είμαι η δική σου δασκάλα και σου μαθαίνω όλα αυτά, έτσι έχω και εγώ άλλους δασκάλους που μου έχουν μάθει ή μου μαθαίνουν όλες αυτές τις κατασκευές. -Οπότε και εγώ όταν μεγαλώσω θα μάθω και εγώ από κάποιον δάσκαλο, και θα διδάξω και εγώ άλλους ανθρώπους! Πριν έρθω στην Ελλάδα, πίστευα πως τα πράγματα θα είναι όπως στο νηπιαγωγείο μου στο Ιράν σε σχέση με τα πράγματα στην παιδεία και γενικά. Όμως από όταν ήρθα στην Ελλάδα κάνω</p>

	1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
									<p>διάφορες δραστηριότητες, γραφτικά στο σχολείο, πηγαίνω στο σχολείο. Κάνω όλα αυτά τα μαθήματα που μου αρέσουν! Όταν πήγα στο σχολείο η δασκάλα με σύστησε με τη Σοφία, τη Φραντζέσκα το Μάρκο την Κωσταντίνα .. τους είπε να είναι καλοί να μην τσακόνονται και στα διαλείμματα είμαι με τα παιδιά της τάξης, εάν είμαι μόνη μου με κάνουν παρέα.</p>

	1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
Σ3	Η Ζάχρα μου είπε για το εργαστήριο. Μου είπε πως θα έχει κουκλοθεατρικό εργαστήριο έλα. Και είπα εντάξει. -Σου άρεσε; -Ναι!	Σήμερα, το θέατρο σκιών και τα φαντασματάκια	-Πήρες μετά τις κάλτσες της μαμάς σου και επαιξες κουκλοθέατρο; - (Γελώντας) Όχι	Με τα φαντασματάκια	Με τις κάλτσες και τα φαντασματάκια έπαιξα και με άλλα παιδιά (που όντως σε εκείνες τις παρεμβάσεις το συγκεκριμένο παιδί αλληλεπίδρασε περισσότερο με τα άλλα	Στη μαμά μου αλλά δεν είπε κάτι.	Όχι δεν ήταν δύσκολα	Έμαθα πώς να κατασκευάζω	Θα το πρότεινα, θα έλεγα έχει κουκλοθέατρο και να έρθουν να δουν. -Γιατί να έρθουν; -Γιατί παίζουμε με κούκλες και κάνουμε κατασκευές. -Πιστεύεις πως το εργαστήριο άρεσε στον αδελφό σου; -Ναι -Πιστεύεις πως τον βοήθησε να εκφραστεί καλύτερα; -Δεν ξέρω -Θα παίζετε με τον αδελφό σου με όλα αυτά που φτιάξατε; -Όχι -Εάν έρθει να σου ζητήσει να παίξετε; -Ναι -Θα ήθελες να με ρωτήσεις κάτι; -Όχι

	1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
Σ12	Είμασταν με τη Φάντιγια και πήγαινα σε ένα άλλο μάθημα στο Υπουργείο (χώρος του υπουργείου που γίνονται μαθήματα) και μου είπε να έρθω σε αυτό το εργαστήριο	Όλες. Συγκεκριμένα την πρώτη φορά με τη μεγάλη κούκλα	Τα φαντασματάκια	Αυτή με τις μεγάλες κούκλες	Οι μεγάλες κούκλες στην αρχή (και απο τα βίντ. φαίνεται να απολαμβάνει την κατασκευή αυτή)	Οι δικοί μου μου είπαν μπράβο που πάω στο εργαστήριο	Δε με δυσκόλεψε κάτι	Όχι κατι άλλο	Θα έλεγα να έρθουν να συμμετέχουν στο τμήμα για να περάσουμε όλοι μαζί ωραία.
Σ4	(Όπως σε όλα τα παιδιά έτσι και ο Μαρντί είδε όλες τις φωτογραφίες από το κινητό για να θυμηθεί πολύ μεγάλη δυσκολία επικοινωνίας και συγκέντρωσης)	(Χωρίς λεκτική επικοινωνία δείχνοντας στο κινητό και βγάζοντας μια κραυγή) Τα φαντασματάκια. -Τι σου άρεσε πιο πολύ να ζωγραφίζεις, να κολλάς ή να κόβεις; Να κολλάω	Τα φαντασματάκια		-Γνώρισες/έπαιξες με άλλα παιδιά; -Ναι -Ποια; - Χαλίλ (ένα αγόρι που είχε έρθει μόνο στο πρώτο εργαστήριο)	Όχι όχι όχι όχι όχι -Πού είναι οι κατασκευές που έφτιαξες; -Τις πέταξα (με πονηρό ύφος)	Τίποτα	Όχι Έχω δει πως είσαι πολύ ταλαντούχος στο να φτιάχνεις κατασκευές και ζωγραφιές. Πήρες ιδέες για να κάνεις κάτι καινούριο; -Όχι	4. Θα του έλεγα απλά έλα! (Επειδή υπάρχουν δυσκολίες έκφραση και επικοινωνίας του ζήτησα να μου ζωγραφίσει κάτι. Εκείνος ξεκίνησε ή να μουτσορώνει ή να μου γράφει λέξεις των γεννητικών οργάνων στα φαρσί και στα ελληνικά, και να

	1. Πως ένιωσες συμμετέχοντας στο εργαστήριο; (μεταφράστηκε λάθος από το διερμηνέα και η ερώτηση έγινε: Πώς ήρθες στο εργαστήριο;)	2. Ποια κατασκευή σου φάνηκε πιο ενδιαφέρουσα; (δείχνοντας φωτογραφίες από τις συναντήσεις για να τις θυμηθούν)	3. Υπήρχε κάποιο παιχνίδι/συνάντηση που σε έκανε να περάσεις πιο όμορφα αν ναι ποιο και γιατί;	5. Υπήρχε κάποια δραστηριότητα που συνεργάστηκες περισσότερο με κάποιον από τους "συμμαθητές" σου και αισθανθήκες ότι γνωριστήκατε περισσότερο;	6. Υπήρξε κάποια δραστηριότητα που σε βοήθησε στην επικοινωνία σου με τα άλλα παιδιά ή ακόμα και με τους δασκάλους;	7. Θα δείξεις ή έδειξες αυτά που έμαθες να φτιάχνεις σε άλλους;	8. Υπήρξε κάτι που σε δυσκόλεψε;	9. Πέρα από το να φτιάχνεις μόνο σου κούκλες πιστεύεις πως έμαθες ακόμα κάτι σε αυτό το εργαστήριο;	10. Θα πρότεινες σε κάποιον φίλο σου να έρθει στο εργαστήριο; Για ποιον λόγο; Τι ακριβώς θα του έλεγες;
									<p>βγάζει άναρθες κραυγές και γέλια. Μετά από μια μικρή "διάλεξη" για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση τον ρώτησα εάν θέλει να φύγει και είπε ναι. Η τελευταία ερώτηση είχε να κάνει με το εάν του άρεσε να είναι στο εργαστήριο και με γέλια έλεγε όχι)</p> <p>-Θέλεις να με ρωτήσεις κάτι; -Όχι -Όταν ήρθε η Στεφανία να μας παίξει κουκλοθέατρο ποια από τις δύο κούκλες σου άρεσε πιο πολύ; -Ο ζωγράφος.</p>